

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ
พื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน: หาดแห่งเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง

โดย

นางสาวทิพาภรณ์ หอมดี และคณะ

มิถุนายน 2558

สัญญาเลขที่ RDG56E0077

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ
พื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน: หาดแห่งเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง

คณะผู้วิจัย

นางสาวทิพาภรณ์ หอมดี
นางกชกร เดชะคำภู
นายชัชวาล ชันติยะ
นายกิจจาพจน์ ทิศแดง
นายดิเรก กะหล่ำฝัก
นายอภิสิทธิ์ แสนจันทร์
นางวัลลภา สุทธิสาร
นายศักดิ์ อินทนนท์
นางอ้อยทิพย์ ศรีลาศักดิ์
นายวัลลภ สุทธิสาร
นายประจิตร ศรีลาศักดิ์
นายคุณทรัพย์ ตูมศรี
นายไอสถ ตูมศรี
นายศรศักดิ์ คำดี
นายภัทรคม ลำลอง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานฉบับนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัย เรื่อง “ศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน: หาดแห่งเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง” ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น รายงานการวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงลงไปไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับโอกาสและการชักชวนให้มาเรียนรู้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัญชา แก้วส่อง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา อุตระกุล ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยนครพนม

ขอขอบคุณทีมที่ปรึกษาโครงการวิจัยที่ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะตลอดการดำเนินงานวิจัย ขอขอบคุณอาจารย์วิระศักดิ์ จุลตาลัยและอาจารย์พนิดา ยงพิทยาพงศ์ ที่สร้างแรงบันดาลใจและเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน คอยแนะนำและให้กำลังใจตลอดเวลา ขอขอบคุณเพื่อนนักวิจัยที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา ทีมนักวิจัยชาวบ้านบ้านน้ำก่ำ สมาชิกชุมชนบ้านน้ำก่ำทุกคน และเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ที่ได้ร่วมวางแผนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ และร่วมขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยให้เกิดผลสำเร็จ

ความบกพร่องที่ปรากฏในงานนี้ผู้วิจัยยินดียอมรับเพื่อปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป ส่วนคุณประโยชน์จากงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอมอบแด่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและผู้มีคุณูปการดังกล่าวข้างต้น ด้วยความสำนึกในพระคุณยิ่ง

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่เกาะกลางแม่น้ำโขงที่ตั้งอยู่ระหว่างชุมชนบ้านน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดุพนม จังหวัดนครพนมและชุมชนบ้านท่าค้อ แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR)

ผลการวิจัยพบว่า “หาดแห่” เกิดจากกระแสน้ำพัดพาตะกอนจากลำน้ำก่ำและแม่น้ำโขงมาทับถมกันทำให้เกิดเป็นสันดอนกลางน้ำโขง ชาวบ้านน้ำก่ำมีการจับจองและใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่เพื่อทำการเพาะปลูกพืชและทำประมงมานานกว่า 50 ปี ปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาดแห่ในช่วงฤดูน้ำลด พื้นที่หาดแห่มีประวัติความเป็นมาและมีพัฒนาการการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่โดดเด่น ชุมชนมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะกันเองอย่างเข้มแข็งทำให้มีการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีร่วมกันได้โดยไม่ขัดแย้งทั้งในระดับพื้นที่ท้องถิ่นผ่านกลไกความสัมพันธ์ของชุมชนท้องถิ่นทั้งสองฝั่งโขงต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อและวัฒนธรรม นำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีในชุมชนและระดับประเทศ

ชุมชนบ้านน้ำก่ำมีระบบและกลไกในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ 2 รูปแบบ คือ กลไกที่เป็นทางการมีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษร และกลไกที่ไม่เป็นทางการซึ่งเป็นกลไกที่เกิดจากการยอมรับนับถือในตัวบุคคล เช่น ผู้นำชุมชน เจ้าโคตร ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยปัจจัยที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่มีความสำเร็จ มี 2 หลัก คือ 1) ผู้นำชุมชน ที่มีความเป็นผู้นำ มีคุณธรรมและเสียสละเพื่อส่วนรวม 2) ชาวบ้านน้ำก่ำ ที่มีความสามัคคี ยอมรับและเคารพ กฎกติกาของสังคมที่มีการตกลงร่วมกันบนพื้นฐานของการมีผลประโยชน์ร่วม มีความเข้มแข็งและอดทนต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้นในชุมชน

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบ้านน้ำก่ำอย่างชัดเจน เห็นได้จากปฏิสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่มีต่อกัน และคนในชุมชนกับบุคคลภายนอก และจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) และการปล่อยน้ำจากเขื่อนที่ประเทศจีนส่งผลกระทบต่อระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขงอย่างคาดเดาไม่ได้ เหล่านี้ล้วนสร้างผลกระทบต่อชุมชนริมโขงที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะหาดแห่เป็นหลัก คนในชุมชนบ้านน้ำก่ำในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ ใน 3 กิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านการเกษตร ชุมชนมีประสบการณ์ และภูมิปัญญาในการเพาะปลูกพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง สามารถวางแผนการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด แต่ชุมชนยังไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขึ้นลงของระดับน้ำในแม่น้ำโขงที่ขึ้นอย่างกะทันหันได้ส่วนใหญ่ยอมรับสภาพความเสียหายที่จะเกิดขึ้น 2) กิจกรรมด้านการประมง พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่มีการปรับตัวที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในแม่น้ำโขงรอบๆ บริเวณหาดแห่ เช่น วิธีการหาปลา การปรับเปลี่ยนอุปกรณ์ในการหาปลาในสอดคล้องฤดูกาล และชนิดของปลา นอกจากนี้จำนวนของปลาที่ลดลง และชนิดของปลาบางสายพันธุ์ที่หายไปทำให้ชาวประมงบางส่วนหันมาเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อปลาแทน ส่งผลให้จำนวนคนหาปลาน้อยลงปลา มีราคาแพงขึ้น 3) กิจกรรมด้านการท่องเที่ยว พบว่า ชุมชนมีความตื่นตัวในการที่จะพัฒนาพื้นที่

หาดแห่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก มีกิจกรรมการท่องเที่ยว และจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี ชุมชนมีการปรับตัวอย่างเห็นได้ชัดต่อกิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว มีการวางแผนพัฒนาโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยนำผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมาแล้วนำมาปรับปรุงและวางแผนในการจัดการการท่องเที่ยวในปีต่อมา สามารถลดปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวได้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังไม่มีแผนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อรองรับกับจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาด้านการจัดการขยะจากนักท่องเที่ยว

สารบัญ

บทที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.1	ความเป็นมาของโครงการ	1
1.2	คำถามหลักในการวิจัย	2
1.3	วัตถุประสงค์	4
1.4	พื้นที่ดำเนินการและกลุ่มเป้าหมาย	4
1.5	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม

2.1	แนวคิดและหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน	5
2.2	แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	12
2.3	แนวคิดผู้นำชุมชน	14
2.4	แนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ	16
2.5	แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน	17

บทที่ 3 กระบวนการทำงานของโครงการ

3.1	การวางแผนการดำเนินโครงการ	19
3.2	กระบวนการวิธีการศึกษาข้อมูล	19
3.3	ชี้แจงทำความเข้าใจกับชุมชน	21
3.4	สร้างและพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	23
3.5	การลงมือเก็บข้อมูล	24
3.6	จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน	26
3.7	กิจกรรมการศึกษาความสัมพันธ์คนสองฝั่งด้านประเพณีและวัฒนธรรม	34

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์ ดำนาน เรื่องเล่า ของชุมชนสองฝั่งโขง

4.1	ดำนาน เรื่องเล่า ของชุมชนบ้านน้ำก่ำ	38
4.2	ประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและเศรษฐกิจของ ชุมชนบ้านน้ำก่ำ	40
4.2.1	ประวัติศาสตร์ชุมชน	40
4.2.2	สภาพทั่วไป	42
4.2.3	ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ	48
4.2.4	สภาพเศรษฐกิจและสังคม	50
4.2.5	โครงสร้างพื้นฐาน	61
4.3	ประวัติบ้านท่าค้อ เมืองหนองบก แขวงคำม่วน	63

บทที่ 5 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่	66
5.1 ประวัติความเป็นมาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่	66
5.1.1 ยุคก่อนปี 2509	68
5.1.2 ยุคปี 2510 – 2539	70
5.1.3 ยุคปี 2540 – 2551	71
5.1.4 ยุคปี 2552- ปัจจุบัน	74
5.2 การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่และพื้นที่โดยรอบและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง	
5.2.1 ด้านการเกษตร	75
5.2.2 ด้านการประมง	82
5.2.3 ด้านการท่องเที่ยว	86
5.3 การปรับตัวของชุมชนบ้านน้ำก่ำ	96
บทที่ 6 กลไก เครือข่าย และระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่หาดแห่	99
6.1 ระบบ กลไก และเครือข่ายในการจัดการพื้นที่หาดแห่	99
6.2 ระบบความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขง	104
6.2.1 ด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี	104
6.2.2 ศรัทธาและความเชื่อ	107
6.2.3 แรงงาน และการค้าชายแดน	108
6.3 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่	112
6.3.1 การสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนการ ในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่	112
6.3.2 ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อความสำเร็จ: พื้นที่ โอกาส และผู้คน	114
6.3.3 ปัญหาอุปสรรคด้านการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่	114
บทที่ 7 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	116
7.1 สรุป และอภิปรายผลการวิจัย	116
7.1.1 วิถีชีวิตชุมชนสองฝั่งโขง ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน	116
7.1.2 เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ผลที่ได้จากการศึกษาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่	117
7.2 แนวโน้มการปรับตัวของชุมชนบ้านน้ำก่ำต่อการเปลี่ยนแปลง	119
7.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่	120
7.4 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากงานวิจัย	120
7.5 บทเรียนที่ได้รับจากงานวิจัย	121

7.6 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	122
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	125
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เข้าร่วมดำเนินการวิจัย	126
ภาคผนวก ข เครื่องมือการวิจัย	127
ภาคผนวก ค กิจกรรมการลงพื้นที่และการจัดเวทีชุมชน	130

บทที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

หาดแห่ เป็นเกาะกลางลำน้ำโขงตั้งอยู่ระหว่างชายแดนประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตรงข้ามบ้านน้ำก่ำได้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดุพนม จังหวัดนครพนม และชุมชนปากน้ำเซบั้งไฟ บ้านท่าค้อ แขวงคำม่วน หาดแห่ซึ่งเกิดจากการพัดพาของตะกอนทรายและหินกรวด (หินแห่) มาทับถมกัน จึงเป็นที่มาของคำว่า “หาดแะ หรือ หาดแห่” บริเวณนี้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำการเกษตรและทำประมง เพราะเป็นที่ราบลุ่มมีปลาชุกชุมในฤดูน้ำหลาก ปลาจำนวนมากจะรวมตัวกันว่ายทวนน้ำ ขึ้นไปในลำน้ำก่ำเพื่อวางไข่จึงมีผู้คนอพยพจากทั้งสองฝั่งโขงมาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน เรียกว่า บ้านน้ำก่ำ ชาวบ้านแถบนี้ส่วนใหญ่จึงมีญาติอยู่ที่ฝั่งลาวไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ชุมชนสองฝั่งลำน้ำโขงบริเวณปากเซบั้งไฟ และปากน้ำก่ำจึงเสมือนเป็นหนึ่งชุมชนเดียวกันมาแต่โบราณ

ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าตามธรรมชาติในพื้นที่พบว่าตำแหน่งของหัวหาดมีการขยับเลื่อนลงไปทางท้ายน้ำทุกปี เนื่องจากความแรงของกระแสน้ำที่ไหลมาทางเหนือน้ำ ในช่วงหน้าแล้งระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคมจนเกิดเป็นสันดอนทรายกลางลำน้ำโขงที่เรียกว่า หาดแห่ ในอดีตแรกเริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินบนหาดแห่โดยทำประมง เช่น ลวงมอง ตกเบ็ด ทอดแห ต่อมาเริ่มมีการเก็บหินกรวดที่อยู่บนหาดมาขายให้พ่อค้าคนกลางโดยใช้พัดเรือหางป็นหินที่อัดแน่นแล้วดักใส่เรือแล้วหาบขึ้นมาขายบนฝั่ง เมื่อเวลาผ่านไปนานเกิดการทับถมของตะกอนหินและทรายเพิ่มขึ้นเกิดเป็นสันดอนขนาดใหญ่ชาวบ้านจึงลงไปประโยชน์บนพื้นที่หาดแห่อย่างเต็มพื้นที่โดยทำเกษตรกรรมเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนและเหลือเพื่อจำหน่าย เช่น มันแกว ถั่วลิสง ข้าวโพด ผักกาด ต้นหอม เป็นต้น มีการตกลงจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดินกันเองภายในชุมชนภายใต้การดูแลของผู้นำชุมชน สิทธิการครอบครองพื้นที่บนหาดแห่ถือเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่สามารถซื้อขายหรือให้เช่าเปลี่ยนเจ้าของได้ แต่ทั้งนี้ต้องกระทำภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนดนอกจากการทำประมงและทำเกษตรกรรมบนหาดแล้วปัจจุบันในช่วงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำโขงลดลง ชาวบ้านจะลงไปทำกระต๊อบเพื่อค้าขายอาหารและสินค้า มีการลงขันภายในชุมชนเพื่อลงทุนก่อสร้างสะพานไม้ไผ่แล้วเก็บตัวขายนักท่องเที่ยวในการเดินข้ามไปเล่นน้ำบนหาดแห่ชุมชนบ้านน้ำก่ำใช้ประโยชน์บนพื้นที่บริเวณรอบหาดแห่มานาน ชาวบ้านเชื่อว่าการเรียกเกาะกลางแม่น้ำโขงว่า “หาด” จึงเป็นเหตุให้บริเวณนี้ไม่ได้ถือเป็น “เกาะ” ตามข้อตกลงในการแบ่งพรมแดนในยูคอาณานิคมฝรั่งเศสที่ถือให้เกาะกลางแม่น้ำโขงทั้งหมดเป็นของลาวในอารักขาของฝรั่งเศสทั้งหมด (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย, <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=32&chap=5&page=t32-5-infodetail04.html>” เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2557) แม้ว่าช่วงหนึ่งในปี 2540จะเกิดกรณีข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านฝั่งไทยและฝั่งลาวถึงสิทธิการครอบครองพื้นที่หาดแห่ ความขัดแย้งจบลงที่การเจรจาอย่างสันติ ไม่มีการสู้รบกันระหว่างคนสองฝั่ง ส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของชุมชนทั้งสองฝั่งที่มีมาอย่างยาวนาน อีกทั้งการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของ

ชาวบ้านน้ำก่ำจำนวนนับพันคนเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองในการครอบครองที่ดินทำกินบนหาดแห่ ทำให้ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์บนพื้นที่หาดแห่โดยชุมชนคนไทยทั้งหมด แต่ยังคงมีความสัมพันธ์ของคนทั้งสองฝั่งในการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีร่วมกันดั้งเดิม เช่นการเข้าคิวลงปลาแบบในอดีต การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวประมงในแม่น้ำโขง หรือการจ้างแรงงานชาวลาวเพื่อทำการเกษตรบนหาดแห่ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันของคนทั้งสองฝั่ง เป็นต้น จะเห็นว่าการบริหารจัดการพื้นที่และการต่อรองของคนทั้งสองฝั่งที่ถือเอาประโยชน์ร่วมกันเป็นเกณฑ์มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นกับยุคสมัย ทำให้ชุมชนทั้งสองฝั่งสามารถอยู่ร่วมกันได้ มีการไปมาหาสู่กันจนแทบจะไม่มีความรู้สึกต่างชาติต่างภาษาแต่อย่างใด

เห็นได้ชัดเจนว่า พื้นที่หาดแห่มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการที่โดดเด่น ทั้งด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ การปรับตัวของชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการบริหารจัดการพื้นที่และใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีร่วมกันอย่างเข้มแข็งทั้งในระดับพื้นที่ ระดับท้องถิ่นโดยใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชาติพันธุ์ ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งสองฝั่ง นำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีในระดับประเทศ อย่างไรก็ตามตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาคนในชุมชนบ้านน้ำก่ำยังไม่ได้มีการรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้ที่ชุมชนได้ใช้สำหรับการบริหารจัดการพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างเข้มแข็งของชุมชนเพื่อใช้ในการเป็นบทเรียน และบ่งบอกถึงศักยภาพของชุมชนต่อสังคมดังนั้นการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยตะเข็บชายแดน จึงมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ในการที่จะศึกษาและเรียนรู้พัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่หาดแห่และกลไกการขับเคลื่อนของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ ระดับชุมชนผ่านกระบวนการการบูรณาการตามธรรมชาติของสังคมระหว่างชายแดนเพื่อที่จะรักษามลประโยชน์ร่วมกันของท้องถิ่นสองฝั่งโขงที่ไม่ต้องพึ่งอำนาจรัฐและไม่เกิดความขัดแย้งดังเช่นพื้นที่ชายแดนอื่น โดยในการวิจัยนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม (Focus group) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล รวมทั้งการร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลวิจัยโดยชุมชน

1.2 คำถามหลักในการวิจัย

คำถามหลัก

รูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน: หาดแห่ เกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง ควรเป็นอย่างไรและมีรูปแบบใดบ้างที่เหมาะสมกับชุมชนและบริบทของพื้นที่

คำถามรอง

1. บริบทชุมชนสองฝั่งโขงรอบพื้นที่หาดแห่ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นอย่างไร
2. ประวัติความเป็นมา พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่เป็นอย่างไร
3. กลไก เครือข่าย และระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการพื้นที่หาดแห่ ในด้านความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจ (การค้าขายแดน) วัฒนธรรม (ประเพณีศรัทธาและความเชื่อ)เป็นอย่างไร
4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนสองฝั่งโขงรอบพื้นที่หาดแห่ ในการดำรงชีวิตภายใต้มิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน
2. ศึกษาประวัติศาสตร์และ พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่
3. เพื่อศึกษากลไก เครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการพื้นที่หาดแห่ (ความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจ (การค้าขายแดน) ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ)
5. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน

1.4 พื้นที่ดำเนินการและกลุ่มเป้าหมาย

1.4.1 พื้นที่เป้าหมาย

- 1) บ้านน้ำก่ำ หมู่ที่ 1 หมู่ 3 และ หมู่ 18ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรามัญ จังหวัดนครพนม
- 2) หาดแห่ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรามัญ จังหวัดนครพนม ประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร
- 3) บ้านท่าค้อ แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

1.4.2 กลุ่มเป้าหมาย

- 1) ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านน้ำก่ำ หมู่ที่ 1 หมู่ 3 หมู่ 18 ตำบลน้ำก่ำอำเภอรามัญ จังหวัดนครพนมจำนวน 50 คน
- 2) แกนนำชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ ผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 20 คน

3) ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านท่าค้อ แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 10 คน

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับทุนชุมชนสองฝั่งโขงรอบพื้นที่หาดแห่ ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตและวัฒนธรรม
2. ทราบถึงประวัติความเป็นมา พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และการปรับตัวของของชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ร่วมกันบนพื้นที่หาดแห่
3. ได้ทราบระบบความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่และระดับชุมชนสองฝั่งโขงที่ใช้ในการจัดการพื้นที่หาดแห่ในด้านความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ (การค้าชายแดน) ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ)
4. ได้แผนการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
5. ได้รูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน
6. ได้พัฒนานักวิจัยชุมชนอย่างน้อย 7 คน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน : หาดแทะเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง ทีมวิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด และงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดการเป็นผู้นำชุมชน และแนวคิดพื้นที่ชายแดน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดและหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2555 : 126) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ความกังวลความต้องการและคุณค่าของประชาชนได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐผ่านกระบวนการสื่อสารแบบสองทางโดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ (2555 : 205) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ กิจกรรมของรัฐบาล หรือท้องถิ่นโดยจิตอาสา เพื่อแสวงหาความหมายของชีวิตในชุมชน ผลักดันนโยบายและแก้ไขปัญหาาร่วมกันในชุมชน มากกว่ามีส่วนร่วมเฉพาะตอนเลือกตั้งทั่วไป

สรวิทย์ ทิพรัตนเดช (2555 : 42) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ในทุกกลุ่มในสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกระดับ ทั้งเกี่ยวข้องโดยตรงและการพัฒนาสังคมโดยรวม และเป็นการมีส่วนร่วมพัฒนาโดยความสมัครใจ และความต้องการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ภายใต้กระบวนการพัฒนาทุกระดับทุกขั้นตอนตั้งแต่การคิดวางแผนพัฒนา การดำเนินการ การรับประโยชน์ จนถึงการติดตามประเมินผลการพัฒนาและการเสนอแนวทางเลือกทางออก

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่อยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2552 : 18) การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะการร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำแผนงานโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งการปฏิบัติการติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

ถวิลวดี บุรีกุล (2552: 11-12) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชีวิต และความ

เป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติ ตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

จินตนา สุจิตานนท์ (2549 : 48) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการดำเนินงานรวมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน โดยให้สมาชิกชุมชนนั้น ๆ เข้ามาร่วมกันวางแผน ปฏิบัติการประเมิณงาน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เป็นการให้ข้อมูลชาวบ้าน เพื่อประกอบการวางแผนงานเท่านั้น หรือเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นสมาชิก ร่วมเสียสละเงินและแรงงานปฏิบัติตามในสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากราชการเท่านั้น

สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (2549 : 18) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการ ซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้เสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการตั้งแต่แรกเริ่มแรก เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการรับรู้ เรียนรู้การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

กล่าวโดยสรุป คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การสำรวจปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผนและตัดสินใจ การดำเนินโครงการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลและสรุปผล รวมทั้งเพื่อปกป้องคุ้มครองดูแลรักษาสิทธิประโยชน์ของตนเอง ชุมชน และสังคม เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต ยั่งยืนในสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ ความเสมอภาคและเป็นธรรมในการอยู่ร่วมกัน

ลักษณะการมีส่วนร่วม

จุฑารัตน์ชมพันธุ์ (2555 : 126) เสนอแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ขั้นตอนได้แก่

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์การตัดสินใจขั้นตอนนี้สำคัญโดยเฉพาะการตัดสินใจว่าใคร จำเป็นที่จะอยู่ในทีมวางแผนเพราะแต่ละขั้นตอนของการวางแผนอาจมีผู้มีส่วนได้เสียเพิ่มเข้ามาในแต่ละระยะที่แตกต่างกันซึ่งหากไม่ครบถ้วนก็จะเกิดปัญหาได้ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบสภาพแวดล้อมของการบวนการตัดสินใจใดๆที่กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะถูกจัดทำขึ้น ในขั้นตอนนี้จะกำหนดองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมทั้งหมดได้แก่ขั้นตอน ต่างๆของกระบวนการมีส่วนร่วมปัจจัยต่างๆที่จะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและความโปร่งใสของกระบวนการและตารางเวลาสำหรับกิจกรรมต่างๆของกระบวนการมีส่วนร่วมรวมถึงการวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่นเงื่อนไขในการตัดสินใจที่จะดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ 1) การตัดสินใจนั้นมีผลกระทบต่อสาธารณชนในวงกว้าง 2) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบในวงกว้างและรุนแรง 3) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์บางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิมเช่นการวางผังเมือง 4) การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้วและ 5) ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 การวางแผนกระบวนการ (Process Planning) ขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องกับการกำหนดกิจกรรมและเทคนิคการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ค้นหาเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดในการประยุกต์ใช้ในการแต่ละขั้นของกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุ

วัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วม กับขั้นตอนการตัดสินใจรวมถึงการกำหนดผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจ นั้นๆสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่างๆ

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติตามแผนขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นการนำแผนการที่กำหนดไว้ทั้งหมด กิจกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆไปปฏิบัติจริงและทำการประเมินผลของกิจกรรมมีส่วนร่วมตลอดจนการ นำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมตามกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงประเด็นสำคัญคือ การวางแผนอย่างระมัดระวังและปรึกษากับหน่วยงานต่างๆอย่างรอบคอบซึ่งการวางแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างรอบคอบก็จะสามารถลดระยะเวลาของการดำเนินการที่อาจเกิดข้อผิดพลาด ได้และควรระลึกเสมอว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นศิลปะที่ต้องวางแผนการดำเนินงาน อย่างรัดกุมในทุกขั้นตอน

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 3) ได้สรุปขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการคิด ศึกษา และค้นคว้า หาปัญหาและสาเหตุของปัญหาตลอดจน ความต้องการของชุมชน
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย หรือวางแผนโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อลดและ แก้ปัญหา
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากรอย่างมี ประสิทธิภาพและปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย
4. มีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผลการทำงาน

ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ (2551 : 50) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- ขั้นที่ 1 มีส่วนร่วมในการวางแผนประกอบด้วยการรับรู้เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการ วางแผนและร่วมวางแผนกิจกรรม
- ขั้นที่ 2 มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการประกอบด้วยการเกี่ยวข้องกับการ ดำเนินการในกิจกรรมต่างๆและการตัดสินใจ
- ขั้นที่ 3 มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรร ประโยชน์หรือผลของกิจกรรมหรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น
- ขั้นที่ 4 มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

ส่วน อคิน รพีพัฒน์ (2547 : 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการ ปฏิบัติงาน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมมีหลายระดับตั้งแต่การการศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน อย่างรอบด้าน การค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การวางแผนร่วมกัน การปฏิบัติ ตามแผนมีการทำงานร่วมกัน และการประเมินผลร่วมกัน อคิน รพีพัฒน์ (2547: 49) ผลการศึกษา

ดังกล่าวสอดคล้องกับณัฐรี ศรีทอง (2552 : 193 – 196) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมตาม ขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการ กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมี ส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการ ดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งที่ทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าบริหารงาน ประสานงาน และการดำเนินงานขอความช่วยเหลือจากแหล่งภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งใน การประเมินอาจปรากฏอยู่ในรูปของการประเมินย่อย

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้า ร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมิน อาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการ ประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

จากแนวคิดและขั้นตอนการมีส่วนร่วม ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ขั้นตอนการมีส่วน ร่วมมีคล้ายคลึงกัน ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมของการ บริหารจัดการ 5 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการสำรวจปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วม ในการวางแผนและตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2.1.2 ระดับของการมีส่วนร่วม

จุฑารัตน์ชมพันธุ์ (2555 : 126) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. ระดับการให้ข้อมูล (Informing) เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่ต่ำที่สุดโดยรัฐหรือ เจ้าของโครงการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประชาชนเมื่อกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาต่างๆได้ถูกคิดริเริ่ม แล้วโดยประชาชนมีสิทธิเพียงการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเท่านั้นโดยไม่มีช่องทางในการแสดงความคิดเห็นหรือเกี่ยวข้องใดๆกับการตัดสินใจนั้นๆอย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าระดับการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมวิธีการให้ ข้อมูลมิได้หลายเทคนิควิธีเช่นการประกาศผ่านหนังสือพิมพ์การแจกแผ่นพับการแสดงนิทรรศการเป็น ต้น

2. ระดับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน (Information Provision) เป็น ระดับที่สูงขึ้นซึ่งเมื่อประชาชนผู้มีส่วนได้เสียได้รับข้อมูลข่าวสารแล้วพวกเขาก็สามารถที่จะค้นหา สาเหตุของปัญหาวิเคราะห์ความจำเป็นและความต้องการของกิจกรรมหรือโครงการและพิจารณาถึง ข้อดีข้อเสียของทางเลือกต่างๆได้ดียิ่งขึ้นโดยที่รัฐหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิญชวนให้ประชาชนผู้มีส่วน

ได้เสียได้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ เพื่อให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจจะนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจต่อไป

3. ระดับการปรึกษาหารือ (Consultation) เป็นระดับขั้นที่มีการเปิดโอกาสให้มีการเจรจากันอย่างเป็นรูปแบบระหว่างผู้กำหนดนโยบายเจ้าของโครงการประชาชนผู้ได้รับผลกระทบและสาธารณชนมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำข้อมูลและผลการศึกษามาปรึกษาหารือกับประชาชนในประเด็นปัญหาทางเลือกทางแก้ไขที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย/โครงการนั้นๆ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้แต่ไม่มีหลักประกันว่าแนวความคิดเหล่านั้นจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอย่างเหมาะสมและมีผลต่อการตัดสินใจเพียงใดซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ในระดับนี้โดยประเทศไทยได้ให้มีการดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับนี้ผ่านทางกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 และประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเรื่องกำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและหลักเกณฑ์วิธีการระเบียบปฏิบัติและแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553

4. ระดับการสร้างความร่วมมือการวางแผนร่วมกัน (Involvement) เป็นระดับที่เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารแบบสองทางมีขอบเขตที่กว้างขึ้นมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับโครงการเปิดโอกาสให้มีการวางแผนร่วมกันในการเตรียมหรือการดำเนินโครงการโดยเฉพาะความคิดเห็นที่นำไปสู่การลดผลกระทบที่อาจเกิดจากการดำเนินโครงการหรือการลดปัญหาความขัดแย้งเหมาะสำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนหรือมีข้อโต้แย้งมากอย่างใดก็ตามผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจยังคงอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายวิธีการมีส่วนร่วมเช่นการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วมกลุ่มที่ปรึกษา

5. ระดับการร่วมดำเนินการ (Partnership) ระดับนี้ผู้มีอำนาจตัดสินใจผู้ดำเนินนโยบาย/โครงการและประชาชนร่วมกันจัดทำหรือดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการนั้นๆ เป็นการปฏิบัติตามนโยบายหรือดำเนินโครงการร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายที่วางไว้

6. ระดับการร่วมตัดสินใจร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล (Delegated Power) เป็นระดับที่ประชาชนมีสิทธิในการแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจและสามารถเข้าร่วมตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินการกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ ว่าบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมากเนื่องจากประชาชนจะทำหน้าที่เฝ้าระวังติดตามตรวจสอบและเตือนภัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพประชาชนสังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรูปแบบของการติดตามตรวจสอบและประเมินผลอาจอยู่ในรูปของการจัดตั้งคณะกรรมการกลางที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้เสียที่ครอบคลุมทุกภาคส่วน

7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control) เป็นระดับการมีส่วนร่วมขั้นสูงสุดโดยประชาชนสามารถริเริ่มนโยบายวางแผนและดำเนินโครงการต่างๆ ได้เองตั้งแต่ต้นโดยเจ้าหน้าที่/หน่วยงานของรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนการดำเนินงาน

สรวิชัย ทิพรัตนเดช (2555 : 44) กล่าวว่าระดับการมีส่วนร่วมเริ่มตั้งแต่ ระดับการให้ ข้อมูลการเปิดรับความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การวางแผน การปฏิบัติการ และการควบคุมโดย ประชาชน การมีส่วนร่วมระดับต่างๆ สะท้อนถึงความเข้มแข็งของประชาชนและความเข้มแข็งของรัฐ ไปพร้อม ๆ กัน

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 3) ได้สรุประดับของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะ เกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนิน โครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการ จัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟัง ความคิดเป็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

3. การรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใน พื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบได้แก่

3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบาย ให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับ โครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วย อธิบายและให้ความเห็นต่อโครงการ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

3.3 การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่าง เปิดเผยไม่มีการปิดบังทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ ซึ่งจะต้องมี องค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้ง ให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วน ร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของ คณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

ถวิลวดี บุรีกุล (2552 : 18-19) แบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน จากระดับ ต่ำสุดไปหาระดับสูงสุด ออกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. ระดับการให้ข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้กำหนด นโยบายหรือผู้วางแผนโครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใดๆ ได้แก่ การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม ต่างๆ ตลอดจนการใช้สื่ออื่นๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ สื่อบุคคล และหอกระจายข่าว เป็นต้น

2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน โดยผู้กำหนดนโยบายหรือผู้วางแผน โครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้นและประเด็นในการประเมิน

ข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการรับฟังความคิดเห็นนี้จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลก็ต่อเมื่อประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอ

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้กำหนดนโยบายหรือผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นต่างๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การเสวนากลุ่ม เป็นต้น

4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นเรื่องการมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการและผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบนโยบายหรือโครงการกับประชาชน ร่วมกันดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6. ระดับการร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล อาจอยู่ในรูปแบบของการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบหรือประเมินผล การประเมินผลมีความสำคัญมาก เพราะจะมีผลต่อการพิจารณาจัดสรรประโยชน์ การยุติหรือคงไว้ ตลอดจนปรับปรุงนโยบายหรือโครงการ

7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น

ซึ่งกรมชลประทานได้นำแนวคิดการมีส่วนร่วมมาใช้ในการงานชลประทาน โดยแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็น 5 ระดับ (สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน 2552 : 24-26) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมในระดับปรึกษาหารือ การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาทการมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน

จะเห็นว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมาจากหลายประการ ได้แก่ โอกาสการมีส่วนร่วม ผู้นำและบทบาทผู้นำ สถานการณ์ สังคมและเศรษฐกิจ การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความสนใจและความกระตือรือร้น และสถานการณ์ภายนอกผลักดัน เป็นต้น

2.1.3 เงื่อนไขและปัญหาพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

ถวิล วฒิบุริกุล (2552 : 16) กล่าวว่า เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ เนื่องจากในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาค แต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมายการมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ มิเช่นนั้น ต้องเสริมสร้างความสามารถของประชาชนให้มีความสามารถเข้าร่วมได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547:9-4) ได้ทำการศึกษากรณีตัวอย่าง แล้วสรุปประเด็นปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารทรัพยากรในพื้นที่ของประชาชนและองค์กรท้องถิ่น ได้ดังนี้

1.ปัญหาด้านกฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ ของราชการที่ไม่เอื้อให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้เต็มที่

2. ปัญหาด้านเศรษฐกิจสังคม หากประชาชนยังคงยากจน หรือชุมชนยังไม่เข้มแข็งการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะทำได้ยาก

3. ปัญหาการขาดผู้นำที่มีความรู้ความเข้าใจและมีความสนใจแท้จริงที่จะนำกลุ่มประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
4. ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจประเด็นอนุรักษ์ และการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร
5. ปัญหาความเข้าใจ ความไม่พร้อมของภาครัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากร
6. การไม่มีแผนชุมชนรับรองการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนและชุมชน
7. ปัญหาการไม่มีการแพร่ขยายเครือข่ายการดำเนินงาน และแนวคิด ในการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปสู่พื้นที่อื่นๆ หรือคนกลุ่มอื่นในชุมชน

2.1.4 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

วันชัย วัฒนศัพท์ (2551 : 21-22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประโยชน์ดังนี้

1. คุณภาพของการตัดสินใจ บ่อยครั้งที่กระบวนการของการปรึกษาหารือกับสาธารณชนช่วยสร้างความกระจ่างให้วัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบาย สาธารณชนสามารถผลักดันให้เกิดการคิดทบทวนสมมติฐานที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งอาจทำให้มองไม่เห็นคำตอบที่มีประสิทธิภาพที่สุดได้ บ่อยครั้งที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนำมาสู่การพิจารณาทางเลือกต่างๆ ใหม่ นอกเหนือจากการให้ความสำคัญกับเวลาและแน่นอนเวลาที่ได้ไม่เสียไป จากวิธีการที่ได้ใช้เมื่อก่อนในอดีต บ่อยครั้งที่สาธารณชนมีข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ หรือเกี่ยวกับการตัดสินใจไปดำเนินการอย่างไร ทำให้เกิดความแตกต่าง ระหว่างโครงการที่สำเร็จไม่สำเร็จ
2. ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้าลง การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความล่าช้ามากขึ้นจริง การตัดสินใจฝ่ายเดียวอาจเร็วที่สุดแต่ที่สุดแล้วจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากในการดำเนินการ บ่อยครั้งที่มีการต่อต้านจนมีอาจดำเนินการได้เลย

2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีแนวความคิดหลักในการดำเนินงาน ดังนี้คือ

1. มุ่งหวังให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประกอบกันอยู่ในระบบธรรมชาติ มีศักยภาพที่สามารถให้ผลิตผลได้อย่างยั่งยืนถาวร และมั่นคง คือ มุ่งหวังให้เกิดความเพิ่มพูนภายในระบบที่จะนำมาใช้ได้ โดยไม่มีผลกระทบกระเทือน ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นๆ
2. ต้องมีการจัดองค์ประกอบภายในระบบ ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศให้มีชนิดปริมาณ และสัดส่วนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน ตามธรรมชาติเพื่อให้อยู่ในภาวะสมดุลของธรรมชาติ
3. ต้องยึดหลักการของอนุรักษ์วิทยาเป็นพื้นฐาน โดยจะต้องมีการรักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในทุกสภาพทั้งในสภาพที่ติดตามธรรมชาติ ในสภาพที่กำลังมีการใช้และในสภาพที่ทรุดโทรมร่อยหรอ

4. กำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในการควบคุมและกำจัดของเสียมิให้เกิดขึ้นภายในระบบธรรมชาติ รวมไปถึงการนำของเสียนั้น ๆ กลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่อง

5. ต้องกำหนดแนวทางในการจัดการเพื่อให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในแต่ละสถานที่และแต่ละสถานการณ์

จากแนวคิดดังกล่าว เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีหลายชนิดและแต่ละชนิดก็มีคุณสมบัติและเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น เพื่อให้การจัดการสามารถบรรลุเป้าหมายของแนวคิด จึงควรกำหนดหลักการจัดการหรือ แนวทางการจัดการให้สอดคล้องกับชนิดคุณสมบัติ และเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ดังนี้

1. ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไปเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วจะหมดไป ไม่สามารถเกิดขึ้นมาทดแทนได้ หรือถ้าจะเกิดขึ้นมาทดแทนได้ก็ต้องใช้เวลานานมาก และมักเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ น้ำมัน ปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติ และสินแร่

การจัดการทรัพยากรประเภทนี้ จะต้องเน้นการประหยัดและพยายามไม่ให้เกิดการสูญเสีย ต้องใช้ตามความจำเป็นหรือถ้าสามารถใช้วัสดุอื่นแทนได้ก็ควรนำมาใช้แทน รวมทั้งต้องนำส่วนที่เสียแล้วกลับมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าต่อไป

2. ทรัพยากรหมุนเวียน หรือทรัพยากรที่ใช้ไม่หมดสิ้น เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติอย่างมากมาย อาทิเช่น แสงอาทิตย์อากาศ และน้ำในวัฏจักร ทรัพยากรประเภทนี้มีความจำเป็นต่อร่างกายมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอย่างอื่นถ้าขาดแคลนหรือมีสิ่งเจือปนทั้งที่เป็นพิษและไม่เป็นพิษ ก็จะมีผลต่อการเจริญเติบโตและศักยภาพในการผลิตของทรัพยากรธรรมชาติ นั้น

การจัดการจะต้องควบคุมการกระทำที่จะมีผลเสียหรือเกิดสิ่งเจือปนต่อทรัพยากรธรรมชาติ ต้องควบคุมและป้องกันมิให้เกิดปัญหามลพิษจากขบวนการผลิตทั้งการเกษตรอุตสาหกรรม ที่จะมีผลต่อทรัพยากรประเภทนี้ รวมทั้งการให้การศึกษาแก่ประชาชน ทั้งผลดี-ผลเสียของการปนเปื้อน วิธีการควบคุมและป้องกัน รวมทั้งต้องมีกฎหมายควบคุมการกระทำที่จะมีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ด้วย

3. ทรัพยากรทดแทนได้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสามารถฟื้นคืนสภาพได้ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งได้แก่ ป่าไม้ มนุษย์สัตว์ป่า พืช ดิน และน้ำ ทรัพยากรประเภทนี้มักจะมีมากและจำเป็นอย่างยิ่งต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ต้องการใช้ทรัพยากรนี้ตลอดเวลาเพื่อปัจจัยสี่ การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติชนิดนี้ หรือการนำมาใช้ประโยชน์ควรนำมาใช้เฉพาะส่วนที่เพิ่มพูนเท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งแนวคิดนี้ถือว่าฐานของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เปรียบเสมือนต้นทุนที่จะได้รับผลกำไรหรือดอกเบี้ยรายปี โดยส่วนกำไรหรือดอกเบี้ยนี้ก็คือ ส่วนที่เราสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้นั่นเอง

การจัดการจะต้องจัดให้ระบบธรรมชาติมีองค์ประกอบภายในที่มีชนิด และปริมาณที่ได้สัดส่วนกัน การใช้ต้องใช้เฉพาะส่วนที่เพิ่มพูนและต้องควบคุมและป้องกันฐานของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ มีศักยภาพ หรือความสามารถในการให้ผลิตผล หรือส่วนเพิ่มพูนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งในการใช้หรือการผลิตของทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและยึดหลักทางการอนุรักษ์ชีวิตด้วย (ที่มา : <http://guru.sanook.com> เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2557)

2.3 แนวคิดผู้นำชุมชน

นักบริหาร (Administrator) กับผู้นำ (Leader) จะมีความแตกต่างกัน คือ นักบริหารมักจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็น ผู้ได้รับแต่งตั้งหรือเลือกตั้งขึ้นมาให้เป็น ถ้านักบริหารที่ได้รับการคัดเลือก แต่งตั้ง หรือเลือกตั้งอย่างมีเกณฑ์ และอยู่ในระบบคุณธรรมแล้ว ก็จะมีคุณสมบัติของ ผู้นำมาเป็นเกณฑ์วัดอยู่ด้วยเสมอ แต่ในสภาพปัจจุบันของประเทศไทยที่ยังมีระบบเส้นสาย ครอบครั้ว และพรรคพวก ซึ่งมีอิทธิพลในการเลือกตั้งหรือคัดเลือกแฝงอยู่ นักบริหารจึงเป็นเสมือนหนึ่ง “หัวหน้านาน” (Headship) ไม่ใช่ผู้นำ (Leadership) ในการบริหารงานปะปนอยู่บ้าง ส่วน “ผู้นำ” จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพล เหมือนคนอื่น ๆ ในการปฏิบัติงานในทางที่ดี โดยมีกลุ่มช่วยกันกำหนดวัตถุประสงค์ ของหน่วยงานขึ้น “ผู้นำ” อาจเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งบริหารหรือไม่มีตำแหน่ง ก็ได้ แต่เป็นคนที่สามารถจูงใจให้คนร่วมมือปฏิบัติงาน มีศรัทธาและเชื่อถือใน ความสามารถ ดังนั้น นักบริหารและผู้นำอาจจะเป็นคนคนเดียวกันก็ได้ หรือจะเป็นคนละคนก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม นักบริหารที่ดีมักจะมีคุณสมบัติ และลักษณะของผู้นำอยู่ด้วยเสมอ

คำว่า “ผู้นำ” ได้มีผู้อธิบายให้ความหมายไว้มากมายแต่มีความคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลใดก็ตามที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มหรือสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ให้เป็นผู้นำกลุ่มไปสู่เป้าหมาย หรือความต้องการของกลุ่ม การยอมรับจากกลุ่มหรือสังคมที่มีต่อผู้นำนั้นอาจเกิดขึ้นได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

1. การยอมรับในลักษณะที่เป็นการสืบทอด เช่น การได้รับตำแหน่งตกทอดมาจาก บรรพบุรุษ หรือผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่มหรือสังคมนั้นมาก่อน เรียกผู้นำ ที่ได้รับการยอมรับในลักษณะนี้ว่า “ผู้นำตกทอด” (Hereditary Leader)

2. การยอมรับในลักษณะที่เป็นทางการ เช่น การได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ เนื่องจากมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำ เรียกผู้นำ ที่ได้รับการยอมรับในลักษณะนี้ว่า “ผู้นำอย่างเป็นทางการ” (Legal Leader)

3. การยอมรับในลักษณะที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น การที่สมาชิกกลุ่มยอมรับสภาพการเป็นผู้นำของบุคคล ใดบุคคลหนึ่งให้เป็นผู้นำกลุ่มไปสู่ เป้าหมายอย่าง ไม่เป็นทางการ และผู้นำก็ปฏิบัติตามธรรมชาติ ไม่ได้มีการ ตกลงกันแต่ ประการใด เรียกผู้นำที่ได้รับการยอมรับในลักษณะนี้ว่า “ผู้นำตามธรรมชาติ” (Natural Leader)

4. การยอมรับในลักษณะที่เป็นเพราะความศรัทธา ทั้งนี้เนื่องจากมีความเคารพ เชื่อถือ เพราะบุคคลนั้นมี คุณสมบัติพิเศษที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม เรียกผู้นำ ที่ได้รับการยอมรับในลักษณะนี้ว่า “ผู้นำลักษณะพิเศษ” หรือ “ผู้นำโดยอำนาจบารมี” (Charismatic Leader)

5. การยอมรับในลักษณะที่เป็นเพราะบุคคลนั้นอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะ อันเป็นที่เคารพยกย่อง ของคนทั้งหลาย เรียกผู้นำที่ได้รับการยอมรับในลักษณะนี้ว่าผู้นำสัญลักษณ์ (Symbolic Leader) (http://www.br.ac.th/E-learning/lesson1_1.html เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2557)

มิเชล ฟูลแลน (Micheal Fullan, 2006 : 42) ได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า ควรรู้จัก การบริหารความสัมพันธ์ (Relationship Management) ในด้านต่อไปนี้

1. การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational) ผู้นำที่สร้างแรงบันดาลใจเป็นผู้นำและทำให้คนเห็นตามวิสัยทัศน์ หรือภารกิจที่มีร่วมกัน สื่อสารภารกิจร่วมกันโดยวิธีการที่ทำให้เกิดแรง

บันดาลใจให้ผู้อื่นทำตามได้ กำหนดเป้าหมาย ร่วมกันที่อยู่เหนือขึ้นไปจากงานที่ทำในหน้าที่แต่ละวัน ทำให้งานที่ทำมีความน่าตื่นเต้นและสนใจมากขึ้น

2. การมีอิทธิพลต่อผู้อื่น (Influence) ตัวบ่งชี้ผู้นำที่มีอิทธิพลเห็นได้ตั้งแต่การรู้ว่าจะใช้วิธีใดในการดึงดูดใจ ผู้ฟังไปจนถึงรู้ว่าจะดึงบุคคลสำคัญเข้ามาร่วมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือสนับสนุนเมื่อเกิดความคิดริเริ่ม และรู้จักหว่านล้อมชักจูงและทำให้คนคล้อยตามได้

3. การพัฒนาผู้อื่น (Developing Others) ผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญในการพัฒนาความสามารถของผู้อื่นได้จะ แสดงความสนใจอย่างแท้จริงในตัวคนที่เขาช่วย เข้าใจเป้าหมาย จุดแข็งและจุดอ่อนของเขา สามารถให้ผลสะท้อนกลับที่สร้างสรรค์และรู้เท่าทันความเป็นไปได้

4. การเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลง (Change Catalyst) ผู้นำที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วจะสามารถรู้ได้ถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทำทนายสภาพที่เป็นอยู่เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นเลิศ เป็นปากเสียงที่เข้มแข็ง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแม้จะมีฝ่ายตรงข้ามคอยคัดค้าน โดยให้เหตุผลที่คนด้านทานได้ยาก มาแย้ง มีวิธีการปฏิบัติที่จะเอาชนะอุปสรรคที่ขัดขวางการเปลี่ยนแปลง

5. การบริหารจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) ผู้นำที่สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้ดีคือผู้ที่ทำให้ทุกฝ่ายกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่างของแต่ละฝ่าย และหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ เผชิญหน้ากับข้อขัดแย้งที่ปรากฏ และรับรู้ความรู้สึกและความคิดเห็นจากทุกด้านและปรับทัศนคติให้เป็นไปในทิศทางที่มาจากกรตกลงร่วมกัน

6. การสร้างพันธะความผูกพัน (Building Bonds) ผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องรู้จักสร้างสายใยแห่งสายสัมพันธ์ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจ รวมทั้งความปรองดองกันภายในองค์กร และกับผู้ร่วมงานจากภายนอกและเครือข่าย

7. การทำงานร่วมกันเป็นทีมและความร่วมมือกัน (Teamwork and Collaboration) ผู้นำที่ดีต้องรู้จักการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างบรรยากาศของการมีอำนาจระหว่างเพื่อนร่วมงานที่เป็นมิตร เป็นแม่แบบของการให้ความเคารพ การช่วยเหลือกัน และการร่วมมือกัน สามารถชักจูงผู้อื่นให้เข้าร่วมทำงานอย่างกระตือรือร้น กระฉับกระเฉงเพื่อความพยายามในระดับกลุ่ม และสร้างสปิริตและเอกลักษณ์ของกลุ่ม ใช้เวลาในการหล่อหลอมและฝึกความ สัมพันธ์เข้าด้วยกัน ให้ไปไกลเกินกว่าที่ภาระหน้าที่ในการทำงานได้กำหนดไว้ (Fullan, M. and St. Germain, C. Learning Places. Thousand Oak, CA: Corwin Press. Ontario Principal's Council, 2006.)

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ

มีแนวความคิดหลักอยู่ 2 ประการ คือ การใช้เส้นแบ่งเขตแดนตามธรรมชาติ และการใช้เส้นแบ่งเขตแดนที่สร้างขึ้น

1. การใช้เส้นแบ่งเขตแดนตามธรรมชาติ (Natural Boundary Line)

แนวความคิดนี้ได้ยึดเอาสิ่งที่เป็นสภาพธรรมชาติทางกายภาพที่เด่น และมองเห็นได้ชัด อย่างเป็นรูปธรรม มาใช้เป็นหลักในการแบ่งเส้นเขตแดน อาทิ ภูเขา หรือทิวเขา แม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ ทะเลทราย ช่องแคบ ป่าไม้ และหนองบึง ทั้งนี้ เพราะในสมัยก่อน สภาพธรรมชาติดังกล่าว มักจะถือเป็นสิ่งกีดขวางตามธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการไปมาหาสู่กันระหว่างกลุ่มชน ที่อาศัยอยู่ใน

บริเวณ 2 ด้าน ของสภาพธรรมชาตินั้นๆ ถึงแม้ว่า ในปัจจุบัน สภาพธรรมชาติดังกล่าวจะเป็นอุปสรรคกีดขวางการเดินทางติดต่อระหว่างกลุ่มชนต่างๆ มากนัก แต่การใช้สภาพธรรมชาติเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ ก็ยังคงมีอยู่อย่างแพร่หลาย โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1) การใช้ภูเขาหรือทิวเขาภูเขา หรือทิวเขาเป็นสภาพธรรมชาติที่มองเห็นได้ชัดเจน อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคกีดขวางการเดินทางติดต่อระหว่างกลุ่มชน ที่อาศัยอยู่ 2 ด้าน ของภูเขา หรือทิวเขานั้น ดังนั้น จึงนิยมใช้ภูเขา หรือทิวเขาเป็นแนวแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ แต่มีปัญหาว่า จะกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนให้ชัดเจนได้อย่างไร เนื่องจากภูเขาและทิวเขา มักครอบคลุมอาณาบริเวณค่อนข้างกว้างขวาง ที่นิยมใช้กันมาก คือ เส้นสันปันน้ำ (Watershed line หรือ Water dividing line) ซึ่งเป็นเส้นสมมติที่ลากเชื่อมจุดต่างๆ บนสันเขา ซึ่งแบ่งน้ำที่อยู่แต่ละด้านของสันเขาให้ไหลในทิศทางตรงข้ามกันไปสู่มหาน้ำลำธาร ในกรณีที่สันเขาแยกออกเป็นหลายสัน จะยึดถือสันเขาที่มีความต่อเนื่องมากที่สุด เป็นแนวของสันปันน้ำ นั่นคือ สันเขาที่สูงที่สุดไม่จำเป็นต้องเป็นสันปันน้ำเสมอไป แต่สันเขาที่สูง และมีความต่อเนื่องมากที่สุด มักได้รับการพิจารณาให้เป็นสันปันน้ำ

2) การใช้แม่น้ำ การกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนในแม่น้ำ มีวิธีกำหนดได้หลายวิธี สุดแล้วแต่ ประเทศคู่สัญญาจะใช้วิธีใด แต่วิธีที่ใช้กันมากมี 5 วิธี ดังนี้

1. การกำหนดให้ใช้ฝั่งทั้งสองของแม่น้ำเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ตามวิธีนี้แม่น้ำจะเป็นกรรมสิทธิ์ หรือเขตอธิปไตยร่วม (Joint Sovereignty) ของทั้ง 2 ประเทศ ตัวอย่างเช่น แม่น้ำเมยและแม่น้ำสาละวิน ซึ่งกำหนดให้ฝั่งทั้งสองเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ระหว่างประเทศไทยกับสหภาพพม่า โดยฝั่งตะวันออกเป็นของไทย ฝั่งตะวันตกเป็นของพม่า

2. การกำหนดให้ใช้แนวกึ่งกลางหรือเส้นมัธยะ (Median Line) ของแม่น้ำเป็นเส้นแบ่งเขตแดน เส้นกึ่งกลางหรือเส้นมัธยะนี้ หมายถึง เส้นที่ลากไปตามแนวกึ่งกลางความกว้างของลำน้ำในระดับน้ำเฉลี่ย แบ่งลำน้ำออกเป็น 2 ส่วนเท่าๆ กัน ซึ่งการใช้เส้นกึ่งกลางหรือเส้นมัธยะในการแบ่งเส้นเขตแดนกันนี้ นับว่า ให้ความเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ แก่รัฐบาลชายฝั่งทั้งสองของแม่น้ำ จึงมีความนิยมใช้แนวดังกล่าวในการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่แม่น้ำนั้นๆ เป็นแม่น้ำต้น หรือมีขนาดเล็กที่ใช้เดินเรือไม่ได้ (Non-navigable River)

3. การกำหนดให้ใช้แนวร่องน้ำลึก (Thawed) เป็นเส้นแบ่งเขตแดน นิยมใช้ในแม่น้ำขนาดใหญ่ ที่ใช้เดินเรือได้ (Navigable River) เพื่อเป็นหลักในสิทธิอันชอบธรรม ที่เท่าเทียมกันของรัฐบาลชายฝั่งทั้งสองของแม่น้ำ ทั้งในการใช้น้ำ และสิทธิเสรีภาพในการเดินเรือ

4. การกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนโดยคำนึงถึงสภาพธรรมชาติของแม่น้ำ ในกรณีที่แม่น้ำมี 2 ร่องน้ำ ในตอนใดตอนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณปากแม่น้ำ อาจกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนกัน โดยให้แต่ละรัฐเป็นเจ้าของ และเดินเรือในร่องน้ำ ของตนเอง เส้นแบ่งเขตแดนแบบนี้ จึงกำหนดขึ้น โดยให้อยู่ระหว่างร่องน้ำทั้งสอง

5. การกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนโดยใช้หลักต่างกันแต่ละช่วงของลำน้ำ วิธีนี้มีหลักอยู่ 2 ประการ คือ การใช้ หรือกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนแบบใดกับแม่น้ำ เพื่อแบ่งอาณาเขต หรือดินแดนระหว่างรัฐนั้น จะต้องพิจารณาสภาพโดยธรรมชาติของแม่น้ำนั้นเป็นช่วงๆ ว่า จะเหมาะสมกับการใช้วิธีใด อาจใช้หลายวิธีผสมผสานกันในแม่น้ำสายนั้นก็ได้

2. การใช้เส้นแบ่งเขตแดนที่สร้างขึ้น (Artificial Boundary Line) มนุษย์สร้างหรือจัดทำขึ้น โดยไม่อาศัยสภาพธรรมชาติ เช่น สร้างกำแพง รั้ว สะพาน ถนน อนุสาวรีย์ หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ นิยมใช้ในการแบ่งเส้นเขตแดน บริเวณที่ราบทุ่งโล่ง หรือไม่มีสภาพธรรมชาติที่เด่นๆ อย่างอื่นปรากฏอยู่

จำเป็นต้องสร้าง หรือจัดทำสิ่งที่จะบ่งบอกแนวเขตแดนให้มองเห็นได้ชัดเจน เพื่อจะได้ไม่เกิดกรณีรุกล้ำดินแดนกันขึ้น ในการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดน แบบที่ไม่อาศัยสภาพธรรมชาติ มีวิธีการต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

1. เส้นแบ่งเขตแดนทางเรขาคณิต (Geometric Boundary Line) เป็นแนวเขตแดนที่อาศัยหลักเกณฑ์ทางเรขาคณิตกำหนดแนวขึ้น เช่น ใช้แนวละติจูด หรือลองจิจูด หรือตามส่วนโค้งของเส้นเมริเดียนและเส้นขนานละติจูด หรือใช้เส้นตรง ที่ลากเชื่อมระหว่างจุด 2 จุด แนวเขตแดนตามหลักเกณฑ์ทางเรขาคณิตนี้ เป็นเพียงแนวสมมติ ไม่อาจมองเห็นได้ในพื้นที่ หรือในภูมิประเทศของเขตแดนนั้นๆ เว้นแต่จะได้มีการปักปันเขตแดน หรือปักหลักเขตแดนกันแล้วเท่านั้น ตัวอย่างที่สำคัญของเส้นแบ่งเขตแดนชนิดนี้ เห็นได้จากแนวเขตแดนระหว่างสหรัฐอเมริกา กับ แคนาดา ซึ่งใช้เส้นขนานละติจูดที่ 49 องศาเหนือ เป็นแนวแบ่งตั้งแต่ประมาณลองจิจูด 95 องศาตะวันตก จนถึงชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นระยะทางยาวประมาณ 2,100 กิโลเมตร

2. เส้นแบ่งเขตแดนทางพันธุศาสตร์ (Genetic Boundary Line) เป็นการแบ่งแนวเขตแดนโดยยึดเอาหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ศาสนา และภาษา เป็นตัวกำหนด ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนที่มีวัฒนธรรม และประเพณีอย่างเดียวกัน สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติ บางครั้งเรียกว่า แนวเขตแดนเชิงวัฒนธรรม (Cultural Boundary)

3. เส้นแบ่งเขตแดนทางมานุษยวิทยา - ภูมิศาสตร์ เป็นแนวความคิดที่คำนึงถึงองค์ประกอบ ทั้งในทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม และสภาพภูมิประเทศ นำมาประกอบกัน ในการที่จะกำหนดแนว หรือเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ หรือตามแนวความคิดนี้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ จึงไม่นิยมนำมาใช้กันมากนัก (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย, <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=32&chap=5&page=t32-5-infodetail04.html>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2557)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน

พื้นที่ชายแดน หรือเขตแดน คือคำที่มีลักษณะสื่อถึงการเคลื่อนไหวไร้ขอบเขต เช่น ข้ามเขตแดน (Trans -Boundary) ข้ามชาติ (Transnational) และข้ามแดน (Cross - Border) เป็นต้น มีการอธิบายลักษณะการใช้ศัพท์เฉพาะของแต่ละคำอย่างระมัดระวัง และมีการนำมาใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน (จักรกริช สังขมณี. 2550 : 16-17)

นักมานุษยวิทยาแบ่งแนวคิดพื้นที่ชายแดน แตกต่างกันไป อย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ ชายแดนด้านสังคม ซึ่งหมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ การรวมกลุ่มและการจัดการองค์การทางสังคม ลักษณะที่สองเป็นชายแดนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง เส้นแบ่งกันระบบสัญลักษณ์ ลากรให้ความหมายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างในแต่ละกลุ่ม และลักษณะที่สามเป็นการพูดถึงชายแดน (Territory) ซึ่งหมายถึงชายแดนทางกายภาพและการเมือง ซึ่งเป็นการแบ่งแยกที่ทับซ้อนกันอยู่ระหว่างพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางวัฒนธรรม กับพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางการเมือง (ยศ สันตสมบัติ. 2521 : 49)

ยศ สันตสมบัติ. (2551 : 53-56) เขตแดนหรือชายแดนของรัฐชาติจึงถูกกำหนดแน่นอนอย่างตายตัวบนแผนที่ และต้องได้รับการยอมรับจากระบบกฎหมายระหว่างประเทศ เขตแดนบ่งบอกถึงอำนาจอธิปไตยและการควบคุมของรัฐเหนือประชาชนพลเมือง การล่วงละเมิดเขตแดน อาจนำมาซึ่งการใช้กำลังทหารและความรุนแรงหรือการข่มขู่คุกคาม ใช้กำลังเพื่อปกป้องอำนาจอธิปไตยเหนือ

ดินแดนของประเทศไทย นับเนื่องตั้งแต่ ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาเริ่มใช้พื้นที่ชายแดนเป็นหน่วยวิเคราะห์ที่ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับประเทศไทย ในลักษณะที่เคลื่อนไหวและซับซ้อนมากขึ้น

เดชา ตั้งสีฟ้า (2549 : 306-307) อาณาบริเวณชายแดนเป็นพื้นที่ไม่เพียงแต่เห็นอำนาจและข้อจำกัดของประเทศไทย แต่เรายังเห็นความขัดแย้งและการอำนวยความสะดวกในฐานะที่อาณาบริเวณนี้หลากลับไปด้วยปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของผู้คนจำนวนมากที่มีประวัติของการย้ายถิ่นพลัดถิ่น ข้ามประเทศไทย อาณาบริเวณชายแดนเป็น พื้นที่ในระหว่าง ซึ่งมีมิติทางวัฒนธรรม การเมืองเศรษฐกิจ และความรุนแรงถูกถักทอกันอย่างซับซ้อนจนหลายครั้งไม่เห็นร่องรอย และบริเวณพื้นที่ในระหว่างนี้เองที่เป็นจุดนัดพบกันของความหลากหลาย ภายใต้ความพยายามทำให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันของประเทศไทย

บทที่ 3

กระบวนการทำงานของโครงการ

กระบวนการและวิธีการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน: หาดแห่งเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง” มีวิธีการศึกษาอยู่หลายขั้นตอนเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ประวัติศาสตร์ความเป็นมา คำนานเรื่องเล่า ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนชายแดน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคณะวิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลเชิงลึกจากคนในชุมชนในแต่ละช่วงวัย และแต่ละกลุ่ม เนื่องจากในชุมชนยังมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แบ่งเป็นฝ่ายของการเมืองท้องถิ่น ผู้นำและอดีตผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างย่งที่จะต้องมีการที่หลากหลายต้องใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม

3.1 การวางแผนการดำเนินโครงการ

ขั้นตอนแรกของการวางแผนการดำเนินโครงการคือ การให้ทีมวิจัยศึกษาโครงการโดยละเอียดว่ามีคำถามการวิจัยอย่างไรบ้าง จัดลำดับการศึกษาก่อนหลัง พร้อมวางแผนระยะเวลาในการศึกษาเป็นเรื่องๆ ส่วนที่สามารถศึกษาไปพร้อมๆ กัน ก็นำมาจัดไว้ในหมวดเดียวกัน เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน พัฒนาการการใช้พื้นที่หาดแห่ง ส่วนที่ต้องวางแผนกิจกรรมล่วงหน้าเป็นรายปี เช่น วัฒนธรรมประเพณีประจำปี ส่วนที่จะต้องลงรายละเอียด เช่นการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ง กี่วางแผนสร้างเครื่องมือให้ครอบคลุม จากนั้นก็กำหนดปฏิทินการปฏิบัติงานเบื้องต้น แบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัย ใครมีความถนัดในด้านใดก็ให้รับผิดชอบในด้านนั้น แล้วลงมือปฏิบัติงานตามแผนปฏิทินการปฏิบัติงาน โดยมีการประสานงานกับคณะที่ปรึกษาโครงการตลอดเวลา ขณะเดียวกันคณะผู้วิจัยยังได้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีการแลกเปลี่ยนรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชาวบ้านให้เข้มแข็งขึ้นที่จัดขึ้นโดยคณะทีมที่ปรึกษาโครงการวิจัย โดยทุกครั้งที่มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล คณะวิจัยจะมีการสะท้อนกระบวนการ โดยใช้คำถามเชิงบวก ด้วยวิธี AAR (After Action Review) เพื่อวิเคราะห์การดำเนินงานที่ผ่านมาแล้วว่ากิจกรรมอะไรที่ทำแล้วประสบความสำเร็จ กิจกรรมอะไรที่ทำแล้วยังไม่ได้อย่างที่คาดหวัง หากมีการจัดกิจกรรมคราวหน้าจะอย่างไรให้ดีขึ้น จากการดำเนินงานวิจัยของทีมวิจัยที่ได้ร่วมทำและแก้ไขปัญหาโดยตลอดทำให้ทีมวิจัยสามารถเรียนรู้การทำงานและปรับปรุงการดำเนินงานวิจัยไปได้พร้อมๆ กัน ดังนั้นขั้นตอนในการศึกษาวิจัยในแต่ละด้านจึงมีความแตกต่างหรือเหมือนกันบ้างในบางประเด็นแล้วแต่สถานการณ์นั้นๆ โดยมีรายละเอียดกระบวนการศึกษาดังต่อไปนี้

3.2 กระบวนการวิธีการศึกษาข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่หาดแห่ง ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น

3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ หนังสือ บทความ วารสาร ตลอดจนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลทุติยภูมิ ส่วนที่สองเป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ระหว่างการจัดประชุมกลุ่ม (Focus Group) โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมครั้งละประมาณ 25-30 คน และ ส่วนที่สามเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล 20 คน

3.2.1 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมเชิงปฏิบัติการนักวิจัยระหว่างที่ปรึกษาโครงการ ทีมนักวิจัย ทีมวิจัยชาวบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในแนวทางและแผนการดำเนินการวิจัยตลอดโครงการ เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นและเตรียมทีมวิจัยชาวบ้านสร้างความเข้าใจ ก่อนที่จะลงชุมชน

2. จัดเวทีในพื้นที่เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการ และหาอาสาสมัครในการดำเนินโครงการ เป็นทีมวิจัย โดยเน้นความหลากหลายของทีมวิจัยชาวบ้านที่ประกอบด้วยกลุ่มคนทุกฝ่าย ทั้งชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ โดยให้ทีมนักวิจัยชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดและร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน

3. จัดเวทีประชุมชาวบ้านเพื่อค้นหาทีมวิจัยที่จะดำเนินการเก็บข้อมูลในแต่ละประเด็น โดยแบ่งชาวบ้านออกเป็นกลุ่มพิจารณาจากประสบการณ์และความชำนาญของคนนั้นๆ เป็นหลัก แล้วแบ่งทีมวิจัยออกเป็นกลุ่มโดยอาสาสมัครชาวบ้านเข้าร่วม โดยมีการประสานงานผ่านผู้ใหญ่บ้านเพื่อนัดหมายการประชุม

4. พัฒนาศักยภาพทีมวิจัยชาวบ้าน และทำแผนปฏิบัติการ กำหนดกรอบประเด็นในการศึกษาข้อมูล และออกแบบเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต ประเด็นการสนทนากลุ่ม เป็นต้น

5. ทีมวิจัยร่วมกันออกแบบสัมภาษณ์โดยการกำหนดประเด็นในการจัดเก็บข้อมูลโดยให้แต่ละกลุ่มทีมวิจัยชาวบ้านมีส่วนร่วมกันคิด และร่วมกันเขียนประเด็นในการเก็บข้อมูล จากนั้นนักวิจัยจะนำมารวบรวมและประมวลชุดข้อมูลเพื่อที่จะจัดเก็บข้อมูล

ระยะที่ 2 ขั้นตอนจัดเก็บข้อมูล

1. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินกิจกรรมของโครงการ ซึ่งเวทีจะเป็นการคัดเลือกผู้ช่วยเก็บข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทพื้นที่ รวมทั้งร่วมกันกำหนดผู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลในชุมชนได้ในแง่มุมและประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บริบทชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการพื้นที่

2. ให้แต่ละทีมลงพื้นที่เก็บข้อมูลพื้นฐาน โดยให้ชาวบ้านชุมชนบ้านน้ำคำ ชุมชนบ้านท่าค้อ (สปป.ลาว) เป็นผู้รับผิดชอบหลัก ประสานกับทีมวิจัยหลักและนักวิชาการที่อยู่ในพื้นที่เมื่อต้องการความช่วยเหลือ หรือมีปัญหาในการเก็บข้อมูล โดยใช้การจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (Focus Group) การจัดทำผังชุมชน และใช้เครื่องมือ Timeline ทั้งนี้เพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและทีมวิจัยชาวบ้าน ในพื้นที่โดยให้มีการซักถาม อภิปราย ตรวจสอบในประเด็นดังต่อไปนี้

- การประกอบอาชีพ รายได้ ค่าใช้จ่าย ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนสองฝั่งโขง
- ประวัติศาสตร์การได้มาซึ่งสิทธิการครอบครองที่ดิน(รูปแบบการเจรจา เงื่อนไข)
- ยุคสมัยและรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์พื้นที่
- พฤติกรรมของชุมชนที่มีต่อการใช้ทรัพยากร
- ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน
- กิจกรรมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ที่ขาดแคลน
- ระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นด้านความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจ

(การค้าขายแดน) ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ)

3. นำข้อมูลที่จัดเก็บมารวบรวม เรียบเรียงให้เห็นภาพประวัติความเป็นมา บริบทชุมชน วิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งที่มีมาตั้งแต่ในอดีตและปัจจุบัน

4. จัดเวทีร่วมกันวิเคราะห์สภาพการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่ กลไกขับเคลื่อนในการบริหารจัดการพื้นที่ทั้งในระดับพื้นที่ และระดับชุมชนสองฝั่งโขง เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากเวทีมาสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของทีมวิจัยชาวบ้าน

5. จัดเวทีคืนข้อมูลในชุมชนบ้านน้ำก่ำเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนกับทีมวิจัย

6. จัดทำแผนบริหารจัดการพื้นที่ที่ขาดแคลนโดยชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้นบนฐานข้อมูลที่รวบรวมได้

3.3ชี้แจงทำความเข้าใจกับชุมชน

โครงการวิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆบนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและบนพื้นฐานความสมัครใจและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวจึงเริ่มต้นตั้งแต่การชี้แจงและประสานงานกับผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำตามธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมที่ 1

1. การประสานหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เพื่อสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย ชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ ณ เทศบาลตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม (รูปที่ 3-1)

2. จัดประชุมชาวบ้าน 3 หมู่บ้าน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ กระบวนการดำเนินงานและภาพรวมของโครงการวิจัย และประสานงาน ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และประชาชนชาวบ้าน โดยกระตุ้นให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาทำวิจัย ให้ตัวแทนแต่ละชุมชนเล่าถึงความเป็นมาของชุมชนเท่าที่ทราบพอสังเขปดังแสดงในรูปที่ 3-2 (ใช้วิธีการอัดเทป และเก็บประเด็นหลักในการพูดคุย) ณ ที่ทำการผู้บ้านหมู่ 3 บ้านน้ำก่ำได้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

3. เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นและอาสาเพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนในการเข้าร่วมทีมวิจัย ค้นหาผู้รู้ของแต่ละด้านเพื่อลงสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเชิงลึก

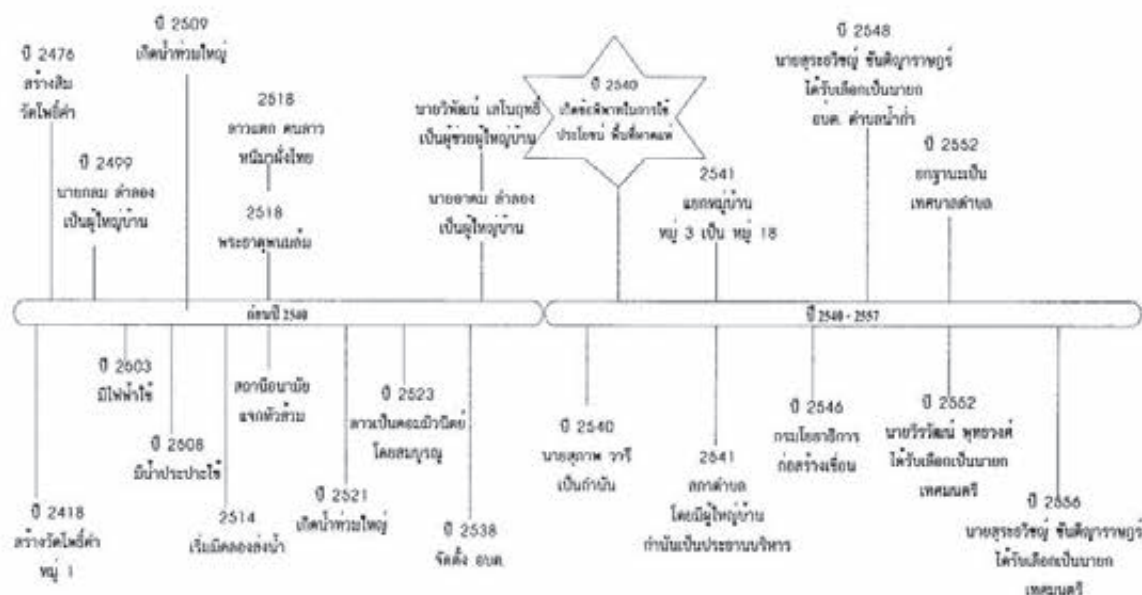
4. จัดทำผังชุมชนและ Timeline ให้ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน ณ วัดมรุกชอุดม หมู่ที่ 3 บ้านน้ำก่ำใต้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรามัญ จังหวัดนครพนม โดยมีชาวบ้าน อดีตผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน พระสงฆ์ สมาชิก อบต. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของชุมชน มาให้ข้อมูล ดังแสดงกิจกรรมในรูปที่ 3-3 และรูปที่ 3-4

รูปที่ที่ 3-1 ประสานงานนายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ รูปที่ 3-2 สัมภาษณ์ผู้นำตามธรรมชาติ
(นายสุรวิชัย ชันติคุณราชวร) (นายคำ ควรคู่)

รูปที่ 3-3 กิจกรรมการทำผังชุมชน

รูปที่ 3-4 พัฒนาการเปลี่ยนแปลงของบ้านน้ำคำ ตำบลน้ำคำ อำเภอห้วยผึ้ง จังหวัดนครพนม และความสัมพันธ์ชุมชนสองฝั่งโขง

3.4 สร้างและพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

1) ในครั้งแรกทีมวิจัยลงพื้นที่พูดคุยกับกับอดีตผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชน เพื่อกำหนดกรอบแบบสอบถาม และร่วมกับชุมชนในพื้นที่เพื่อกำหนดกรอบประเด็นที่สำคัญในงานวิจัย โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลออกเป็นผู้รู้ในแต่ละเรื่อง เช่น เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์ และการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่หาได้ รวมทั้งความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของคนสองฝั่งโขง เป็นต้น

2) เริ่มแรกทีมวิจัยและชาวบ้านไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องเครื่องมือในการทำวิจัยเนื่องจากไม่มีประสบการณ์ในการทำวิจัยท้องถิ่นมาก่อน นักวิจัยชาวบ้านยังไม่เข้าใจว่าเครื่องมือคืออะไร ทีมที่ปรึกษาชุดโครงการวิจัย นำโดย ดร.ปรีชา อุยตระกูล จึงได้จัดประชุมเพื่อให้ความรู้แก่ทีมวิจัยในการสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยมีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัยชาวบ้านจาก บ้านแก่ง ตำบลบ้านแก่ง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม บ้านท่าเรือ ตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม และบ้านน้อยหลวงมอญ ตำบลหนองเตา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม หลังจากทีมที่ปรึกษาชุดโครงการวิจัยได้ให้คำปรึกษาและให้ข้อเสนอแนะ ในการสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ทีมวิจัยชาวบ้านมีความเข้าใจถึงบทบาทของนักวิจัยชาวบ้านและได้ทราบถึงเครื่องมือที่ใช้เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลเช่น

2.1 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน จะต้องค้นหาผู้รู้เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ดั้งเดิม โดยเครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยคำถาม เช่น ใครหรือกลุ่มไหนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นกลุ่มแรก ย้ายเข้ามาอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ มากับใครบ้าง สาเหตุที่เข้ามาอยู่ที่นั่นเพราะอะไร รู้จักที่นี่ได้อย่างไร สภาพพื้นที่ชุมชนมาอยู่ครั้งแรกเป็นอย่างไรแตกต่างจากตอนนี้หรือไม่

2.2 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ เช่น หาดแห่เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ ลงไปใช้ประโยชน์พื้นที่ครั้งแรกเมื่อใด โดยใคร กิจกรรมในพื้นที่หาดมีอะไรบ้าง ใครเป็นคนริเริ่ม ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่จนถึงปัจจุบันมีอะไรเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

2.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลความสัมพันธ์คนสองฝั่งโขงแบบสัมภาษณ์ สอบถาม เช่น กลุ่มคนที่มาอยู่ในตั้งรกรากในชุมชนยังไม่มีบัตรประชาชน กลุ่มตระกูลที่มีอิทธิพลในชุมชนมีใครบ้าง การทำผังเครือญาติ และการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ข้อมูลของความสัมพันธ์คนสองฝั่งผ่านระบบความสัมพันธ์ของชุมชนของคนในท้องถิ่น

2.4 เครื่องมือในถอดบทเรียนการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่โดยชุมชนมีส่วนร่วม ทีมวิจัยชาวบ้าน อดีตผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิก อบต. ผู้เฒ่าผู้แก่ และสมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ ศักยภาพของชุมชน ศักยภาพพื้นที่ และการบริหารจัดการพื้นที่โดยชุมชน โดยเครื่อง SWOT Analysis

3) ประชุมเพื่อทบทวนสร้าง และทำความเข้าใจเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับทีมวิจัยชาวบ้าน

3.5 การลงมือเก็บข้อมูล

1) การเก็บประวัติศาสตร์ชุมชนและประวัติศาสตร์หาดแห่

ในช่วงแรกก่อนที่ผู้วิจัยจะเริ่มกระบวนการการสัมภาษณ์ เก็บแบบสอบถาม ทีมผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการเข้าไปสังเกตการณ์สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน และพูดคุยกับ ผู้เฒ่าผู้แก่ ร้านขายของประจำหมู่บ้าน เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน และบอกถึงวัตถุประสงค์ในการพูดคุย เช่น กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ จากนั้นก็พูดคุยกับผู้นำชุมชน เป็นการแจ้งชาวบ้านให้ทราบถึงการลงพื้นที่ เนื่องจากในชุมชนท้องถิ่นผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อสมาชิกในชุมชนค่อนข้างมาก ซึ่งถือเป็นใบเบิกทางในการทำงาน จากนั้นคณะผู้วิจัย และทีมวิจัยชาวบ้านดำเนินการ รวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ เก็บแบบสอบถาม รวมทั้งการจัดประชุมกลุ่มย่อยโดยใช้แบบคำถามที่เกิดจากร่วมกันคิดมาก่อน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการจัดประชุม ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ อดีตผู้นำสมาชิกชุมชนเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และเล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในการเก็บข้อมูลมีทีมชาวบ้านบ้านมาร่วมรับฟังแลกเปลี่ยนและช่วยบันทึกโดยมีการอัดเทปจดบันทึกในการจัดเวทีแต่ละครั้งหลังจากเก็บข้อมูลแล้วทีมวิจัย จะสะท้อนกระบวนการวิจัย ด้วยวิธี AAR (After Action Review) โดยการเอาผลจากการจัดเวทีมาคุยกันเช่น การจัดเวทีครั้งนี้ประสบความสำเร็จตามที่คาดไว้อย่างไรคนมีส่วนร่วมมากน้อยแค่ไหนพบปัญหาและอุปสรรคของการจัดเวทีครั้งนี้มีอะไรบ้างครั้งต่อไปจะวางแผนและปรับปรุงการจัดเวทีเพื่อเก็บข้อมูลอย่างไร

ในส่วนของการจัดทำประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น นักวิจัยชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการจัดเก็บข้อมูลทั้งแบบสัมภาษณ์ และการจัดทำ timeline โดยเริ่มตั้งแต่ นักวิจัยชาวบ้านได้ประชุมกลุ่มกันเพื่อพูดคุยถึงประเด็นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านน้ำก่ำว่ามีประเด็นใดบ้าง เกิดในช่วงเวลาใด ใครเป็นผู้ที่เกี่ยวข้อง มีตำนานเรื่องเล่าใดบ้างที่มีความเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านน้ำก่ำ เมื่อได้ประเด็นหลักแล้ว ได้มีการเขียนคำถามในหัวข้อย่อย จากนั้น นักวิจัยชาวบ้านได้แบ่งหน้าที่กันเก็บข้อมูล เช่น ใครจะเป็นคนรับผิดชอบในการเก็บข้อมูลใน

ประเด็นใด ใครบ้างที่พอจะเป็นผู้ให้ข้อมูล เป็นต้น นอกจากนั้นได้มีการวางแผนที่จะทำ timeline เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านน้ำก่ำได้อย่างชัดเจนมากขึ้น โดยมีนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านได้มารวมตัวกันที่วัดมรุกขนครในตอนเช้า ประมาณเวลา 9 โมง เริ่มจากการติดกระดาษชาร์ตเป็นแนวยาว แล้วแบ่งช่วงเวลาที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ในบ้านน้ำก่ำ จากนั้น ชาวบ้านต่างพากันมาเขียนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าในแต่ละช่วงเวลาเกิดเหตุการณ์อะไรบ้าง เห็นได้อย่างชัดเจนว่าชาวบ้านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน บ้างโต้แย้งกันแต่ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง คนที่มีอายุมากจะสามารถเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตได้ บางคนจะเขียนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองจริงๆ เช่น ปีที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปีที่บ้านมีน้ำท่วม ปีที่มีการเพาะปลูกได้ผลผลิตมาก เป็นต้น เมื่อต่างเขียนข้อมูลเสร็จแล้ว ชาวบ้านมีสีหน้ายิ้มแย้ม อาจเพราะมีความภูมิใจที่ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านน้ำก่ำการทำ timeline จึงมีส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านมีความรู้สึกรักและหวงแหนในพื้นที่บ้านเกิดหลังจากนั้น ชาวบ้านและนักวิจัยได้ร่วมกันทำบุญ ถวายเพลพระและรับประทานอาหารเที่ยงร่วมกัน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่

การเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามเป็นเครื่องมือการศึกษา การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ตามฤดูกาล เริ่มต้นดำเนินการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนมกราคม 2557 จากชุมชน โดยมีการสร้างเครื่องมือการจัดเก็บข้อมูลก่อนเพื่อให้การเก็บข้อมูลของทีมนักวิจัยนั้นมีรูปแบบในการเก็บข้อมูลไปในแนวเดียวกันและได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วน ในการสร้างเครื่องมือจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีทั้งทีมนักวิจัยและครัวเรือนเป้าหมายตลอดจนชุมชน / ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมการสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลและที่สำคัญต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องต้นกอนในแบบเก็บข้อมูลระหว่างทีมนักวิจัยผู้จัดเก็บและครัวเรือนเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลส่วนวิธีการเก็บนั้นทีมนักวิจัยกับครัวเรือนเป้าหมายก็จะมีการนัดหมายวันเวลาที่จะทำการจัดเก็บหลังการจัดเก็บข้อมูลแล้วในทุกๆสามเดือนก็จะมีการนัดหมายครัวเรือนเป้าหมายมาร่วมประชุมวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับทีมนักวิจัยและชุมชน / ภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ส่วนทีมนักวิจัยทำการจัดเก็บข้อมูลในแต่ละชุมชนนั้น

3) การเก็บรวบรวมข้อมูลความสัมพันธ์คนสองฝั่งโขง

ประสานคณะทำงาน สัมภาษณ์กลุ่มอดีตผู้นำ ผู้นำ กลุ่มคนที่มีเครือญาติฝั่งลาว คนลาวที่มาอยู่ในบ้านน้ำก่ำแต่ยังไม่ได้สัญชาติไทยกลุ่มค้าขายในตลาดผ่อนปรน อำเภอธาตุพนม กลุ่มแรงงานรับจ้าง จากนั้นเตรียมประเด็นในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อร่วมกันบอกเล่าถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นในแต่ละประเด็น เช่น ด้านความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ (การค้าขายแดน) ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ) รวมทั้งร่วมกันจัดทำผังเครือญาติของคนในชุมชน

4) กระบวนการถอดบทเรียนการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่โดย กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดเวทีร่วมกันเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านน้ำก่ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของชุมชนชายแดน และความความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน ไทย ลาว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การค้าชายแดน ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ) รวมทั้งการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ ในด้านต่าง ๆ เพื่อสะท้อนพลังท้องถิ่นที่อยู่ในบริบทของชุมชน วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและจัดเวทีนำเสนอแผนการบริหารจัดการพื้นที่แก่ชุมชน

3.6 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดเวทีย่อยรายชุมชนในพื้นที่หาดแห่วันที่ 20 เมษายน 2557 ได้เชิญผู้รู้ผู้นำชุมชนและอดีตผู้นำชุมชน ชาวบ้านน้ำก่ำ รวมทั้งเชิญกลุ่มนักวิจัยชาวบ้านจากพื้นที่อื่นๆ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ละช่วงเวลา แต่ละยุคแต่ละสมัย

ในส่วนของนักวิจัยไทบ้าน ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการจัดทำกำหนดการจัดเวที วางกรอบประเด็นของการพูดคุยในครั้งนี้ โดยได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อพูดคุยถึงประเด็นและหัวข้อของพื้นที่หาดแห่ บ้านน้ำก่ำประเด็นใดบ้างที่จะนำเสนอให้พื้นที่อื่นๆ ได้ฟัง เมื่อจำแนกประเด็นหลักๆ ที่จะนำเสนอได้ ก็ได้มีการกำหนดหัวข้อย่อยๆ ที่จะพูดลงลึกไปในเรื่องใดบ้าง เพื่อให้ครอบคลุมกับเรื่องราวของบ้านน้ำก่ำ จากนั้นกลุ่มนักวิจัยชาวบ้านได้มีการคัดเลือกว่าใครจะเป็นตัวแทนชาวบ้านน้ำก่ำในการที่จะนำเสนอถึงเรื่องราวของชุมชนได้อย่างชัดเจนที่สุด จะเห็นได้ว่า นักวิจัยไทบ้านได้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลายเพื่อให้การจัดเวทีครั้งนี้ประสบความสำเร็จ เช่น การเสนอแนะให้มีการล่องเรือเพื่อสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่จริงๆ เพื่อให้ผู้มาเยือนได้เห็นถึงศักยภาพและพัฒนาการของชุมชนบ้านน้ำก่ำ มีการแบ่งหน้าที่กันในวันจัดเวทีว่าใครจะเป็นฝ่ายต้อนรับ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายให้ข้อมูล หรือฝ่ายเครื่องเสียงเป็นต้น โดยมีทีมนักวิจัยฝ่ายวิชาการช่วยจดบันทึกและสรุปเรื่อง จะเห็นได้ว่่านักวิจัยชุมชนมีความตื่นตัวสูงมากในการจัดทำเวทีแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในพื้นที่ทราบถึงการมาเยือนของนักวิจัยกลุ่มอื่น เพื่อให้คนที่พื้นที่ได้มาร่วมต้อนรับในวันจัดเวทีจริง

รายละเอียดบันทึกกระบวนการเสวนา เวทีวิจัย สกว. ท้องถิ่น ของนักวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นครั้งที่ 1 ในวันอาทิตย์ที่ 20 เมษายน 2557 เวลา 09.00-15.30 น.ณ หาดแห่บ้านน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดุพนม จังหวัดนครพนมดังนี้

วิทยากรกระบวนการ 2 ท่าน ได้แก่ อาจารย์ทิพาภรณ์ หอมดี และ อาจารย์ยชกร เดชะคำภู เป็นนักวิจัยพื้นที่หาดแห่ บ้านน้ำก่ำ ตำบลธาตุพนม จังหวัดนครพนมโดยวันนี้เริ่มเวทีแรกที่หาดแห่ มีผู้ร่วมวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต่าง ๆ มาเยี่ยมชมหาดแห่กันค่อนข้างเยอะพอสมควร โดยพื้นที่แรกที่มาถึงก่อนคือเจ้าบ้าน ทีมนักวิจัยชาวบ้านพื้นที่บ้านน้ำก่ำ พร้อมชาวบ้านน้ำก่ำต่างก็มาช่วยกันจัดเตรียมสถานที่เครื่องเสียงเครื่องดื่มอาหารเพื่อต้อนรับคณะผู้วิจัยในวันนี้ ตามมาด้วยนักวิจัยชาวบ้านจากพื้นที่บ้านน้อยหลวงมอญ อำเภอกาอาทุพนมจำนวน 10 คน และนักวิจัยชาวบ้านจากพื้นที่บ้านแก้ง อำเภอนาแก มาเป็นกลุ่มที่สาม จำนวน 13 คน จะสังเกตได้ว่าผู้คนที่มาถึงก่อนบางส่วนก็เริ่มเดินมาจับจองที่

นั่งเป็นของตัวเอง บางส่วนก็เดินสำรวจพื้นที่ที่หาแด่ เนื่องจากสภาพพื้นที่หาแด่แตกต่างจากพื้นที่ตัวเองซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขา ประจวบเหมาะกับการที่กำลังขนส่งสินค้าจากฝั่งลาวมาพอดี ในเรือบรรทุกข้าวมาเป็นจำนวนมาก(เมล็ดข้าว)ชาวบ้านช่วยกันอุดหนุน ชื้อกลับไปฝากลูกหลานที่บ้านสำหรับพื้นที่สุดท้ายที่เดินทางมาถึง เวลาประมาณ 10.00 น. คือชุมชนจากพื้นที่บ้านท่าเรือ อำเภอหนองบัว ทิมของอ.อนุชิต สิงห์สุวรรณ เนื่องจากขับรถหลงทาง ที่จริงแล้วมาถึงนครพนมตั้งแต่เวลา 09.00 น. แต่เพราะขับรถไปผิดเส้นทาง จึงทำให้มาถึงเป้าหมายช้ากว่าเวลาที่นัดไว้ พอทิมนักวิจัยชุมชนแต่ละพื้นที่มาพร้อมกันแล้วงานก็ดำเนินต่อไปตามปกติ จะสังเกตได้ว่า บรรยากาศในภาคเช้าอากาศดีมาก มีลมพัดผ่านตลอดเวลา และคนในชุมชนพื้นที่บ้านน้ำก่ำต่างรู้สึกดีใจที่มีแขกมาเยือนถึงถิ่นให้การต้อนรับขับสู้ดีมาก ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องดื่ม และผลไม้

สรุปยอดจำนวนผู้เข้าร่วมเวทีวันนี้มีนักวิจัยจากต่างพื้นที่และทิมนักวิจัยที่ปรึกษาโครงการจำนวน 40 คนและมีนักวิจัยชาวบ้านจากชุมชนบ้านน้ำก่ำจำนวน 30 คน

เริ่มกิจกรรมตอนเช้าเวลาประมาณ 10.10 น.

กิจกรรมที่ 1

ระหว่างที่รอทิมนักวิจัยชาวบ้านจากพื้นที่อื่นๆ อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 นายอาคม ล้าลอง กล่าวต้อนรับคณะอาจารย์จากมหาวิทยาลัยนครพนมและนักวิจัยชาวบ้าน ที่มาเยือน และมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่มากทำวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชน

เริ่มกิจกรรม เวลา 10.20 น. นายกิจจาพจน์ ทิตแดง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ในนามตัวแทนชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 1 หมู่ 3 และ หมู่ 18 กล่าวต้อนรับนักวิจัยชาวบ้านจากทั้ง 4 ชุมชน “สำหรับวันนี้ผมรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงครับที่ทางท่านนักวิจัยแต่ละหมู่บ้านแต่ละชุมชนแต่ละอำเภอที่ให้เกียรติชุมชนของเราถือว่าเป็นเจ้าภาพก่อนเพื่อนเพราะถ้าให้เป็นเจ้าภาพหลังจากนี้น้ำก็คงท่วมไปแล้วคงลงมาดูพื้นที่หาแด่ไม่ได้ ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่ให้เกียรติเราชาวตำบลน้ำก่ำที่ได้มาเยี่ยมชมในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนของเรา

กิจกรรมที่ 2

อาจารย์ทิพาภรณ์ หอมดี กล่าวดำเนินรายการ ให้นักวิจัยชาวบ้านแนะนำตัวเอง ว่ามาจากชุมชนไหน ทำการวิจัยเรื่องอะไรโดยเริ่มจากชุมชนบ้านแก้ง ซึ่งส่งตัวแทนหัวหน้าทิมนักวิจัยออกมาพูด คือ นางทองผัน อินสูง แนะนำว่า “มีคณะร่วมวิจัยที่มาในงาน 13 คน ตอนนี้กำลังดำเนินการสำรวจแหล่งน้ำปัญหาที่บ้านแก้งคือปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมเราจะขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคพอดีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยนครพนมท่านได้ลงไปสำรวจก็เลยให้ความร่วมมือกับท่านเพราะว่าเราต้องการน้ำอยู่แล้ว วันที่ 26-27 นี้จะพากันสำรวจแหล่งน้ำที่ภูเขาเพราะแหล่งน้ำบนภูเขาของพวกเรามีเยอะแต่เราไม่สามารถนำมาบริหารจัดการได้” ทิมที่สองจากพื้นที่บ้านน้อยหลวงมอง ตำบลหาดทรายเพ อำเภอท่าอุเทนทำการวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาพัฒนาชุมชน เพราะบ้านน้อยหลวงมองมีหลายชนเผ่า ต้องการที่จะให้เด็กรุ่นใหม่ได้รู้เกี่ยวกับเรื่องชนเผ่า และคนที่เข้ามาดูรู้ว่าบ้านน้อยหลวงมองเป็นมายังไงและก็สร้างภูมิปัญญาชาวบ้านให้เด็กๆได้รับรู้ว่าชาวบ้าน

เค้าทำอะไรกันบ้างทีมที่สามได้ส่งหัวหน้าทีมนักวิจัยชาวบ้านบ้านท่าเรือ ตำบลนาหว้า คือ อาจารย์เกียรติชัย อาจารย์บอกว่า“มาเป็นกลุ่มสุดท้าย เพราะหลงท้าย ดีใจ ที่อุตสาหกรรมด้านนี้มาถึงได้ มาช้าดีกว่าไม่มา มาด้วยความลำบาก เราจะได้จดจำไปนานๆ” ชุมชนบ้านท่าเรือทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การบริหารจัดการป่าเพื่อการผลิตเครื่องดนตรีอย่างยั่งยืน (การจัดการทรัพยากรทำเครื่องดนตรี) โดยเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการผลิตเครื่องดนตรีอย่างยั่งยืนเพราะว่าปัญหาคือ วัตถุดิบในการผลิตเครื่องดนตรีทำยังไม้ถึงจะได้ไม้ไม่ถูกแคนที่อยู่ฝั่งลาวเพราะเราซื้อเค้ามานานเวลาเกือบ 100 ปี จะได้มาอยู่ที่บ้านท่าเรือบ้างหรือว่าอยู่ที่อำเภอธาตุพนมหรือบ้านน้ำก่ำบ้างเพราะฉะนั้นทีมนี้ทำให้เรามองเห็นว่าเราจะจัดวัตถุดิบที่จะนำมาผลิตแคน เพราะฉะนั้นเหตุนี้จึงเกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการผลิตเครื่องดนตรีอย่างยั่งยืน”สุดท้ายกลุ่มทีมวิจัยจากบ้านน้ำก่ำ (หาดแห่) ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะ หาดแห่เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ และสร้างให้เจริญก้าวหน้า”

หลังจากนั้นดร.ปริษา อุตระกุล ผอ.สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยนครพนมกล่าวเปิดงานในวันนี้ “วันนี้เป็นเรื่องที่หน้าตื่นเต้นมาก เป็นครั้งแรกที่ผมมาเหยียบบนหาดแห่ รู้สึกมีความสุขมาก การมาเยือนในพื้นที่นั้นดีมาก เพราะเราได้เห็นสถานที่จริง ได้พบผู้คนในชุมชน รับรู้ได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความแข็งแรง มีความร่วมมือกันของชุมชนพื้นที่หาดแห่เป็นกระบวนการจัดการสมัยใหม่ มีความน่าสนใจ เป็นจุดที่มีคุณค่า มีความเข้มแข็งหวังว่าผู้นำชุมชนแต่ละพื้นที่ไม่ว่าจะเป็น ชุมชนบ้านแก่ง อำเภอนาแก ,ชุมชนบ้านท่าเรือ อำเภอ นาหว้า ,ชุมชนบ้านน้อยหลวงมอญ อำเภอท่าอุเทน จะนำเรื่องการบริหารจัดการการมีส่วนร่วมของชุมชน การที่มีความเข้มแข็ง แล้วนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตัวเอง”

กิจกรรมที่ 3 การเล่าประวัติศาสตร์หาดแห่ผ่านตัวแทนชาวบ้านน้ำก่ำ(พอสั่งเซป)

-ทำไมถึงเรียกว่าหาดแห่?

โดยคุณแม่ยาใจ เปรมบุตร อดีตลูกสาวกำนันเก่า เล่าประวัติหมู่บ้านให้ฟังว่า“ตั้งแต่อดีตอันได้ยืมมาจากผู้กำนันและผู้ใหญ่ลำลอง แต่ก่อนเผ่าพันธุ์ของเรามาจากฝั่งลาว อพยพจากเวียงจันทน์ ว่างอ่างคำ แล้วมาอยู่ที่ลำน้ำก่ำ สกลนคร มาจากหนองหาร และก็ลงมาอยู่ที่น้ำก่ำ หาดแห่แต่ก่อนหาดแห่เป็นหาดเล็กๆ ไม่ใช่หาดใหญ่ ต่อมาก็มีการทำมาหากิน ทำประมงและก็เกษตร และก็มีการทำประโยชน์ค้าขายในตอนเดือน มกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน จะมีการลงมาทำธุรกิจร้านค้าให้พี่น้องมาตุภูมิวันนี้แหละคะ คือแต่ก่อนหาดมันไม่ได้มีขนาดใหญ่ขนาดนี้แต่จะเป็นหาดจากเทศบาลมีแก่งมีหินออกไปช่วงหลังมาก็ไม่ค่อยมีน้ำก็เลยพัดพามาคือแต่ก่อนท่าเรือจะอยู่ฝั่งโน้นอยู่ท้ายหาดแล้วทีมนี้บูยาตายายบอกว่ามันลำบากแล้วทำเป็นร่องน้ำเล็กๆพอให้เรือไปได้ที่มันเลยกว้างออกกว้างออก”

-ทำไมถึงเรียกหาดแห่ “เพราะบริเวณนั้นเป็นหินแห่เลยเรียกหาดแห่มาจนถึงปัจจุบันนี้เรียกเริ่มของการใช้ประโยชน์หาดแห่คือการเกษตร ปลูกข้าวแดง ปลูกถั่ว ปลูกมัน แต่เดิมนั้นเค้าก็เลี้ยงสัตว์ เบ็ดเลี้ยงไก่ ส่วนท้ายหาดก็จะเป็นการเกษตร”สีหน้าคุณแม่ยาใจในตอนเล่าเรื่องหาดแห่นั้น รู้สึกได้เลยว่าคุณแม่ยาใจตื่นเต้นพูดท่ามกลางกลุ่มคนเยอะๆ เวลาเล่าไปนั้นท่านก็ยิ้มแยมสังเกตว่าเวลาจับไมค์พูดคุณแม่ยาใจ พูดได้น้อย พูดได้ไม่มากเหมือนพูดปากเปล่าในตอนทีมวิจัยลงสัมภาษณ์

กิจกรรมที่ 4 การใช้ประโยชน์บนพื้นที่หาดแห่เพื่อการประมง

ลุงหรั่ง ตัวแทนชาวบ้านที่ทำการประมงมาเป็นเวลากว่า 30 ปีเล่าว่า “แต่ก่อนปลาฉลามเยอะ ชาวบ้านไม่ได้ทำอย่างเดียวยังแล้วที่นี้ก็เลยมาหาปลาที่หาดแห่ปลุกกระต๊อบตามชายหาดแห่เป็นกลุ่มๆ อยู่ชาวบ้านก็เลยยึดอาชีพหาปลาจนถึงทุกวันนี้คนลาวคนไทยหากินประสานกันไทยก็ไปลาวก็มาคือว่าเปลี่ยนแปลงแค่การปกครองแต่ญาติพี่น้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงการจัดสรรเป็นประมงจะเป็นฝ่ายนะครับแล้วที่นี้ลาวก็จะอยู่ฝั่งโน้น ไทยก็จะหากินฝั่งนี้ เราก็จะหากินร่วมกับเขาก็ได้ครับ ถ้าหากินฝั่งพุงกะบ่มีปัญหาหากินฝั่งนี้กะบ่มีปัญหาเปลี่ยนแปลงแต่กฎหมายแต่คนบ่เปลี่ยนแปลงส่วนมากใช้อุปกรณ์จับปลาเป็นมอญกับลอบส่วนอดีตผู้ใหญ่บ้านนายพิพัฒน์เหี้ยลอบเป็นอาชีพเลยครับส่วนผมหาปลาใช้มอญเป็นอาชีพครับอย่างอื่นกะบ่เป็นครับเพราะว่าบ่เคยเหี้ยมมาตั้งแต่บ่มีใครครับ”

“ผลกระทบน้ำขึ้นน้ำลง มีมากเลยครับแม้กระทั่งเขื่อนลำน้ำเก่าเองยังมีปัญหาปลาขึ้นแล้วลงไม่ได้ที่นี้ปลาในลำน้ำโขงมันจะสูญพันธุ์ไปหลายๆพันธุ์มีแค่ไม่กี่พันธุ์ที่เหลืออยู่ในทุกวันนี้หน้าปลาอพยพขึ้นมามันก็จะอยู่น้อยส่วนมากปลาท้องถิ่นจะไม่ค่อยมีเพราะว่าดูตหินดูทรายกระทบมากเลยครับที่นี้ส่วนหนึ่งปลาขึ้นไปวางไข่อยู่ประเทศจีนมันจะลงมาไม่ได้ก็เลยหากินลำบากการปรับตัว ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ตามน้ำมันจะขึ้นลงไม่ตามฤดูกาล บางที 7 วันขึ้น 5 วันลงอย่างทุกวันนี้ไม่รู้ปลาจะไข่หน้าไหนไข่ตลอดปี ปลาขาว ปลาแกง ปลาหลดเหลือง ปลาโจก ปลาเทพา ก็ไม่มีครับ”

จากที่ลุงหรั่งเล่าให้ฟังพอสรุปได้ว่า “แต่ก่อนชาวบ้านทำนา ทำสวน และชาวบ้านก็ยึดอาชีพหาปลาจนถึงปัจจุบันนี้ ” ชาวประมงหาปลานั้นมีทั้งคนหาดแห่และคนลาว แต่ก่อนมีปลามากได้ทำการปลุกกระต๊อบ หาปลา มีคนลาวมาหากินด้วย ทำให้คนสองฝั่งมีความสัมพันธ์และพันธ์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่พี่น้องไม่เคยเปลี่ยนแปลง แยกหากินคนละฝั่งแต่หากินร่วมกันได้ ลุงมอง ลอบ เป็นอาชีพหามาแต่เด็ก ฯลฯ

พอคุณลุงหรั่งเล่าจบ ก็มีผู้ฟังสงสัยแล้วสอบถามคำถาม การถามคำถามนั้นแสดงถึงว่าผู้ฟังมีความสนใจเป็นอย่างมาก

“มีความขัดแย้ง” ในพื้นที่ลุ่มมองมีมีการจัดการยังงัย?

ลุงหรั่ง “ไม่มี มีการจัดการโดยการหากินฝั่งไหนก็ได้ เช่นคนลาวมาหาปลาฝั่งไทยก็ได้ คนฝั่งไทยไปหากินฝั่งลาวก็ได้(หากินร่วมกัน)”

“น้ำขึ้น น้ำลงมีผลกระทบมัย?”

ลุงหรั่ง “มีผลกระทบมาก แม้กระทั่งเขื่อนจีน ก็มีปัญหา เพราะปลาขึ้นไปแล้วลงไม่ได้ ในพื้นที่มีแต่ปลาอพยพ ส่วนปลาในท้องถิ่นมีน้อย ”

ชาวประมงมีการปรับตัวหาปลาอย่างไร?

ลุงหรั่ง “ต้องปรับตัวมาก เพราะหากินลำบากมาก น้ำขึ้นลงตามฤดูกาล ปลาไม่รู้ไข่ฤดูไหน” -มีปลาอะไรหายไปบ้าง?

ลุงหรั่ง “ปลาขาว ปลาแกง ปลาหลดเหลือง ปลาโจก ปลาหัวหมาหูดำ ปลาเทพา (ปลาเริ่ม) ปลาพวกนี้หายไป

หลังจากนั้นนายกิจจาพจน์ ทิศแดง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ก็ได้เล่าเสริมกับแม่ยาใจแล้วก็สรุปว่า “...น้ำเขียว น้ำไหลแรง ทำให้หัวหาดหายไป การเล่าสรุปนั้น สังเกตได้ว่า หน้าผู้ใหญ่ยิ้มแย้ม เล่าแบบ ตลกเฮฮาสนุกสนาน ผู้ที่ฟังนั้นก็หัวเราะ ท่าทางเหล่านี้แสดงถึงความสนใจของผู้เล่าเป็นอย่างมาก

กิจกรรมที่ 5 ประวัติความเป็นมาของหาดแห่

อดีตผู้ใหญ่บ้าน นายอาคม ลำสอง เล่าว่า แต่ก่อนพื้นที่หาดแห่ อยู่ติดกับลำน้ำเก่า สามารถเดินข้ามไป มาได้อย่างสะดวก ชุมชนบ้านน้ำเก่าใช้สำหรับทำนาแข่ง ปลุกผัก เล็ก ๆ น้อย เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด เมื่อหาดมีพื้นที่มากขึ้นจึงมีการแบ่งพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ จนในปี พ.ศ.2540 ในเวลาแปดนาฬิกา เราก็ได้รับข่าวจากพี่น้อง สปป.ลาวว่า ในวันที่ 29 กันยายน 2540 เราได้ทราบว่าจะมียืดหาดให้ผู้ใหญ่เตรียมตัว ในเวลาประมาณสิบเอ็ดนาฬิกา ชาวลาวก็ขี่เรือมาจากปากเซ ประมาณ 20 - 30 ลำ เป็นเรือเล็กมารวมตัวกันอยู่ที่ท่าคือ ประมาณบ่ายโมงสี่สิบห้านาทีทางเราก็ได้มาพูดคุยกับกำนันสุภาพ และผู้ใหญ่วิวัฒน์ เพื่อส่งคนไปเจรจา ท่านกำนันสุภาพ และผู้ใหญ่วิวัฒน์สองคน ได้อาสา โดยขับเรือข้ามไปยังฝั่งลาวเพื่อต่อรอง จากนั้นทางผู้ใหญ่บ้านก็ประกาศข่าวให้ชาวบ้านลงไปในพื้นที่หาดแห่ทั้งเด็กกับผู้ใหญ่ โดยมีคุณรัตนาวีงเรือออกมาสกดเรือเพื่อไม่ให้ชาวบ้านขึ้นมารับบริเวณหาดแห่ได้ เพราะชาวลาวได้เตรียม สาด เสื่อ หมอน พร้อมอุปกรณ์ในการทำมาหากิน

อดีตผู้ใหญ่บ้านวิวัฒน์ข้ามเรือไปเจรจา (วีรบุรุษหาดแห่)

ผู้ใหญ่วิวัฒน์ เล่าให้ฟังว่า “ผมอดีตผู้ใหญ่วิวัฒน์ เป็นวีรบุรุษหาดแห่เป็นทูตสาธารณะ ไทย ลาว เวียดนาม ก็มาพูชาที่ยอมรับเป็นสาธารณะ ในนามที่ผมได้ข่าวมา ดังที่ผู้ใหญ่อาคมได้พูดไว้คือผมได้รับคำสั่งจากผู้ใหญ่อาคม ให้ข้ามไปเจรจากับฝั่งลาว ร่วมกับกำนันสุภาพ เรื่อง หาดแห่ขออนุญาตกราบเรียนว่าเกาะดอนใดจากดอนคมอำเภอเชียงคานไปถึงโขงเจียมมันมี 16 เกาะที่มันเป็นของลาวมีหาดแห่หาดเดียวที่เป็นของไทย ถ้าเป็นของไทยทางกฎหมายลาวกะว่าเขาบ่ยอมรับทางกฎหมายไทยเขากะว่าเขาบ่ยอมรับ เพราะเขามีหลักมีธาตุสมัยสงครามโลกครั้งที่สองเขาได้เขียนสนธิสัญญาฝรั่งเศสว่า เกาะใดดอนใดน้ำล้อมรอบ มันลิเป็นของลาวหมด อันนี้คือกฎหมายสากลผมเห็นเป็นคนไปเจรจายู่ทางฝั่งลาวกะเลยได้ไปพบกับทูต จีน ทูตลาว ประชุมอยู่อุดรว่าเขากะยอมรับแล้วว่าหาดแห่เป็นของไทย เขาว่าเกาะใดดอนใดน้ำล้อมรอบมัน ลิเป็นของลาวหมดมันเป็นคนดอนเชียงคาง เชียงคานมันเป็นคน แต่ตรงนั้นมันเป็นหาดแห่ที่เขาบอกว่าเกาะใดดอนใดน้ำล้อมรอบมันเป็นของลาวเมิดผมกะเลยถามว่าเจ้าเอากฎหมายได้มาเว้าผมกะเลยบอกว่ากฎหมายที่เจ้าเว้ามามันเป็นกฎหมายล่าอาณานิคมสงครามโลกครั้งที่สอง มันใช้ได้แค่สิบห้าปีบัดนี้หาดแห่มันกะบ่แม่นเกาะมันเป็นหาดแห่ผมกะเลยถามว่าเจ้ามีแผนที่คือลาวมันมีแผนที่ว่าหาดแห่เป็นของลาวเขากะบอกว่ามีทางลาวเว้าบัดนี้เขากะถามผมว่าเจ้ามีแผนที่เบาผมกะตอบว่าบ่มีแต่พวกผมมีหลักฐานว่าคนพวกผมทั้งเมิดหนีไปทำกินทั้งเมิด575ต้อง อันนี้คือหลักฐานลาวบได้มาเอ็ดกินนำพวกผม แต่ว่าในทางพุดินัยพุดิกรรมหนีเขายอมรับเขาแล้วเพราะหาดแห่มันอยู่นอกสนธิสัญญามันบ่แม่นเกาะมันเป็นหาดแห่ผมอยากกราบเรียนว่าผมอยู่ในเหตุการณ์ตามที่คุณผู้ใหญ่อาคมได้เว้ามาโดยเป็นการนำของกำนันสุภาพเพราะเรื่องลาวที่ผมได้เว้ามาหนีผมบได้เพิ่มได้เติมกะอยากให้สุเจ้าเอาไปคิดว่าก่อนที่พวกเฮาสีได้มานั่งอยู่ที่นี่เป็นจังได” จากที่ผู้ใหญ่เล้ามาพอสรุปได้ว่า ผู้ใหญ่วิวัฒน์ เป็นผู้นำในการเจรจาในวัน

นั้น เป็นอดีตผู้ใหญ่ เป็นวีระบุรุษหาคแห่ เป็นทูตสาธารณะ เป็นทูตระหว่างประเทศ ลาว เขมร เวียดนาม และต่างประเทศยอมรับจากเชียงรายถึงอุบล มีเกาะของลาว 16 เกาะไปเจรจาอยู่ฝั่งลาวคนลาวบอกว่าเกาะใด คอนใด น้ำล้อมลอบลิเป็นของลาวเมิด แต่หาคแห่ได้เป็นเกาะ เป็นคอน แต่ว่าหาคแห่เป็นหาค"เขายอมรับเป็นของไทยเพราะเราเป็นหาคไม่ใช่คอน เป็นกฎหมายล่าอาณานิคมกฎหมายล่าอาณานิคมนั้นใช้ได้ 15 ปี เรายันเรื่องแผนที่ เรามีหลักฐานการทำกินของชาวบ้านห้าร้อยกว่าคน 17 สิงหาคม 2541 มีการเจรจากัน 2509 หลังจากเกิดเหตุการณ์ พืพาทมาแล้ว มีการแบ่งที่ดินเกษตรให้กับชาวบ้าน

-อดีตผู้ใหญ่บ้านอาคม พูดถึงคุณธรรมผู้นำในการแบ่งพื้นที่ ญาติทางฝั่งลาวมาส่งข่าว คนลาวพี่น้องจะให้พี่ น้องไทยแต่เจ้าหน้าที่ลาวไม่ให้ ฝั่งลาวไม่มี รพ ยินดีให้การรักษาเจ็บป่วยมารักษาเลย

-หลังเกิดเหตุการณ์ ผู้ใหญ่อาคมคุยกับรองเจ้าเมือง เรื่องยอมรับหรือไม่ เราให้รัฐบาลกลางคุยกัน ในช่วงหลังก็สงบ ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องไทยลาวดีขึ้น คนลาวมาปักหลักในฝั่งไทยมาก คนสองฝั่งจึงเป็นญาติกัน ไปมาหาสู่กัน คนลาวมาเรียนหนังสือที่ไทยมาก คนลาวใจกว้าง เราแบ่งให้คนลาวห้าครอบครัวมาทำมาหากินที่หาคแห่ เพราะเขามีครอบครัวอยู่ก่อนแล้ว

พักเที่ยง รับประทานอาหารกลางวัน เวลา 12.00 น.

อากาศตอนเที่ยงค่อนข้างร้อน แดดที่มึนระท้อม สำหรับอาหารเที่ยงนั้นเจ้าบ้านได้จัดเตรียมอาหารต้อนรับเป็นอย่างดี เช่น ยำ ตำถั่ว ต้มยำปลา ข้าวผัด ส้มตำ ปลาเผา ลาบปลา เป็นต้น

กิจกรรมภาคบ่าย เริ่มเวลาประมาณ 12.50 น.

หลังจากพักผ่อนอาหารเที่ยงเสร็จแล้ว ท่วมกลางบรรยากาศที่ร้อนอบอ้าว ช่วงบ่ายลงเรือดูการใช้ประโยชน์รอบพื้นที่หาคแห่

ลุงหรั่งเป็นวิทยากรนำเที่ยวนั่งอยู่หัวเรือ เล่าให้ฟังถึงเรื่องประสบการณ์ในการทำประมง การสอนคนรุ่นหลังการทำประมง ชีวิตส่วนตนที่เคยไปทำงานซาอูและได้หวั่น กลับมาทำประมงอีก พูดถึงกติกาการทำประมงที่เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่ยอมรับร่วมกันในเรื่องของเขตแดน พื้นที่ เฉพาะกลุ่ม ขอบเขตของประมงแต่ละหมู่บ้านที่ยอมรับร่วมกัน หากใครละเมิดจะมีอันเป็นไปไม่มีโอกาสมาทำอีกในปีต่อไป เล่าถึงประเพณีการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์การเริ่มหาปลาในแต่ละปี เล่าถึงการแบ่งพื้นที่บนหาคแห่ การดูทรายของผู้มีอิทธิพล และอิทธิพลของนายกที่จะมาทำรีสอร์ทบนหาคแห่ น่าสนใจว่า ยังมีเบื่องลึงเบื่องหลังอีกหลายประเด็นที่ไม่ถูกเล่าให้คนนอกฟัง น่าสนใจต้องค้นต่อ เล่าถึงนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์สาขาที่ธาตุพนมที่มาทำวิทยานิพนธ์แล้วเอาพระพุทธรูปมาประดิษฐานบนเกาะ มีการสาธิตการกู้ลอบตามชายฝั่งหาคแห่ แต่ไม่มีปลาในลอบจากการสังเกตผู้คนต่างตื่นตื่น เพราะบางพื้นที่นั้นก็ไม่เคยนั่งเรือ คนที่อยู่ต่างพื้นที่ก็หยิบกล้องถ่ายรูป เพื่อถ่ายรูป บรรยากาศทิวทัศน์รอบหาคแห่ (ถ่ายเก็บไว้เป็นที่ระลึก เหมือนกับเป็นภาพความทรงจำ ว่าเคยมาหาคแห่แล้ว)บรรยากาศการนั่งเรือมีลมเย็นตลอดเวลาทั้งการล่องเรือ ฯลฯ

นางรัตนา (หนึ่งในทีมนักวิจัยชาวบ้าน พื้นที่หาคแห่) นั่งอยู่กลางเรือ ได้เล่าถึงการทำเกษตรบนหาคแห่ โดยมีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และข้อคิดเห็นกับทีมวิจัยชาวบ้านจากบ้านน้อยหลวงมอ ถึง

การทำการเกษตร ทั้งพืชที่ปลูก การทำมาหากินบนพื้นที่หาดแห่ “จะมาหาดแห่เกือบทุกวันเพื่อปลูกพืชผัก และมีการหากินบนพื้นที่หาดแห่ เช่นขุดจิ้งจ่อ เป็นอาหารเที่ยง” ส่วนผู้ใหญ่กิจจาพจน์ นั่งอยู่ท้ายเรือกับคนขับเพื่อควบคุมการสำรวจพื้นที่การเดินเรือ

กิจกรรมตอนบ่ายหลังขึ้นจากเรือ เวลาประมาณ 13.10 น.

กิจกรรมที่ 6 แลกเปลี่ยนเรียนรู้สรุปการเสวนา

-คุยกันเรื่องภาพรวมข้อคิดที่ได้และข้อเสนอต่อชาวบ้านน้ำก่ำ(ธาตุพนม) ชุมชนพื้นที่วิจัยทั้ง 3 พื้นที่กล่าวถึงความประทับใจและข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนบ้านน้ำก่ำ

-บ้านท่าเรือ :ประทับใจ อาหารอร่อยเป็นเร็ด,ประทับใจการต้อนรับ, ประทับใจผู้นำ (มีผู้นำที่เข้มแข็ง ให้ความสำคัญกับชุมชน)

-บ้านน้อยหลวงมอ : ประทับใจสถานที่จัดงานและบริการ ,อาหาร (ส้มตำ),ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านน้ำก่ำ, ประทับใจวีรบุรุษหาดแห่(อดีตผู้ใหญ่วิวัฒน์),ประทับใจโกดังใหญ่พรวนปลา(ลุงหรั่ง)

-บ้านแก้ง :ประทับใจที่นครพนมมีหาดน้ำจืด, ที่ได้นั่งเรือใหญ่, วิวสวย อาหารอร่อย, ประทับใจชาวบ้านน้ำก่ำมีความเข้มแข็ง ความสามัคคี

จุดเด่นของหาดแห่ บ้านน้ำก่ำ คือ ธรรมชาติของหาดแห่ มีความสวยงาม ทิวทัศน์ที่สวยงาม มีความเข้มแข็ง มีความสามัคคี แลเป็นแหล่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนเป็นอย่างดี

“จะพัฒนาหาดแห่ให้เป็นจุดเด่นต้องทำอะไรบ้าง?”

บ้านท่าเรือมีข้อเสนอหลากหลายที่น่าสนใจ เช่น ให้มีการทำป้ายบอกทางของหาดแห่ให้ชัดเจน, ควรมีการจัดการขยะให้เป็นระบบมากกว่านี้,ท่าเรือขอให้ น้ำก่ำปลูกไม้เหี้ยกลางเกาะเพื่อขายลำไม้เหี้ยให้ท่าเรือเอาไปทำแคนขาย ไม้ลำละสองบาทห้าสิบสตางค์ ต้องการปีละล้านลำ อยากให้พัฒนาท่องเที่ยวให้ตลอดปีและหลากหลายเช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ฯลฯ

หลังจากนั้นอาจารย์เกียรติชัยได้กล่าวชื่นชม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรื่องการรักษาเอกราช ทีมที่ปรึกษาโครงการ กล่าวขอบคุณเจ้าภาพ มีการปรบมือให้เจ้าภาพบ้านน้ำก่ำ และขอบคุณทีมงานนักวิจัยต่อจากนั้นพูดอาจารย์ปรีชา กล่าวขอบคุณพี่น้องชาวบ้านน้ำก่ำ จุดเด่น การจัดการประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญารูปแบบการจัดการมีเยอะมาก หัวใจสำคัญคือความสามัคคี ความเข้มแข็งของชุมชน และคุณธรรมของกลุ่มชุมชน

กิจกรรมสุดท้ายผู้ใหญ่กิจจาพจน์ ทิศแดง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 กล่าวปิดงาน “ขอบคุณ อวยพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุณพระธาตุพนม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกสารทิศช่วยปกป้องรักษา ปกป้องคุ้มครองคณะทีมวิจัยขอให้เดินทางกลับปลอดภัย”

รูปที่ 3-5 กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสำรวจพื้นที่หาตแห่

3.7 กิจกรรมการศึกษาความสัมพันธ์คนสองฝั่งด้านประเพณีวัฒนธรรม

ในทุกปีชุมชนบ้านน้ำก่ำจะร่วมกับเทศบาลตำบลน้ำก่ำจัดกิจกรรมการแข่งขันเรือยาวเพื่อสืบสานประเพณีเชื่อมความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขง ซึ่งในการจัดกิจกรรมแข่งเรือยาวจะเริ่มจัดก่อนถึงเทศกาลออกพรรษา

จากการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์บรรยากาศ และเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวทั้งฝั่งไทย ฝั่งลาว พ่อค้าแม่ค้า และกลุ่มผีพาย รวมทั้งกลุ่มชาวบ้านฝั่งลาวที่เดินทางร่วมมากับผีพายเพื่อช่วยกันในการประกอบอาหาร เป็นกองเชียร์และมาเยี่ยมญาติที่ฝั่งไทย ในงานแข่งเรือยาวจะเห็นถึงบรรยากาศที่รื่นเริง สนุกสนานของผู้คนที่มาเที่ยวงานผู้คนมากมายจนแทบแยกไม่ออกเลยว่าคนไหนจากฝั่งลาวคนไหนอยู่ไทย

จากการได้พูดคุย กับแม่รัตนา ซึ่งเป็นทมิฬยัยชาวบ้านที่ร่วมในการสังเกต และสัมภาษณ์ ชาวลาวที่เดินทางมาท่องเที่ยว และเข้าร่วมกิจกรรมการแข่งขันเรือยาว

แม่รัตนา สูงค์ เล่าว่า “การจัดการแข่งขันเรือยาวจะจัดก่อนงานออกพรรษาสองวันเป็นประจำทุกปี โดยแต่ก่อนจะจัดงานหลังห่อข้าวใหญ่(ข้าวสาก 15 ค่ำ เดือน 10) ปีก่อนฝนตกเยอะก็เลยเลื่อนวันจัดงานออกไป ฝนตกแรงทำให้กักร้องหมอสาทำการแสดงไม่ได้ แต่ถ้าตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ก็จะจัดงานเลย แต่ในการจัดงานในปีกำหนดจัดงานไม่ตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ ทำให้เรือที่จะมาร่วมในการแข่งขันเรื่อนั้นลดน้อยลง เนื่องจากการจัดงานแข่งเรือจัดชนกันกับที่อื่น ทำให้เรือที่อยู่ทางภาคกลางมาไม่ได้ร่วม เช่น เรือ นรสิงห์ 88และเรือ นางคำปลิว แต่ละปีเรือนรสิงห์ 88 กับเรือนางคำปลิวจะมาแข่งที่บ้านน้ำก่ำ สำหรับการติดต่อ และการประชาสัมพันธ์ก็ไป”

ส่วนการจ้างชาวไปยังฝั่งลาวจะจ้างไปทางเครือญาติ และหัวหน้าทีมแข่งเรือ ที่เคยมาร่วมแข่ง โดยฝั่งลาวเขาจะไม่ค่อยมีงานเท่าไร และส่วนใหญ่ก็จะจัดที่ สะหวันเขตและแถวปากเซบ้างไฟ โดยปีนี้เรือฝั่งลาวมาร่วมแข่งขันประมาณ 100 คน ที่มาร่วมงาน (ญาติแม่รัตน) เขาจะมาหลังเที่ยง เขาจะพากันขี่เรือคิวเข้ามาเลย (เรือใหญ่) และกลุ่มผีพายก็จะพายเรือมาตามลำน้ำ (ซึ่งในขณะสัมภาษณ์ก็มองเห็นเรือของชาวลาวมาถึงริมฝั่ง)

รูปที่ 3-6 ผีพายชาวลาว

นายประจักษ์จิตร ศรีลาศักดิ์ ผู้นำชุมชนบ้านน้ำก่ำเล่าว่า “จะจัดกิจกรรมแข่งเรือมาตั้งแต่โบราณและมีการจัดงานใหญ่มากตลอด งานใหญ่สุดก็คืองานออกพรรษา งานแข่งเรือ ทางเทศบาลได้จัดเวทีเตรียมงานไว้สำหรับงานพิธีในวันพຸ່ງนี้ เพราะว่าพຸ່ງนี้ในพิธีจะมีนางรำ โดยพิธีการจะเริ่มเวลา 9 นาฬิกา นางรำจะพื่อนรำจากหน้าวัดพระธาตุพนมไปทางท่า (ริมโขง) จากนั้นนำคนล่องเรือลงไป แล้วนางรำก็จะไปพื่อนรำอยู่ที่น้ำก่ำอีกรอบหนึ่ง ซึ่งนางรำที่ไปพื่อนรำเพื่อแห่ด้วยพระราชทานมีทั้งหมด 300 คน ไปร่วมรำที่พระธาตุพนมมีจำนวน 150 คนและพื่อนรำอยู่น้ำก่ำอีก 150 คน โดยด้วยพระราชทานนี้ฟังจะได้เมื่อปีที่แล้ว ถ้าทีมไหนชนะ 3 ปีซ้อน จึงจะได้ด้วยพระราชทานนั้นไปครอบครอง นางรำที่ไปพื่อนรำเพื่อด้วยพระราชทานนั้นล้วนแล้วแต่เป็นชาวน้ำก่ำทั้งสิ้น โดยจำแนกออกเป็น 5 หมู่บ้าน ยกตัวอย่างเช่น หมู่ 3 จำนวน 50 คน หมู่ 18 จำนวน 20 คน หมู่ 1 จำนวน 20 คน หมู่ 17 จำนวน 50 คน เป็นต้นซึ่งนางรำที่มาพื่อนรำนั้นมาด้วยความสมัครใจ เพื่อบ้านเมือง โดยชุดที่ใส่พื่อนรำนั้นทางเทศบาลได้จัดเตรียมไว้ให้และให้ค่าแต่งหน้าคนละ 100 บาท คนที่เตรียมงานหลักๆ ก็คือนายกเทศมนตรี คนที่ร่วมงานจะมี 5 หมู่บ้าน เป็นมาตั้งแต่โบราณแล้ว (ซึ่งหมู่ 1 แยกออกไปเป็นหมู่ 3 หมู่สามแยกออกไปเป็นหมู่ 18) คณะกรรมการจัดงานก็เป็นเขตใครเขตมัน(แต่ละหมู่บ้าน) เช่นเขตหมู่ 3 จัดงานรายได้ที่เก็บได้จากการให้เช่าพื้นที่ขาดของก็นำเข้าเป็นกองกลางของหมู่ 3 แต่ถ้าคนเช่าขายของอยู่ฝั่งบ้านของชาวบ้าน เจ้าของบ้านก็มีสิทธิ์ในการเก็บค่าเช่า คนที่มาขายของก็จะรู้ว่าต้องติดต่อใคร ซึ่งคนในชุมชนมีรายได้จากการเก็บค่าจอดรถ ค่าขายของ” เป็นต้น

จากการจัดงานทั้ง 4 ปีที่ผ่านมา งานที่จัดนั้นราบรื่น คนในชุมชนมีความเชื่อว่าเกิดจากมีหลักบ้านที่ดี (เจ้าที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษา) โดยปีนี้ทางเทศบาลเป็นเจ้าภาพหลักในที่จัดงาน แต่ถ้าเป็นเรื่องสถานที่ทางคนในพื้นที่จะเป็นคนจัดการกันเอง เช่น ช่วงเทศกาลแข่งเรือจะจัดงานที่หมู่ 3 บ้านน้ำก่ำการจัดการเรื่องสถานที่ การจัดงานแข่งเรือแล้วก็นำเงินเข้าหมู่ 3 เป็นต้น ปีนี้ทางหมู่ที่ 3 ได้ส่งเรือครูหวายลงแข่ง

คุณยายแนต แสงสุวรรณ คนลาวอาศัยอยู่บ้านท่าค้อ เล่าว่า “วันนี้ (วันที่ 3 พฤษภาคม 2557) มาเที่ยวงานแข่งเรือ และรอดูหมอลำที่ชาวบ้านน้ำก่ำจ้างมา “ถ้ามีหมอลำชาวลาวจะมาเยอะมาก มีทั้งมานอนกับญาติ บางคนก็หอบเสื้อ หอมสาดมานั่งดูจนแจ้ง(สว่าง) พอเช้าก็นั่งเรือกลับ” มาวันนี้ และอีก 4 ถึงจะกลับ มาด้วยกัน 4 คน มาพักกับลูกสาวที่แต่งงานกับคนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 18 ซึ่งแต่ก่อน ลูกยังได้แต่งงานกับคนบ้านน้ำก่ำ ไปมาหาสู่กับญาติพี่น้อง แต่เมื่อลูกแต่งงานเดี๋ยวนี้ยังมากบอຍมากขึ้นเพื่อช่วยทำงานและทำสวน(ซึ่งเวลาข้ามมาฝั่งไทยบางครั้งก็ไม่ได้แจ้ง บางครั้งก็ข้ามมาด่านแจ้งไปทางด่านแล้วก็ตาม (แจ้งด่านลาว ด่านไทย) ถ้าเป็นช่วงเทศกาลจะไปมาหาสู่กันง่ายแต่ถ้ามาไม่นาน” ในขณะที่เล่า คุณยายแนต แสงสุวรรณ ก็จะเปลี่ยนอิริยาบถ ในการเล่า เช่น นอนเล่าบ้าง นั่งเล่า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนิทยศนุ ไม่รู้สึกความความแปลกหน้าของคนสัมภาษณ์ และขณะเดียวกัน ลูกสาวของคุณยายก็จะคอยเล่าเสริมในประเด็นทาง ๆ ที่คุณยายได้เล่า ด้วยความเต็มใจ

แม่ค้าคนกลาง บ้านท่าค้อ ฝั่งลาวมีอาชีพขายส่งผลไม้ทุกชนิด ให้สัมภาษณ์ว่า วันนี้หยุดขายของเนื่องจากอยากมาเที่ยวงานแข่งเรือบ้านน้ำก่ำ “มาหาดอง ญาติพี่น้อง ถ้ามีเทศกาลแข่งเรือสืหยุดขายของเกือบทุกปี เป็นการพักผ่อน ได้มาพบญาติพี่น้องเพราะเขาจะคิดว่าคนไทยนี่คือคนลาวคือพี่คือน้องกัน”

หลังจากได้สัมภาษณ์คนลาวที่เดินทางมาเที่ยว แล้วทีมวิจัยก็ได้เดินตามริมฝั่งโขงเมื่อสัมภาษณ์และพูดคุยกับ หัวหน้าทีมฝิพาย ฝิพาย และคนทำอาหาร

หัวหน้าทีมฝิพายชาวลาว เล่าว่า ฝิพายที่พายเรือจะมีอายุประมาณ 15-40 ปี ในแต่ละลำเรือที่มา จะมีคนนั่งมา ประมาณ 40 คนต่อลำ “มันสืมีเรือชนคน กับเรือคนอาหารการกิน แม่หยิงกะเฮ็ดอาหารการกิน ทางลาวเฮาสือเอา หมอข้าวหมอน้ำมานำ ซ้อกินหมดกะบ่ไหว มันหลายคน ครั้นสมมติว่าสิแข่งเฮือมือนี เฮากะสิพากันมาตั้งแต่เมื่อวานมานอนบ้านญาติ” ซึ่งกลุ่มผู้หญิงจะนั่งเรือเครื่องมา ส่วนกลุ่มฝิพายจะพายเรือมาเพื่อเป็นการฝึกฝิพายก่อนเข้างาน

ชาวลาวที่ร่วมเดินทางมากลับคณะแข่งเรือ เล่าว่า คนที่นำคณะมาจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน “เพิ่นมาปกครองลูกบ้าน” เมื่อแข่งเรือเสร็จชาวลาวก็จะมาดูหมอลำ (หมอลำซิ่ง) และตอนเย็นก็จะเป็นหมอรำเวทีย่อย ซึ่งในการเดินทางแต่ละครั้งผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนดูแลในทุกเรื่อง เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ซึ่งในการมาแข่งก็มีทั้งได้รางวัลไม่ได้รางวัล “มาแข่งรอบนี้บ่คิดว่าสิชนะดอก เฮาซ้อมน้อย แต่กะมา มันเคยมา มันเป็นประเพณีทำกันมานาน”

ผู้จัดการเรือ นาย คำสมตา อินทะโย มาจากบ้านท่าบ่อ เมืองไชยบุรี แขวงสะหวันเขต สปป. ลาว เล่าว่า ปีนี้ได้ข่าวการแข่งเรือจากการประกาศทางวิทยุ ซึ่งโดยปกติก็จะมาร่วมแข่งเรือกับบ้านน้ำก่ำเกือบทุกปี โดยในปีนี้มีมาก่อนล่วงหน้าวันแข่งหนึ่งวัน โดยจะพักอยู่ตรงริมโขง การมาแข่งเรือแต่ละครั้งจะมาเพื่อล่ารางวัลและสืบสานประเพณีของคนสองฝั่งโขงให้อยู่สืบไป “มาเพื่อหวังรางวัลกะว่าแม่นร่วมประเพณีกะว่าแม่น งานแข่งเฮือ งานไหว้พระธาตุพนม ต้องมา

รูปที่ 3-6 หัวหน้าทีมและเหล่าผีพาย(ชาวลาว)ให้สัมภาษณ์ถึงความรู้สึกในการเข้าร่วมงานประเพณี

รูปที่ 3-7 ทีมผีพายเพชรภูไท (ชาวลาว) ร่วมรับประทานอาหารก่อนลงซ้อมแข่งเรือ

รูปที่ 3-8 ทีมผู้ติดตามผีพายชาวลาวทำหน้าที่เตรียมเสบียงอาหาร

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์ ตำนาน เรื่องเล่าของชุมชนสองฝั่งโขง

4.1 ตำนาน เรื่องเล่า ของชุมชนบ้านน้ำก่ำ

ลุ่มน้ำก่ำหรือในตำนานอุรังคนิทานเรียกว่าลำน้ำกรรม เป็นลำน้ำขนาดเล็กมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาภูพานหนองหานในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร แล้วไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านอำเภอเมือง อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ผ่านอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ไปบรรจบลงสู่แม่น้ำโขงที่ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม รวมความยาวของลำน้ำประมาณประมาณ 123 กิโลเมตร ลุ่มน้ำก่ำมีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำพุงอยู่บนเทือกเขาภูพาน และลำน้ำบัง “จุดเริ่มต้นของน้ำก่ำก็อยู่แถวบ้านท่าวัด อำเภอเมืองสกลนคร ซึ่งเป็นชุมชนเก่าสมัยทวารวดีก่อนที่อาณาจักรขอมจะเรืองอำนาจ แม้มาถึงยุคขอมชุมชนบ้านท่าวัดก็ยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้และมีการปรับเปลี่ยนแนวความเชื่อแบบพุทธศาสนามาเป็นความเชื่อตามแบบขอม กล่าวคือมีระบบความเชื่อที่ผูกกับศาสนา ปราภูมิการทางธรรมชาติ จึงก่อให้เกิดการผูกโยงเรื่องราวเกิดเป็นตำนาน นิทาน เพื่อนำมาเล่าสู่กันฟัง ทั้งเพื่อความสนุกสนานและเพื่อกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆดังเช่น ลำน้ำก่ำที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานฟานด่อน และผาแดง-นางไอ่ที่เกิดมาควบกับเมืองหนองหานหลวง โดยมีเรื่องเล่าความในตำนานฟานด่อนว่า..

“ขุนขอมราชาบุตรเจ้าเมืองอินทปัตฐนครได้มาสร้างเมืองหนองหานหลวงขึ้นบริเวณท่านางอาบ(บ้านน้ำพุ-บ้านท่าศาลา) ริมหนองหาน ขุนขอมมีบุตรคนหนึ่งชื่อสุรอุทก ในวันประสูติกุมารน้อยสุรอุทกมีอัครจรรยบังเกิดน้ำพุขึ้นริมหนองหานใกล้ๆกับเมือง ขุนขอมจึงตั้งชื่อบริเวณนั้นว่า “ช่องน้ำพุ” (ที่ตั้งบ้านน้ำพุ อ.โพนนาแก้ว) ต่อมาเจ้าสุรอุทกมีพระชนม์15พรรษา ขุนขอมบิดาก็ถึงแก่กรรม

พระยาสุรอุทกได้ขึ้นครองเมืองปกครองไพร่ฟ้าสืบทอด พระองค์มีบุตรองค์ คือ เจ้าสุวรรณภิงคาร และ เจ้าคำแดง วันหนึ่งพระยาสุรอุทกก็เกณฑ์ไพร่พลเพื่อออกตรวจตราแนวเขตบ้านเมือง ครั้นเดินทางไปถึงปากน้ำมุนนที ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างเมืองหนองหานหลวงกับเมืองอินทปัตฐนคร เสนาอำมาตย์จึงเข้ารายงานว่า.. “เส้นแบ่งเขตระหว่างเมืองหนองหานหลวงกับเมืองอินทปัตฐนครที่ยึดถือเอาลำน้ำมุนนทีไปจรดคงพระยาไฟนั้น ขุนขอมซึ่งเป็นพระบิดาของพระองค์ได้ตกลงกับเจ้าเมืองอินทปัตฐนคร โดยมอบหมายให้ “ธนมุนนาค” พญานาคผู้มีอิทธิฤทธิ์ให้ดูแลแนวเขตนี้ต่อไป

ฝ่ายพระยาสุรอุทกได้ฟังก็ทรงพิโรธ หาวว่า..ทำไมปู่กับบิดาถึงมอบให้สัตว์เดรัจฉานเยี่ยงธนมุนนาคเป็นผู้ดูแลบ้านเมืองเช่นนี้ ซึ่งเป็นการไม่บังควรและลบหลู่พระเกียรติยศ จึงทรงชักพระชั้นธออกมาแสดงอิทธิฤทธิ์ไต่ขึ้นเหนือน้ำธนมุนนทีเพื่อเป็นการข่มขู่ธนมุนนาค

ฝ่ายธนมุนนาคก็ไม่พอใจเช่นกันที่ถูกลบหลู่ต่างฝ่ายจึงต่างแสดงอิทธิฤทธิ์ออกมาข่มกันแบบไม่มีใครยอมใครจนเมื่อพระยาสุรอุทกเดินทางกลับเมืองหนองหานหลวง ธนมุนนาคก็ยังไม่หายเจ็บแค้นจึงเกณฑ์ไพร่พลนาคตามมาถึงบ้านโพธิ์สามต้น(ปัจจุบันคือ ตำบลโพธิ์ไพศาล อำเภอเมืองสกลนคร) โดยสั่งแดงเดชให้ไพร่พลทั้งหลายกลายร่างเป็น “ฟานด่อน” สัตว์บริสุทธ์สวายนามให้แก่ชาวเมืองได้พบเห็นความอัศจรรย์ของฟานด่อนจำนวนมาก

พระยาสุรอุทกเมื่อทรงทราบ ก็ไม่ได้เฉลียวใจในความอัศจรรย์นั้น สั่งให้นายพรานไปจับตัว มาถวาย ไม่ว่าจะจับเป็นหรือจับตาย เมื่อนายพรานพร้อมพวกเดินทางไปถึงบ้านโพธิ์สามต้น ก็เห็นฝูง ฟานค่อนแทะเล็มหญ้าอยู่ ครั้นจะเข้าไปจับฝูงฟานค่อนนั้นก็กลับเร้นกายหายไปราวกับอยู่ในความฝัน ยังคงเหลือแต่ฟานค่อนที่ชื่อธมมุนาคตัวเดียวที่ยังคงแทะเล็มหญ้าอยู่โดยไม่แสดงท่าทีตกใจหนีไป แต่ ก็เชื่อว่าจับได้โดยง่าย ธมมุนาคหลอกล่อจนนายพรานเหนื่อยก็ยังจับไม่ได้ จนมาถึงบ้านหนองบัว สร้าง(บ้านหนองบัวสร้าง ตำบลโพธิ์โพศาล ตั้งอยู่ติดกับถนนสายนาหว้า-สกลนคร) นายพรานจึง ตัดสินใจใช้ปืนอาบยาพิษยิงฟานค่อนตัวนั้น

ฝ่ายธมมุนาค เมื่อถูกยิงครั้นจะต่อสู้กับนายพรานซึ่งไม่มีฤทธิ์เดชอะไรก็กลัวจะเสื่อมเสีย เกียรติยศ จึงสูบเอาวิญญาณของตนออกจากร่างฟานค่อน จากนั้นฟานค่อนก็ถึงแก่ความตายธมมุน นาคก็ทำอิทธิฤทธิ์ให้ฟานค่อนตัวนั้นใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนนายพรานไม่สามารถนำร่างฟานค่อนกลับไป เมืองหนองหานหลวงได้ จึงลากศพฟานค่อนตัวนั้นมาไว้ที่ริมหนองหานแล้วกราบบังคมทูลพระยาสุร อุทกให้ทรงทราบ ท่านจึงทรงสั่งให้แล่เอาเนื้อไปถวาย ที่เหลือก็แบ่งกันไป นายพรานและชาวบ้านแถว นั้นพากันแล่เนื้อฟานค่อนตัวนั้นถึง๓วัน๓คืนก็ยังไม่หมด ยิ่งแล่ก็ยิ่งมากขึ้นจนคนในเมืองหนองหาน หลวงได้กินกันทุกคน พระยาสุรอุทกเมื่อได้สวดยเนื้อฟานค่อนตัวนั้นแล้วก็รู้สึกมีความสุขยิ่งนัก

ฝ่ายธมมุนาคซึ่งยิ่งเพิ่มไฟแห่งความโกรธมากขึ้น ก็เตรียมไพร่พลนาคเข้าทำการขุดดินใต้ เมืองหนองหานหลวงหวังให้ล้มเป็นหนองน้ำ การต่อสู้ระหว่างกองทัพพระยาสุรอุทกกับธมมุนาค จบ ลงที่พระยาสุรอุทกถูกจับตัวได้ ธมมุนาคใช้ช่วงบาศก์ที่เสกเวทย์มนต์พันธนาการพระยาสุรอุทกไว้ แล้วก็ชักลากพระยาสุรอุทกไปตามทุ่งนาป่าเขา วกไปวนมาหวังให้ได้รับความทุกข์ทรมาน ความลำบาก พอถึงแม่น้ำโขงพระยาสุรอุทกก็ขาดใจตาย ธมมุนาคจึงส่งศพพระยาสุรอุทกไปยังเมืองอินทปัฐนคร ซึ่งเป็นเชื้อสายเดิม

หนทางที่ธมมุนาค ชักลากพระยาสุรอุทกไปยังแม่น้ำโขงนั้นได้กลายเป็นร่องลึกและกลาย มาเป็นลำน้ำ ชาวบ้านจึงเรียกลำน้ำนี้ว่าลำน้ำกรรม(ลำน้ำก่ำ ในปัจจุบัน) เพราะธมมุนาคทรมานพระ ยาสุรอุทกให้ได้รับกรรมเช่นเดียวกับที่พระองค์สั่งให้คนลากร่างฟานค่อนมายังริมหนองหานส่วน หนทางที่นายพรานลากฟานค่อนมาถึงริมฝั่งหนองหาน ก็เกิดเป็นร่องลึกจนกลายมาเป็น"คลองน้ำ ลาก" ไหลจากตำบลโพธิ์โพศาลมาดักยังหนองหานในปัจจุบัน..." (ที่มา : เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/plardeakdee/2011/10/19/entry-2>, 5 พฤษภาคม 2557)

สำหรับตำนานผาแดง-นางไอ่ที่เกิดมาควบกับเมืองหนองหานหลวง เล่าขานกันสืบต่อ ๆ มา ว่า...

"กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว เจ้าเมืองขอมมีธิดานางหนึ่งชื่อ"นางไอ่" ซึ่งมีสิริโฉมงดงามเป็นที่ หมายปองของเจ้าชายเมืองต่างๆ มีอยู่ปีหนึ่งเมืองขอมประสบปัญหาฝนแล้งหนัก เจ้าเมืองขอมจึง จัดการแข่งขันบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายขอฝนขึ้น โดยมีกติกาว่า ใครที่ยิงบั้งไฟขึ้นสูงสุดจะได้ธิดาคือนางไอ่ ไปเป็นภรรยา

การแข่งขันครั้งนี้มี 2 บุคคลสำคัญเข้าร่วมคือ "ท้าวผาแดง"แห่งเมืองผาไท กับ"ท้าว กังคี่" โอรสของพญานาคได้บาดาลที่ปลอมตัวเป็นมนุษย์มาเข้าร่วมแข่งขัน ซึ่งผลปรากฏว่าท้าวผาแดง ชนะ ในขณะที่ท้าวกังคี่ผู้แพ้หลังได้ยลโฉมความงามของนางไอ่แล้วก็เกิดความรักอันสุดจะหักห้ามใจได้

จึงได้ปลอมตัวเป็นกระรอกเผือกหลบเข้าไปอาศัยอยู่ในสวนดอกไม้ของนางไอ่เพื่อหวังจะได้ใกล้ชิดนาง

แต่ด้วยผลกระทบจากชาติปางก่อนทำให้นางไอ่เกิดความคิดวิปริตต้องการกินเนื้อกระรอกเผือก จึงให้นายพรานจับกระรอกเผือกนำมาปิ้งเป็นอาหารแจกจ่ายผู้คนไปทั่ว ขณะที่ท้าวภักดิ์ก่อนตายก็ได้สาปแช่งเอาไว้ว่าผู้ใดที่กินเนื้อกระรอกของตนจะต้องล่มจมลงใต้บาดาลพร้อมกับบ้านเมือง นั่นจึงทำให้หลังจากชาวเมืองกินเนื้อกระรอกเผือกแล้ว ในคืนนั้นได้เกิดพายุใหญ่ แผ่นดินไหว น้ำท่วม ถล่มเมืองทั้งเมืองล่มจมลงไปในท้องบาดาลที่เชื่อกันว่าคือหนองหานในทุกวันนี้ ส่วนท้าวผาแดงกับนางไอ่ด้วยความรักทั้งคู่ได้ควม้วยน้ำ และหนีจากการตามไล่ล่าของพญานาคราชบิดาของท้าวภักดิ์ที่โกรธแค้นเนื่องจากลูกของตนถูกฆ่า ซึ่งพญานาคราชได้ไล่ล่าตามล้างแค้นท้าวผาแดงกับนางไอ่มาทุกๆชาติ แต่พญานาคราชก็ไม่สามารถเอาชนะในพลังแห่งรักของทั้งคู่ได้ ...” (ที่มา : เข้าถึงได้จาก<http://www.oknation.net/blog/plardeakdee/2011/10/19/entry-2>, 5 พฤษภาคม 2557)

จากเรื่องที่เล่าขานสืบต่อกันมา นางยาใจ เปรมบุตร เล่าว่า “ตำนานความรักของผาแดง-นางไอ่ ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่ายามลงเรือ ห้ามพูดเรื่องผาแดง-นางไอ่ เพราะจะทำให้เกิดอุบัติเหตุ เรือล่มและชาวบ้านมักไม่อยากเอื้อนเอ่ยถึงเพราะเชื่อว่าจะมีอันเป็นไป”

4.2 ประวัติศาสตร์ บริบททางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนบ้านน้ำก่ำ

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทชุมชนตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ผ่านกระบวนการศึกษาเอกสารในพื้นที่ จากหลักฐานที่ปรากฏ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์กลุ่มบุคคล ได้แก่ สมาชิกเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชน การสังเกตสภาพความเป็นอยู่จริงโดยมีการตรวจสอบข้อมูลโดยชุมชน คณะผู้วิจัยขอนำเสนอบริบทชุมชนตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม จำนวน 5 หัวข้อ ดังนี้

4.2.1 ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านน้ำก่ำ

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าการตั้งหมู่บ้านของตำบลน้ำก่ำ ผู้มาตั้งรกรากครั้งแรกเป็นชาวลาวอพยพมาจากเมืองวังอ่างคำ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมาจากกลุ่มชนนครเวียงจันทน์ กลุ่มเมืองภูพานหายชัย ซึ่งอพยพมาอยู่ตามแนวตลิ่งชายฝั่งแม่น้ำโขง และอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากบ้านไค้เขย (ไค้คำแก้ว) สำหรับกลุ่มคนไทยจะอพยพมาจากอำเภอมุกดาหาร เมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ชาวไทยและลาวจึงมีความเกี่ยวพันกันเป็นเครือญาติเดียวกัน สำเนียงการพูดจึงเป็นภาษาลาวอีสาน นับถือศาสนาพุทธ มีองค์พระธาตุพนมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

แรกเริ่มได้มีราษฎร อพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่ปากลำน้ำก่ำ ซึ่งมีต้นน้ำมาจากหนองหาน จังหวัดสกลนคร สืบเนื่องมาจากบริเวณปากน้ำก่ำเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการประกอบอาชีพการเกษตรและประมง เพราะเป็นที่ราบลุ่มและมีปลาชุกชุมในฤดูน้ำหลาก ปลาจำนวนมากจะมารวมตัวกันว่ายทวนน้ำขึ้นไปในลำน้ำก่ำ เพื่อวางไข่ อาศัยพื้นที่ตรงที่ตั้งหมู่บ้านเป็นจุดระหว่างลำน้ำก่ำ เชื่อมแม่น้ำโขง ซึ่งเรียกว่าปากก่ำ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเป็นอยู่ของราษฎรที่อยู่อาศัย จึงตั้งชื่อบ้านตามลำน้ำว่า “บ้านน้ำก่ำ” (ที่มา : <http://www.thaitambon.com/tambon/tambon.asp?ID=480508> , เข้าถึงได้จาก 5 พฤษภาคม 2557)

ชุมชนสองฟากฝั่งลำน้ำก่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนดั้งเดิม เริ่มก่อตั้งชุมชนมายาวนานหลายร้อยปี สันนิษฐานว่า อพยพกวาดต้อนจากการศึกสงครามจากบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นอาณาเขตประเทศลาว มาตั้งแต่ สมัยกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. 2321 -2322 และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 1 ประมาณปี พ.ศ. 2325 และสมัยรัชกาลที่ 3 ในช่วงปี พ.ศ. 2378 , พ.ศ. 2379 และ พ.ศ. 2381

แต่จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน กล่าวว่า บรรพบุรุษอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาในสมัยช่วงต้นรัชกาลที่ 3 โดยเข้ามาเป็นแรงงานในการก่อสร้างเมืองสกลทวาปี (เมืองสกลนครในปัจจุบัน) โดยหลังจากก่อสร้างเมืองแล้วเสร็จจึงได้อพยพแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ต่างๆ กระจายกระจายกันไป โดยชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ทำการต่อเรือแพ และร้องเรือแพจากหนองหารลงไปตามลำน้ำเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าพื้นที่โดยเหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐาน ก็จะพากันลงมือก่อสร้างบ้านเรือนก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้น โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณสองฟากฝั่งลำน้ำ เพราะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเกษตรปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ อันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

ในอดีตพื้นที่บริเวณสองฝั่งของลำน้ำก่าส่วนใหญ่เป็นที่นา มีหมู่บ้านตั้งกระจายอยู่บริเวณตามเนินตลอดลำน้ำ มีหนองบึงธรรมชาติจำนวนมาก ช่วงปลายลำน้ำก่าตอนล่างมีสภาพพื้นที่ราบลุ่มต่ำ ทำให้น้ำท่วมถึงเป็นประจำ ในฤดูฝนจะเกิดปัญหาอุทกภัย ราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำก่า ได้รับความเดือดร้อนจากน้ำท่วมพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝน ส่วนในฤดูแล้งในลำน้ำจะมีปริมาณน้ำน้อยทำให้การนำน้ำขึ้นมาใช้ทำได้ยาก จึงมักเกิดภาวะการขาดแคลนน้ำทั้งเพื่อการเกษตร และอุปโภค-บริโภคของราษฎรลำน้ำก่ามีพื้นที่รับน้ำฝนประมาณ 3,440 ตารางกิโลเมตรปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยต่อปี ประมาณ 1,400 ล้านลูกบาศก์เมตร

ต่อมาในปี 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้ก่อสร้างโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่า เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำในเรื่องน้ำท่วม พื้นที่เพาะปลูกและช่วยให้มีน้ำใช้ในการเกษตร การอุปโภคบริโภคในฤดูแล้งลักษณะงานก่อสร้างของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริมี 3 งาน คืองานก่อสร้างประตูระบายน้ำเพื่อเก็บกักน้ำยกระดับน้ำให้สูงขึ้นและบรรเทาอุทกภัย จำนวน 7 แห่ง งานก่อสร้างระบบส่งน้ำ จำนวน 16 แห่ง งานก่อสร้างพัฒนาหนองบึงขนาดใหญ่ จำนวน 15 แห่ง เพื่อเป็นแก้มลิงเก็บกักน้ำและพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กอีก 116 แห่ง รวมพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่าตอนบนทั้งสิ้น 165,000 ไร่ (ที่มา : http://www.rid.go.th/royalproject/index.php?option=com_content&view=article&id=349:2009-06-16-04-22-37&catid=30:2009-05-04-06-46-21&Itemid=5)

ที่ผ่านมาโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่าได้ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้วส่วนใหญ่ยังเหลือบางโครงการอยู่ในช่วงการดำเนินงานต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าการก่อสร้างโครงการพัฒนาลุ่มน้ำก่าจะก่อสร้างประตูระบายน้ำกันตลอดตามลำน้ำก่า แต่ผลที่เกิดขึ้นส่งผลต่อวิถีชีวิตคนในชุมชนรอบๆ ลุ่มน้ำก่ากว่า 100,000 คน ตลอดจนระบบนิเวศน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ 167,000 ไร่ เช่น เกิดน้ำท่วมขังยาวนานกว่าปกติ พันธุ์ปลาและแหล่งหาอยู่หากินตามธรรมชาติลดลง เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและระบบนิเวศน์ในพื้นที่หลากหลายประการ เช่น ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านเปลี่ยนไปจากเดิมที่มักจะสร้างบริเวณที่ลุ่ม ก็จะย้ายไปอยู่ ใน ที่ดอนแทน เพราะในที่ลุ่มน้ำจะท่วม พื้นที่ในการประกอบอาชีพ สามารถทำนาได้เฉพาะพื้นที่นาโคก

เท่านั้นมีการปลูกพืชในช่วงฤดูแล้งมากขึ้นเพราะสามารถสูบน้ำจากลำน้ำเก่าหรือเจาะบ่อบาดาลได้ง่าย เพราะระดับน้ำใต้ดินสูงขึ้น การเลี้ยงสัตว์มีจำนวนลดน้อยลงมาก เนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่มีความเหมาะสม และมีความยากลำบากมากขึ้นเพราะมีการขุดลอกพื้นที่เลี้ยงเดิมทำให้ความอุดมสมบูรณ์ริมน้ำน้อยลง เศรษฐกิจในพื้นที่ดีขึ้นจากการลงทุนค้าขายกันมาก เพราะคนที่อยู่ในชุมชนต้องซื้อมากขึ้น เนื่องจากสิ่งของหรืออาหารการกินในธรรมชาติลดลง และคนมีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นๆ มากขึ้น การประมงหาปลาทำได้ยากขึ้น เพราะปริมาณน้ำในลำน้ำมีมากและลึก ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ และความรู้ในการจับปลาน้ำลึก การใช้น้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค ในปัจจุบันน้อย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจในความปลอดภัย เนื่องจากมีปริมาณการใช้สารเคมีในการทำ การเกษตรมากขึ้นในพื้นที่โดยรอบประจวบคฤกษณ์น้ำ ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี เริ่มสูญหาย เนื่องจากคนไปทำงานต่างถิ่นกันมาก ประเพณีฮีดสับสองคองสับสี่ ที่เคยแทรกอยู่ในการดำเนิน ชีวิตประจำวันคำสั่งสอนของบรรพบุรุษหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นไม่มีการปฏิบัติต่อ และมีความเชื่อใหม่จากภายนอกเข้ามาแทนที่ทำให้วิถีชีวิตหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป

4.2.2 สภาพทั่วไปของตำบลน้ำเก่า

1) ที่ตั้ง

พื้นที่ตำบลน้ำเก่า อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่บริเวณทางใต้ของจังหวัด นครพนม พื้นที่หมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่เลยริมแม่น้ำโขงด้านทิศตะวันตกในเขตอำเภอธาตุพนมอยู่ห่าง จากอำเภอธาตุพนม 6 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดหวัดนครพนม 60 กิโลเมตร ดังแสดงแผนที่ อาณาเขตตำบลใน (รูปที่ 4-1)

2) สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศ เป็นที่พื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำโขง ลำน้ำเก่าไหลผ่านทางตอนบน ของตำบลเพื่อลงสู่แม่น้ำโขง พื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 60 ติดกับแม่น้ำโขง ส่วนมากประชากรทำ การเกษตร เช่น ทำนาปี ปลูกพืชผัก ยาสูบ และหาปลาเป็นอาชีพ เพราะเป็นพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงและ ลำน้ำเก่า บ้านเรือนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามลำน้ำโขง ยาวประมาณ 10 กิโลเมตรสภาพดินมีความอุดม สมบูรณ์ดีกระแสน้ำจะพัดพาตะกอนจากลำน้ำเก่าและแม่น้ำโขงมาทับถมกันทำให้เกิดสันดอนกลางน้ำ โขงที่เรียกว่า "หาดแห่" เกะกลางแม่น้ำโขงที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่หลากหลายโดยชุมชนบ้านน้ำ ก่า เช่น การเกษตร การประมง การท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ของชุมชน ดังแสดงในรูปที่ 4-2 นอกจากนั้นฤดูกาลของน้ำขึ้นหรือลงในแม่น้ำโขงส่งผลต่อชุมชนทำให้มีวิถีการ ผลิต การดำรงชีพที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ในช่วงน้ำลงสามารถทำการเพาะปลูกพืชผักบน ที่ดินริมฝั่งโขงส่วนหนึ่งนิยมลงไปทำการเพาะปลูกบนพื้นที่หาดแห่ เนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ทำ ให้ได้ผลผลิตมาก แต่ผลผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ยังได้มาจากการเกษตรกรรมบนฝั่ง ส่วนการ หาปลาสามารถทำได้ตลอดทั้งปีดังนั้นชุมชนบ้านน้ำเก่าจึงมีรายได้เลี้ยงชีพตลอดทั้งปี

3) สภาพภูมิอากาศ ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้แบบมรสุมเขตร้อน มี 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงเดือนกันยายน ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์

จากสถิติภูมิอากาศของสถานีตรวจอากาศ จังหวัดนครพนม (กรมอุตุนิยมวิทยา)ได้นำมาใช้พิจารณาเป็นตัวแทน ลักษณะภูมิอากาศในพื้นที่ตำบลน้ำก่ำ สรุปได้ดังนี้

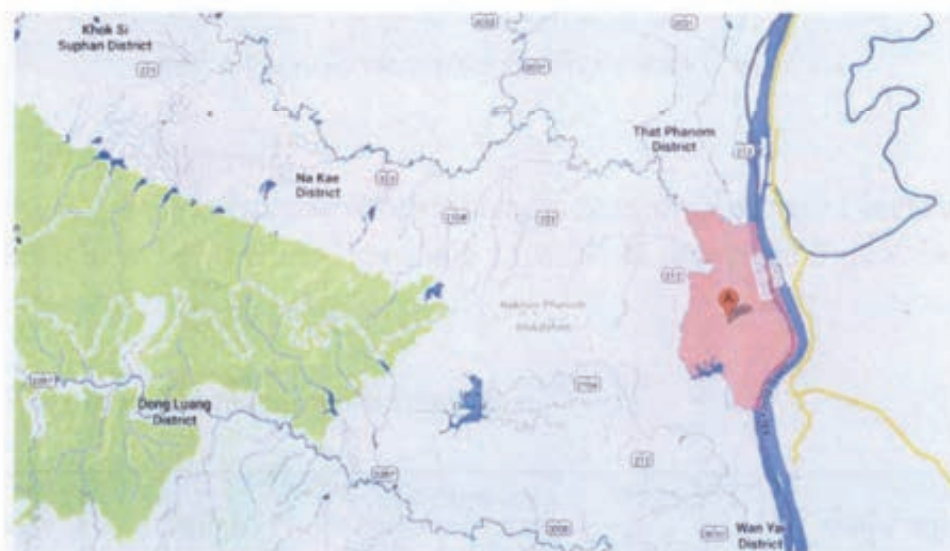
อุณหภูมิ มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25.7 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน เท่ากับ 38. องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุด 8.5 องศาเซลเซียส ในเดือนธันวาคม(ที่มา: ศูนย์อุตุนิยมวิทยาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ <http://www.khonkaen.tmd.go.th/home.php>)

ปริมาณน้ำฝน มีปริมาณน้ำฝนรวมตลอดปี 2556 ประมาณ 2,054.40 มิลลิเมตร โดยมีปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนสิงหาคม และต่ำสุดในเดือนมีนาคม (ที่มา: ศูนย์อุตุนิยมวิทยาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ <http://www.khonkaen.tmd.go.th/home.php>)

4) อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลโป่งขาม อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันออก	ติดกับ	แม่น้ำโขงสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลฝั่งแดงอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ตำบลลุ่มหม้าย อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

รูปที่ 4-1 แผนที่อาณาเขตชุมชนตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

รูปที่ 4-2 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่หาดแห่ บ้านน้ำก่ำ

5) เขตการปกครอง

ตำบลน้ำก่ำแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 20 หมู่บ้าน ดังตารางที่ 1 โดยชุมชนบ้านน้ำก่ำมีพื้นที่อยู่ในเขต หมู่ที่ 1 บ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ที่ 3 บ้านน้ำก่ำใต้ และหมู่ที่ 18 บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา

ตารางที่ 4-1 การปกครองในเขตเทศบาลตำบลน้ำก่ำ

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวนประชากร		จำนวน ครัวเรือน	ชื่อผู้นำหมู่บ้าน
		ชาย	หญิง		
1	บ้านน้ำก่ำกลาง	485	494	136	นายซัซวาล ชันติยะ
2	บ้านแก่งโพธิ์	326	353	147	นายนพพร นิทานนท์
3	บ้านน้ำก่ำใต้	748	791	254	นายกิจจาพจน์ ทิศแดง
4	บ้านคืบพวง	338	331	152	นายนิคม สวดบุรี
5	บ้านนาคำ	322	337	138	นายเฉลิมจักรชุม
6	บ้านหู่	347	357	146	นายสงัด ชนะชน
7	บายทรายมูล	285	306	125	นายบุรินทร์ ผุยผล
8	บ้านคำฝักแพรว	264	258	130	นายวิชิต ปุกะสิงห์

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวนประชากร		จำนวน ครัวเรือน	ชื่อผู้นำหมู่บ้าน
		ชาย	หญิง		
9	บ้านดอนข้าวหลาม	143	177	74	นายปาน จันทร์ชมพู
10	บ้านน้ำก่ำเหนือ	416	442	165	นายยุทธนา น้อยนันทะ
11	บ้านโนนสังข์	296	266	112	นายอเนกพงศ์ เห่งลา
12	บ้านสระพังทอง	232	350	114	นายหุรมย์ แสงสุวรรณ
13	บ้านนาคำเจริญ	285	283	111	นายปรีดา ธีระรัง
14	บ้านสันติสุข	126	122	61	นายไกรทอง อัมบุญสุข
15	บ้านโคกน้อย	136	132	62	นายฉลาด บุผาชาติ
16	บ้านดอนข้าวหลาม เหนือ	275	280	123	นายไชยาแสงสุวรรณ
17	บ้านน้ำก่ำน้อย	358	336	160	นายกิตติศักดิ์ ชมจันทร์
18	บ้านน้ำก่ำใหม่ พัฒนา	326	353	147	นายดิเรก กล้าฝัก
19	บ้านเหล่าเจริญ	326	321	132	นายสุวัฒน์ แสงสุวรรณ
20	บ้านใหม่ทรายมูล	143	111	52	นายสมบูรณ์ คำสว่าง

6) ศาสนาและภาษา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 มีพระธาตุพนมเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจ และมีขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ และมีอิทธิพลในการเชื่อมความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขง ในวันพระใหญ่ชาวบ้านจะหยุดทำงานหรือในบางเดือนที่มีบุญประเพณีเกษตรกรรมจะหยุดการประกอบอาชีพชั่วคราวเพื่อร่วมในงานบุญประเพณี และภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาพื้นเมือง หรือภาษาไทยอีสาน

7) พื้นที่และจำนวนประชากร

เทศบาลตำบลน้ำก่ำมีประชากรทั้งสิ้น 2,200 ครัวเรือน 11,665 คน โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 39,960 ไร่ คิดเป็นที่ตั้งบ้านเรือน 2,956 ไร่ แหล่งน้ำ 1,395 ไร่ การเกษตร 19,545 ไร่ ที่สาธารณะ 2,024 ไร่ พื้นที่อื่น ๆ 14,040 ไร่ (ที่มา : แผนพัฒนาสามปีตั้งแต่ 2555 – 2557 เทศบาลตำบลน้ำก่ำ)ซึ่งพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 หมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 501 ครัวเรือน ดังแสดงรูปผังชุมชน (รูป 4-3) โดยมีรายละเอียดของแต่ละหมู่บ้านดังนี้

1. บ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ 1 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโพธิ์ศรี วัดโพธิ์ศรี สำนักงานเทศบาลตำบลน้ำก่ำ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลน้ำก่ำ โรงเรียนบ้านน้ำก่ำ (ลำปาวอุปถัมภ์) โรงเรียนบ้านน้ำก่ำ (สิทธิมนุษย) โดยมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นจำนวน 136 ครัวเรือน และมีประชากรที่อาศัยอยู่จริง 459 คน เพศชาย 231 คน เพศ หญิง 228 คนซึ่งสามารถจำแนกลักษณะประชากรตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 4-2 จำนวนประชากรบ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ 1 จำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	เพศชาย		เพศหญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	%	คน	%
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	-	-	-	-	-	-
1 ปีเต็ม 2 ปี	-	-	-	-	-	-
3 ปีเต็ม - 5 ปี	-	-	1	.67	1	.33
6 ปีเต็ม - 11 ปี	1	.65	-	-	1	.33
12 ปีเต็ม - 14 ปี	-	-	-	-	-	-
15 ปีเต็ม - 17 ปี	-	-	-	-	-	-
18 ปีเต็ม - 25 ปี	10	6.49	14	9.33	24	7.89
26 ปีเต็ม - 49 ปี	94	61.04	69	46.00	163	53.62
50 ปีเต็ม - 60 ปี	26	16.88	37	24.67	63	20.72
มากกว่า 60 ปีเต็ม ขึ้นไป	24	14.94	29	19.33	52	17.11
รวม	154	100	150	100	304	100

ที่มา: ฐานข้อมูล จปฐ. 2555

2. บ้านน้ำก่ำใต้หมู่ 3 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านน้ำก่ำใต้ วัดมุกชะอุ่ม โดยมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 242 ครัวเรือน และมีประชากรที่อาศัยอยู่จริง ทั้งหมด 835 คน เพศชาย 406 คน เพศหญิง 429 คน ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะประชากรตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 4-3 จำนวนประชากรบ้านน้ำก่ำใต้ หมู่ 3 จำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	เพศชาย		เพศหญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	%	คน	%
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	2	.49	7	1.63	9	1.08
1 ปีเต็ม 2 ปี	8	1.97	16	3.73	24	2.87
3 ปีเต็ม - 5 ปี	18	4.43	11	2.56	29	3.47
6 ปีเต็ม - 11 ปี	51	12.56	43	10.02	94	11.26
12 ปีเต็ม - 14 ปี	27	6.65	31	7.23	58	6.95
15 ปีเต็ม - 17 ปี	21	5.17	25	5.83	46	5.51
18 ปีเต็ม - 25 ปี	31	7.64	27	6.29	58	6.95
26 ปีเต็ม - 49 ปี	127	31.28	120	27.97	247	29.58
50 ปีเต็ม - 60 ปี	61	15.02	63	14.69	124	14.85
มากกว่า 60 ปีเต็ม ขึ้นไป	60	14.78	86	20.05	146	17.49
รวม	406	100	429	100	835	100

ที่มา : ฐานข้อมูล จปฐ. 2555

3. บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา หมู่ 18 มีจำนวนครัวเรือน ทั้งสิ้นจำนวน 123 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรจำนวนประชาชนที่อาศัยอยู่จริง ทั้งหมด 459 คนเพศชาย 231 คน เพศหญิง 228 คนซึ่งสามารถจำแนกลักษณะประชากรตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 4-4 จำนวนประชากรบ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา หมู่ 18 จำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	เพศชาย		เพศหญิง		รวม	
	คน	ร้อยละ	คน	%	คน	%
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	1	.43	2	.88	3	.65
1 ปีเต็ม 2 ปี	6	2.60	6	2.63	12	2.61
3 ปีเต็ม - 5 ปี	7	3.03	14	6.14	21	4.58
6 ปีเต็ม - 11 ปี	23	9.96	22	9.65	45	9.80
12 ปีเต็ม - 14 ปี	9	3.90	10	4.39	19	4.14
15 ปีเต็ม - 17 ปี	14	6.06	10	4.39	24	5.23
18 ปีเต็ม - 25 ปี	29	12.55	21	9.21	50	10.89
26 ปีเต็ม - 49 ปี	80	34.63	87	38.16	167	36.38
50 ปีเต็ม - 60 ปี	39	16.88	33	14.47	72	15.69
มากกว่า 60 ปีเต็ม ขึ้นไป	23	9.96	23	10.09	46	10.02
รวม	231	100	228	100	459	100

รูป 4-3 ผังชุมชน หมู่ 1 หมู่ 3 และหมู่ 18 ตำบลน้ำก่ำ

4.2.3 ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

1) ประเพณีวัฒนธรรม

บ้านน้ำก่ำยังคงสืบทอดวัฒนธรรมที่ดำรงมาในอดีตไว้ ได้แก่ การตักบาตรตอนเช้า การบวชชีสู่ขวัญประชาชนส่วนใหญ่มีการทำบุญลักษณะประจำวันแม่บิณฑบาตอาหารในหมู่บ้าน 3 เล่าว่า “เราจะทำบุญในวันพระ โดยชาวบ้านทั้งสามหมู่จะแบ่งกันเป็นคุ้ม เพื่อรับผัดชอบการทำบุญถวายสังฆทานและภัตตาหารให้กับพระตามวัดต่างๆ พอถึงวันที่รับผัดชอบของแต่ละคุ้ม ชาวบ้านก็จะแบ่งหน้าที่กันจัดเตรียมอาหารคาวหวานพร้อมปัจจัยเพื่อไปถวายที่วัดที่คุ้มตัวเองรับผัดชอบ” นอกจากนี้ยังมีการทำบุญประเพณีทำบุญท้องถิ่นตลอดทั้งปี ตามที่เรียกว่า “ฮิตสิบสองครองสิบสี่” ซึ่งสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม มาช้านานดังนี้

เดือนมกราคม	เดือนยี่	งานขึ้นปีใหม่ ทำบุญตักบาตร ทอดผ้าป่า บุญแจกข้าว
เดือนกุมภาพันธ์	เดือนสาม	งานนมัสการพระธาตุพนม บุญขวัญข้าว
เดือนมีนาคม	เดือนสี่	บุญขวัญข้าว ฟ้อนผีฟ้า
เดือนเมษายน	เดือนห้า	งานสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม	เดือนหก	บุญเผวส
เดือนมิถุนายน	เดือนเจ็ด	บุญเผวส
เดือนกรกฎาคม	เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนกันยายน	เดือนสิบ	บุญแข่งเรือยาว บุญห่อข้าวสารท
เดือนตุลาคม	เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนพฤศจิกายน	เดือนสิบสอง	บุญกฐิน (บางปีมีบางปีไม่มี), ลอยกระทง
เดือนธันวาคม	เดือนอ้าย	บุญกองข้าว

2) ความเชื่อพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เจ้าโคตร ของรักษา

พิธีกรรม

พิธีเลี้ยงผีประจำปีชาวบ้านน้ำก่ำ (ฟ้อนผีฟ้า) ซึ่งมีความเชื่อว่า “ผัดคน ขอขมาคน ผัดผี ก็ต้องขอขมาผี”

“การผัดผี นั้นมีหลายอย่างหลายประเภท ยกตัวอย่างเช่น การผัดผีพระภูมิเจ้าที่ ผัดผีบรรพบุรุษ

การผัดผีบรรพบุรุษ หมายความว่า การกระทำที่ผัดแยกไปจากจารีตประเพณี หรือละเมิดข้อห้ามทางประเพณี เช่น หญิงชายลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน หรือ หอบผ้าหนีตามกันไป ผีบรรพบุรุษก็จะโกรธและแสดงความโกรธผ่านความเจ็บไข้ได้ป่วยของผู้ใกล้ชิด อาจเป็นตัวของผู้ที่กระทำผิดเอง หรือญาติพี่น้อง

เมื่อรู้ว่าผีบรรพบุรุษไม่พอใจการกระทำนั้น ก็จะมีการขอขมาเช่นเดียวกับผีพระภูมิเจ้าที่ แต่จะแตกต่างกันตรงที่เป็นเครื่องเช่นไหว้ ก็คือถ้าหนีตามกัน หรือ ลักลอบได้เสียกัน ก็จะกลับมาเข้าพิธีแต่งงาน ผูกข้อต่อแขน ขอขมาพ่อแม่ปู่ย่าตาทวดให้ถูกต้องตามฮีตคอง ของเช่นไหว้ก็มี เหล้า ไห-โก๋ตัว ของหวานของคาว ผลไม้ต่างๆ

การผัดผีพระภูมิเจ้าที่ หมายความว่า การกระทำที่เป็นการล่วงเกิน ลบลู่ สมมุติว่าที่ตรงนั้นมีพระภูมิเจ้าที่อยู่ว่าเราไม่รู้ เราอาจไปตัดต้นไม้ตรงนั้น ไปปัสสาวะรดต้นไม้ที่มีเจ้าที่อยู่ หรือไปหาอยู่หากินตามหนองน้ำแล้วไม่ขออนุญาตเจ้าที่ก่อน ผีเจ้าที่ก็จะดลบันดาลให้เราเจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งที่หาสาเหตุพบและหาสาเหตุไม่พบ”(ที่มา :<http://www.oknation.net/blog/plardeakdee/2011/09/13/entry-1>)

เมื่อยาใจ เล่าว่า “เมื่อรู้ว่าเป็นการกระทำของเจ้าที่ ผู้ล่วงเกินเจ้าที่ก็จำทำพิธีขอขมา เช่น แต่ง “พาหวาน” ขอขมา ในพาหวานประกอบด้วยข้าวเหนียวแดง-ข้าวเหนียวดำ เป็นหลัก นอกนั้นก็ มีหมากพลูบุหรี มีด้ายดำ-ด้ายแดงพันรอบพาหวาน จากนั้นหมอผี-เจ้าจ้ำก็จะเป็นผู้ทำพิธีเพื่อขอขมาผี”

พิธีเหยา

เป็นความเชื่อของชาวอีสานที่ต้องอ่อนน้อม อันเชิญผีฟ้าให้ช่วยรักษา คนป่วยด้วยความเชื่อว่า การเจ็บป่วยเกิดการล่วงละเมิดต่อผี ผีจะลงโทษให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า การผัดผี การเหยาหรือรำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมความเชื่อในรักษาผู้ป่วย โดยอันเชิญผีฟ้าให้ลงมาสิงสถิตในร่างของคนทรง หรือนางเทียม (ผู้หญิงที่สมมติขึ้น) เพื่อที่จะทำนายลักษณะอาการของผู้ป่วย ประกอบพิธีกรรมรักษาและเป็นสื่อกลางระหว่างผีที่มาทำร้ายกับผู้ป่วยให้มีความเข้าใจต่อกันโดยมีพิธีกรรมเหยาหลายลักษณะ ได้แก่

การเหยาเพื่อชีวิต เป็นการเหยารักษาเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย หรือต่ออายุ
การเหยาเพื่อคุมผีออก เป็นการสืบทอดหมอเหยา

การเหยาเพื่อเลี้ยงผี เป็นงานที่หมอเหยาจะต้องจัดงานเลี้ยงเพื่อขอบคุณผี โดยจัดขึ้นในช่วงเดือนสี่หรือเดือนหกของทุก ๆ ปี

การเหยาเอาฮูปเอาฮอย เป็นพิธีกรรมเหยาในงานประเพณีโดยนิยมทำกันในงานบุญเวสในแต่ละปี ทำติดต่อกันสามปีเว้นปี ผู้ทำพิธีจะเป็นชายล้วน

วัตถุประสงค์ของพิธีเหยา เพื่อรักษาผู้ป่วย เพื่อต่ออายุ และเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต ที่ขอบคุณผีที่มาช่วยรักษาผู้ป่วยและเพื่อปกป้องรักษาให้อยู่ดีมีสุข โดยมีอุปกรณ์ในพิธีเหยาสี่ส่วน คือ หมอเหยา หรือ หมอรำผีฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย และเครื่องคายที่วางลงในถาดเครื่องเซ่น เมื่อกระทำพิธีเสร็จจะยกเครื่องคายทั้งหมดขึ้นไว้บนหิ้งเป็นเวลา 1 คืน จึงยกลงมาแล้วนำน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยดื่มเพื่อรักษาโรค

กระบวนการพิธีเหยา

เมื่อเตรียมเครื่องคายเรียบร้อยแล้ว หมอเหยาที่ทำพิธี (ครูบา) จะเริ่มกล่าวคำไหว้ครู และเสี่ยงทายอธิษฐาน ว่า ผู้ป่วยจะหายป่วยได้หรือไม่ โดยนำขมิ้นผานลงในน้ำ 7 ผาน ถ้าขมิ้นทั้ง 7 ผานอยู่รวมกัน แสดงว่าผู้ป่วยมีโอกาสรักษาหาย ถ้าขมิ้นไม่รวมกันอาจจะรักษาได้ค่อนข้างยากหลังจากทำพิธีเสี่ยงทายแล้วหมอเหยาจะพูดถึงสาเหตุที่ทำให้ผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วย เช่น ผีบรรพบุรุษอยากได้ของบังสกุล ผู้ป่วยขามรดกตกทอดโดยไม่บอกกล่าวผีบรรพชน คนในครอบครัวทะเลาะกัน เป็นต้น ซึ่งถ้าเป็นตามที่หมอเหยาพูด ญาติผู้จะกล่าวขอมและปฏิบัติตามที่ต้องการ การที่หมอเหยา กล่าวถึงสาเหตุการเจ็บป่วยได้นั้นเป็นความเชื่อของชาวบ้านว่าหมอเหยา หรือครูบาคนเก่าที่ตายไปแล้ว กลับกลายเป็นผีฟ้ามาสิงร่างครูบา ในกรณีที่หมอเหยาที่กำลังทำพิธี ถ้าในกรณีที่ครูบาเก่าของ

ผู้ป่วย (ซึ่งหมายถึง ผู้ป่วยเคยมีครุบามาแล้ว และครุบาตายไป จึงได้เข้ามาเป็นลูกน้องของครุบาใหม่) ต้องการเครื่องบริขาร ผู้ป่วยจะต้องทำพิธีล้าง โดยนำเครื่องเก่า และกระทงเก่าห้องมาเช่นสังเวช ขณะที่มีครุบาไหว้ครุทำพิธีเสี่ยงทาย จะมีครุบาเก่าที่ตายไปแล้วเข้าสิงร่าง ผู้ทำพิธีจะไม่รู้สึกตัว จะลุกขึ้นเพื่อนำไปเรื่อย ๆ หมอแคนก็จะเป่าแคนจนได้เวลาสมควร ชาวบ้านกลุ่ม อาวโสบบางคนจะทำหน้าที่ของตน เช่น บางคนขี่ม้าก้านกล้วยยิงปืนไปด้วย บางคนเพื่อนรำโดยเดินไปรอบ ๆ กระทงที่วางไว้กลางห้องพิธี จากนั้นจะนำเครื่องบริขารไปส่งญาติของผู้ป่วย ผู้ชายจะทำหน้าที่ถือกระทง ผู้หญิงจะหอบตระกร้าที่มีเครื่องเก่าอยู่ในนั้น จากนั้นจึงเริ่มลงจากบ้านให้ผู้ขี่ม้าก้านกล้วยออกเดินหน้า พร้อมยิงปืนไปตลอดทาง ตามด้วยผู้ยกกระทง ผู้หอบจะเดินอยู่หลังสุด เมื่อขบวนเดินลงจากบ้าน ครุบาจะทำพิธี โดยใช้เหล้าหยดลงพื้น 3 หยด ใช้มิดชิด 1 เส้น บริเวณหน้าบันได ซึ่งหมายถึง การขีดกันไม่ให้ครุบาเก่ากลับมาทวงสิ่งของอีก สำหรับกระทงและเครื่องคายจะต้องนำไปวางให้ห่างจากหมู่บ้านตามที่ครุบากำหนด จากนั้นผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ต้องเดินทางกลับบ้านโดยไม่หยิบถือสิ่งใดมาเลย แต่จะมีบุคคลอีกกลุ่มหอบตระกร้ากลับมาคืนหิ้งไว้แต่กระทงกับอุปกรณ์อื่น เป็นอันเสร็จพิธีล้างซึ่งพิธีนี้ผู้ป่วยไม่จำเป็นต้องทำทุกคน เนื่องจากไม่ได้ป่วยเพราะมีครุบาเก่าไม่ได้อยากได้เครื่องบริขาร

พิธีขึ้นลำปาว (รักษา)

เมื่อเสร็จพิธีล้าง ผู้ป่วยจะถือขันภายในมีดอกไม้ 1 คู่ มาคุกเข่ากราบต่อหน้าครุบา เพื่อให้จับที่ขันแล้วกล่าวคำอวยพรให้หายโดยเร็ว หมอแคนก็จะเป่าแคนอีก ซึ่งเชื่อว่าผู้เป่าจะสามารถได้ว่าผู้ป่วยหายได้ยากหรือง่าย สังเกตจากการเป่า ว่าเสียงแจ่มใสหรือแหบพร่า เมื่อทุกอย่างพร้อมชาวคณะต้องลุกขึ้นพ้อนลำ ผู้ป่วยที่อาการไม่หนักจะลุกขึ้นมาพ้อนลำด้วย ก่อนเลิกพิธีครุบาพร้อมชาวคณะจะไปกราบที่เครื่องคาย 3 ครั้ง แล้วนำไปเก็บไว้บนหิ้งเป็นอันเสร็จพิธี

4.2.4 สภาพเศรษฐกิจและสังคม

1) การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน และทำประมง อาชีพรองลงมาเป็นการรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน เช่น รับจ้างขนย้ายผลผลิต จัดตั้งผลผลิต เพื่อรอพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ รับจ้างเก็บผลผลิต นอกจากนี้ยังมีอาชีพค้าขายในหมู่บ้าน 2 ลักษณะ คือ การเปิดธุรกิจร้านค้าขนาดเล็กในหมู่บ้าน การจำหน่ายอาหารในช่วงเวลาเย็น การขายผลผลิตที่ได้ชุมชน เช่น ปลา พืชผัก และรับจ้างในช่วงเทศกาลท่องเที่ยวหาดแห่ เช่น ขับเรือ โบกธง เสริฟอาหาร โดยแสดงรายละเอียดประเภทอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านต่าง ๆ ดังตารางที่ 4-5 ตารางที่ 4-6 และตารางที่ 4-7

ปัญหาการจ้างแรงงานในภาคการเกษตรค่อนข้างมีปัญหาเนื่องจากประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่จะเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร จึงทำให้เกิดการจ้างแรงงานชาวลาว เนื่องจากมีค่าแรงต่ำกว่าการจ้างแรงงานไทย และมีความขยันและอดทนเช่นการจ้างเก็บผลผลิตบนหาดแห่ การจ้างทำนา โดยเกษตรกรชาวไทยจะไถนวด วัน และเวลา แรงงานชาวลาว เมื่อถึงวันนัด ชาวลาวจะนั่งเรือหางยาวข้ามมาขึ้นมาหาดแห่ ทำงานประมาณ 08.00 น. 16.00 น. จากการลงพื้นที่สอบถามแรงงานชาวลาว พบว่า อยากมาทำงานที่ไทยเนื่องจากรายได้ดี

ตารางที่ 4-5 รายละเอียดอาชีพของประชาชน บ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ 1

ประเภทอาชีพ	เพศ				รวม (คน)	ร้อยละ
	ชาย (คน)	ร้อยละ	หญิง (คน)	ร้อยละ		
เกษตรกรรม - ทำนา	31	20.1	30	20.0	61	20.1
เกษตรกรรม - ทำไร่	1	.6	1	.7	2	.7
เกษตรกรรม - ทำสวน	12	7.8	8	5.3	20	6.6
เกษตรกรรม - ประมง	-	-	-	-	-	-
เกษตรกรรม - ปศุสัตว์	-	-	-	-	-	-
รับราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ	10	6.5	8	5.3	18	5.9
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	2	1.3	-	-	2	.7
พนักงานบริษัท	5	3.2	5	3.3	10	3.3
รับจ้างทั่วไป	72	46.8	62	41.3	134	44.1
ค้าขาย	14	9.1	30	20.0	44	14.5
ธุรกิจส่วนตัว	3	1.9	-	-	3	1.0
อาชีพอื่น (นอกเหนือที่กล่าว มาแล้ว)	-	-	2	1.3	2	.7
กำลังศึกษา	4	2.6	4	2.7	8	2.6
ไม่มีอาชีพ	-	-	-	-	-	-
รวม	154	100	150	100	304	100

ตารางที่ 4-6 รายละเอียดอาชีพของประชาชน บ้านน้ำก่ำใต้ หมู่ 3

ประเภทอาชีพ	เพศ				รวม (คน)	ร้อยละ
	ชาย (คน)	ร้อยละ	หญิง (คน)	ร้อยละ		
เกษตรกรรม - ทำนา	107	26.4	137	31.9	244	29.2
เกษตรกรรม - ทำไร่	-	-	-	-	-	-
เกษตรกรรม - ทำสวน	14	3.4	19	4.4	33	4.0
เกษตรกรรม - ประมง	-	-	-	-	-	-
เกษตรกรรม - ปศุสัตว์	-	-	-	-	-	-
รับราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ	17	4.2	18	4.2	35	4.2
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1	0.2	6	1.4	7	0.8

ประเภทอาชีพ	เพศ				รวม (คน)	ร้อยละ
	ชาย (คน)	ร้อยละ	หญิง (คน)	ร้อยละ		
พนักงานบริษัท	3	0.7	2	.5	5	0.6
รับจ้างทั่วไป	91	22.4	36	8.4	127	15.2
ค้าขาย	27	6.7	52	12.1	79	9.5
ธุรกิจส่วนตัว	1	0.2	6	1.4	7	0.8
อาชีพอื่น ๆ	3	0.7	10	2.3	13	1.6
กำลังศึกษา	133	32.8	121	28.2	254	30.4
ไม่มีอาชีพ	9	2.2	22	5.1	31	3.7
รวม	406	100	429	100.00	835	100

ตารางที่ 4-7 รายละเอียดอาชีพของประชาชน บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา หมู่ 18

ประเภทอาชีพ	เพศ				รวม (คน)	ร้อยละ
	ชาย (คน)	ร้อยละ	หญิง (คน)	ร้อยละ		
เกษตรกรรม - ทำนา	95	41.1	87	38.2	182	39.7
เกษตรกรรม - ทำไร่	-	-	-	-	-	-
เกษตรกรรม - ทำสวน	14	6.1	11	4.8	25	5.4
เกษตรกรรม - ประมง	2	.9	-	-	2	.4
เกษตรกรรม - ปศุสัตว์	-	-	-	-	-	-
รับราชการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ	8	3.5	4	1.8	12	2.6
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	-	-	-	-	-	-
พนักงานบริษัท	-	-	-	-	-	-
รับจ้างทั่วไป	37	16.0	30	13.2	67	14.6
ค้าขาย	9	3.9	22	9.6	31	6.8
ธุรกิจส่วนตัว	3	1.3	2	0.9	5	1.1
อาชีพอื่น	3	1.3	1	0.4	4	0.9
กำลังศึกษา	50	21.6	58	25.4	108	23.5
ไม่มีอาชีพ	10	4.3	13	5.7	23	5.0
รวม	231	100	228	100.00	835	100

รูปที่ 4-4 อาชีพรับจ้างซ่อมต้นหอมเพื่อมัดเตรียมส่งขายพ่อค้าคนกลาง

รูปที่ 4-5 อาชีพรับจ้างเก็บเกี่ยวผลิตทางการเกษตร

รูปที่ 4-6 อาชีพสานหว้าคาที่นิยมทำในหมู่ผู้สูงอายุ

รูปที่ 4-7 อาชีพรับจ้างรับจ้างโบกธง เรียกรถ

รูปที่ 4-8 อาชีพรับให้เช่าห่วงยาว และจำหน่ายเครื่องดื่ม

2) รายได้หนี้สิน การออม

รายได้ จากแผนการเกษตรของตำบลน้ำก่ำ พบว่า รายได้ของสมาชิกชุมชนร้อยละ 70 มาจากภาคการเกษตร การปลูกพืช ทำสวน การทำนา การประมง เป็นต้น ส่วนรายได้ส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไป รายจ่าย เป็นการจ่ายเพื่อลงทุนในภาคการเกษตรทั้งหมด หนี้สิน เกษตรกรมีหนี้สินกับการธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร ธนาคารพาณิชย์ และนายทุนในท้องถิ่น และแหล่งสินเชื่อเกษตรใช้สินเชื่อจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

3) ปัจจัยการผลิต (ทุน ที่ดิน แรงงาน และเทคโนโลยี)

ต้นทุนในการเกษตรกร ประกอบด้วยค่าจ้างแรงงาน ในการปลูก บำรุงรักษา และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าน้ำมัน ไถ่พรวนดิน และต้นทุนที่มากที่สุดในการทำการเกษตร คือ ค่าปุ๋ยสำหรับการบำรุงดิน

4) การรวมกลุ่มของคนในพื้นที่

การรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่บ้านน้ำก่ำ ได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ พัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลน้ำก่ำ ดังแสดงในรูปที่ 4 - 9 เป็นต้น ประกอบด้วย

1. กลุ่มเลี้ยงโคกระบือ
2. กลุ่มออมทรัพย์
3. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่ม OTOP

รูปที่ 4-9 การรวมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

5) การผลิตทางการเกษตร

เกษตรกรปลูกพืชทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยการทำนาปีจะอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ส่วนการทำนาปรัง และปลูกพืชผักในฤดูแล้งจะอาศัยน้ำจากแม่น้ำโขง บางทำการเกษตรบนหาดแห่ ในฤดูแล้ง โดยการปลูกพืชผัก เช่น มันเผา หอม ผักชี กระเทียม ถั่วลิสงเตา ขึ้นช่าย เป็นต้น มีการเลี้ยงสัตว์น้อยลงกว่าในอดีต เนื่องจากขาดแคลนอาหาร พื้นที่เลี้ยงสัตว์เดิมถูกปรับเปลี่ยนไปใช้เป็นที่เพาะปลูก โดยปัจจุบันมีการเลี้ยงสัตว์บริโภคในครัวเรือน เช่น เป็ด ไก่ การเลี้ยงวัว ควาย พบเห็นน้อยมาก

6) การสร้างรายได้จากพืชอาหาร และสัตว์จากธรรมชาติ

เวลาว่างจากการประกอบอาชีพในช่วงฤดูแล้ง เกษตรกรส่วนหนึ่งไปหาของป่าที่มีตามฤดูกาล เช่น จักจั่น ไข่มดแดง กบ เขียด ดังแสดงในรูปที่ 4-11 เป็นต้น

รูปที่ 4-10 การจำหน่ายอาหารจากป่า

7) สถานที่สำคัญของชุมชน

1. วัดโพธิ์คำ

วัดโพธิ์คำ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีมาพร้อมกับบ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ 1 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรามัญ จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่บริเวณเลียบริมฝั่งแม่น้ำโขง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2418 ดังแสดงใน (รูปที่ 4-11) ภายในมีอุโบสถ หรือ สิมเก่า สร้างในปี พ.ศ. 2476 ภายในตัวสิมมีรูปแต้มเรื่องพุทธประวัติ สุริยวงค์ พระมาลัย พระป่าเลไลยก์ รามเกียรติ์ จากลักษณะภายนอกสถาปัตยกรรมสร้างในสมัยที่มีฝรั่งเศสมีอิทธิพลอยู่บนสองฝากของลุ่มน้ำโขง (รูปที่ 4-12) ด้านหน้าของวัดมีศาลาริมโขงเพื่อให้ชาวบ้านได้นั่งพักผ่อน ดังแสดงใน (รูปที่ 4-13)

รูปที่ 4-11 วัดโพธิ์คำ บ้านน้ำก่ำ หมู่ 1

รูปที่ 4-12 สิมเก่าในวัดโพธิ์คำ

รูปที่ 4-13 ศาลาหน้าวัดโพธิ์คำ

4. หาดแห่

หาดแห่ สันดอนทรายกลางลำน้ำโขง ตั้งอยู่บริเวณ บ้านน้ำก่ำหมู่ 3 พื้นที่ล้อมรอบด้วยน้ำมีทิวทัศน์ที่สวยงามมีการใช้ประโยชน์แตกต่างกันไปตามฤดูกาล เช่น เกษตร ประมง ท่องเที่ยว ดังแสดงในรูปที่ 4-14

รูปที่ 4-14 หาดแห่

8) วิธีการดำรงชีวิต

ชาวบ้านน้ำก่ำยังคงดำรงวิถีการดำเนินชีวิต แบบผสมผสาน บางครอบครัว ยังคงทำการเกษตรและการประมงเพื่อหาเลี้ยงชีพในครัวเรือนเท่านั้นโดยส่วนใหญ่ฝ่ายชายมักจะออกไปหาปลา ขณะที่ฝ่ายหญิงทำการเกษตรปลูกพืชผักสวนครัว ในบริเวณรอบบ้านเท่านั้น บางครอบครัวมีการจ้างแรงงานในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ทำให้ไม่มีเวลาประกอบอาหารมือเย็นจากการสังเกตในการลงพื้นที่จะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านมีร้านค้าขายอาหารถุงในตอนเย็นเยอะมากดังแสดงในรูปที่ 4-15

รูปที่ 4-15 การจำหน่ายอาหารในชุมชน

9) ระบบครอบครัว และเครือญาติ ได้แก่ การสร้างครอบครัว การเลือกคู่ การหมั้น และการแต่งงาน การสืบทอดมรดก ผังเครือญาติและสายตระกูลที่สำคัญของชุมชน

การเลือกคู่หรือการสร้างครอบครัวในชุมชน ปฏิบัติตามเกณฑ์ทั่วไป แต่ยังคงรักษาประเพณีเดิมของชุมชน หากหนุ่มสาวชอบพอกัน ตกลงที่จะใช้ชีวิตกัน จะให้ฝ่ายชายมาสู่ขอตามประเพณี ไม่เว้นแม้แต่ในกรณีที่เป็นรักข้ามพรมแดนดังกรณีของ นางรัตนา สุวงศ์ ชาวบ้าน หมู่ 3 ที่ได้พบรักและแต่งงานกับ ชาวลาวและมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมบนหาดแห่มาเป็นเวลานาน นางรัตนาเล่าความหลังให้ฟังว่า “พบรักกับสามีชาวลาวในงานเทศกาลแข่งเรือในหมู่บ้าน ฝ่ายชายจึงให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอและแต่งงานกัน จากนั้น ก็มาช่วยกันทำมาหากินทางนี้ เพราะมีความเจริญกว่า”

ในอดีตความสัมพันธ์ไทย-ลาว ยังแน่นแฟ้นชุมชนบ้านน้ำก่ำมีการไปมาหาสู่กันระหว่างชาวบ้านทั้งสองฝั่ง บ้างมีการสร้างครอบครัวมีลูกหลาน ส่วนหนึ่งทำงานที่ลาว ส่วนหนึ่งข้ามมาทำงานที่ไทย ถึงแม้จะมีพรมแดนกั้นกลางระหว่างสองประเทศแต่มีอาจทำสายสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝั่งแยกจากกัน เนื่องจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติแน่นแฟ้นกว่า

จากลงพื้นที่ทำความคุ้นเคยกับชุมชนมาระยะหนึ่ง จะเห็นได้ว่า การสืบทอดตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่อาศัยระบบเครือญาติเกี่ยวพัน เช่น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 คนปัจจุบัน (นายกิจจาพจน์ ทิศแดง) มีศักดิ์เป็นหลานของอดีตกำนัน (ซ่ง เปรมบุตร) และเป็นหลานของอดีตผู้ใหญ่บ้านคนก่อน (นายอาคม ลำลอง) คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่แต่งงานกัน และมีลูกหลานอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้ในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์เสมือนเป็นเครือญาติเกี่ยวดองกันทั้งหมด

10) ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ทรัพยากรดิน ในพื้นที่ชุมชนบ้านน้ำก่ำดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชบางชนิด ขณะที่ดินริมฝั่งโขง และดินบนหาดแห่ มีลักษณะเป็นดินตะกอน ปนทรายมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก

2. ทรัพยากรน้ำ มีทั้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติ คือ แม่น้ำโขงที่สามารถสูบน้ำ ขึ้นมาใช้ได้ตลอดทั้งปี นอกจากนั้นยังมีแหล่งน้ำอื่น ๆ เช่น ลำน้ำก่ำ ห้วยจิก บึง หนอง และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น คลองชลประทาน สระน้ำสาธารณะ บ่อโยก

11) การใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย

โดย การเกษตรกรรม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน หลัก คือ การทำการเกษตรบนหาดแห่ และการทำการเกษตรบนริมฝั่งโขง และการทำการเกษตรบนฝั่ง จะแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศ หลังฤดูทำนา ชาวบ้าน จะนิยมปลูกมันเผาเป็นอันดับแรก เนื่องจากเพื่อให้ทันขายในบุญเดือนสาม คือช่วงเทศกาลงานพระธาตุพนม จากนั้นจึงปลูกพืชผักอื่น ๆ เช่น หอม ข้าวโพด ผักบุ้ง ค่ะน้า เป็น

จากการลงพื้นที่ พบว่า ลักษณะการทำการเกษตรของทั้งสามหมู่บ้าน แตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ ดังนี้

หมู่ 1 บ้านน้ำก่ำใต้ ทางทิศเหนือของหมู่บ้านตั้งอยู่ริมน้ำก่ำ ทางทิศตะวันออกเลยบ่แม่บ้านโขง ทำให้มีพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่เริ่มจากปากน้ำก่ำยาวลงมาทางทิศใต้ จนสุดเขตหมู่บ้านลักษณะดินมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงทำการเกษตรปลูกพืชผักสวนครัวระยะสั้นแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ทำการเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างหนาแน่นไม่ค่อยมีพื้นที่สำหรับการเกษตร

หมู่ 3 บ้านน้ำก่ำกลาง มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ บ้านเรือนตั้งอยู่ห่างเป็นระยะทำให้มีพื้นที่ทำการเกษตรข้างบ้าน บางส่วนมีการทำนาปี และนาปรัง มีการทำเกษตรริมฝั่งโขงเป็นรายได้เสริมเนื่องจากสภาพพื้นที่ริมตลิ่งค่อนข้างชันมีพื้นที่น้อย พืชที่ปลูกส่วนใหญ่ จึงเป็นพืชผักสวนครัวที่บริโภคในครัวเรือน เช่น หอม ข้าวโพด พริก เป็นต้น

หมู่ 18 บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา เป็นหมู่บ้านใหม่ที่แยกตัวออกจาก หมู่บ้าน 3 สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบสูง บ้านเรือนตั้งอยู่ตามไร่นา ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ 2 กิโลเมตร ไม่มีการทำเกษตรริมฝั่งแม่น้ำโขงเนื่องจากมีการก่อสร้างเขื่อนกัน แต่มีคลองชลประทานยาวเลียบริมถนนเข้าถึงหมู่บ้าน ทำให้มีน้ำใช้ตลอดปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรบนฝั่ง เนื่องจากมีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกมากมีการทำนาถึงสามรอบต่อปี หลังฤดูทำนามีการปลูก มันเผา ยาสูบ ข้าวโพด ถั่วแดง เป็นต้น

จากคำบอกเล่าของ นางไพลิน ลายเงิน อายุ 53 ชาวบ้านหมู่ 3 “ป้าเฮ็ดนาตลอดทั้งปี มีนาปี นาปรัง ปีหนึ่ง ทำนา 3 ครั้ง มีที่ดิน 13 ไร่ แต่ทำขายเป็นข้าวเม่า 5 ไร่ ทำหมดบ่ ไหว ไล่ก ไก่กา บ่ทัน สิเริ่มคำตันเดือนพฤษภาคม และขายเป็นข้าวเม่า เดือน สิงหาคม สามเดือนกะได้ขาย ขายหมดกะเริ่มคำอีกรอบ ขายเป็นข้าวเม่าอีก พอเดือนมกราคม กะเริ่มทำนาโยนเพื่อเอาไว้กิน ในแต่ละปี ตอนปลูกไว้กินบ่ได้คำ โยนเอา เพาะใส่ถาดหลุม 15 มีอะไ่โยน ซื่อโบละ 9 บาท เวลา

ปลูก 3 มื้อ ๆ ละ 2 คน เกษะเสร็จการทำนาขายข้าวเม่าจะมีต้นทุน เช่น ค่ารถไถนาทั้งไถทั้งปั่น ไร่ละ 700 บาท ใช้พันธุ์ข้าว 2 กระสอบ (48 กิโลกรัม) แต่มั่นสินหนักตรงค่าปุ๋ยทำนา 5 ไร่ ใช้ปุ๋ย 6-7 กระสอบ ๆ ละ 870 บาทจกสูตรหยั่ง ชู้แต่ว่ามีคนมาขายให้ เป็นปุ๋ยตราหม่อข้าว พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็น ข้าวดอกข. 10 กับข.12 ทำเสร็จกะขายแบบเหมาไร่ ๆ ละหมื่นบาท มีชาวบ้านจากบ้านด้อง บ้านห้วย บ้านแก่งโพธิ์มาซื้อ เขามาเกี่ยวเอา เขาบ่ต้องเฮ็ดหยั่ง”

12) ภูมิปัญญาท้องถิ่น และครุภูมิปัญญาในพื้นที่

คณะผู้วิจัย ผู้แทนชุมชน ศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย ภูมิปัญญาด้านการเกษตรภูมิปัญญาด้านประมง จากเอกสารหลักฐานที่ปรากฏ การสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ครุภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกชุมชน และการสังเกตจากสภาพความเป็นจริง โดยมีรายละเอียดภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ร้อยละ 90 ของตำบลน้ำประกอบอาชีพด้านการเกษตร ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะการทำเกษตรตามระบบนิเวศได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 การทำการเกษตรในพื้นที่ราบ(บนฝั่ง)เกษตรกรรมสามารถทำการเกษตรได้ทั้งในช่วงฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยฤดูฝนจะปลูกข้าวนาปี ฤดูแล้งจะปลูกข้าวนาปรัง พืชผักสวนครัว พืชเศรษฐกิจ เช่น มันเผา ยาสูบ หอม ผักชี กระบี่ กะหล่ำ ผักบุ้ง โดยใช้แรงในครัวเรือนเป็นหลักโดยอาศัยการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงผ่านคลองชลประทานทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

ลักษณะที่ 2 การทำการเกษตรในพื้นที่น้ำท่วมถึง (หาดแห่) เป็นลักษณะพื้นที่เฉพาะ สามารถทำการเกษตรได้ทั้งในฤดูแล้งและฤดูฝน ทั้งนี้ขึ้นกับระดับน้ำในแม่น้ำโขงโดยส่วนใหญ่ปลูกมันเผา พืชผักได้แก่ หอม ถั่วลิสงเตา ผักกาดหอม ผักชี กระบี่ ไม่นิยมปลูกผักที่ใช้ค้ำ เนื่องจากสภาพลมแรง และอุปสรรคในการทำค้าง

ลักษณะที่ 3 การทำการเกษตรในพื้นที่ราบลุ่มริมตลิ่ง เป็นพื้นที่ทำเกษตรริมน้ำ ได้แก่ริมน้ำโขง ริมลำน้ำก่ำ โดยจะใช้พื้นที่ทำการเกษตรในฤดูแล้งเท่านั้น เพราะฤดูฝนน้ำท่วมสูง ไม่สามารถทำการเกษตรได้ พืชที่ปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัว ที่สามารถเก็บผลผลิตได้ในระยะสั้น เช่น ข้าวโพด มันเผา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาด้านประมง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชนน้ำก่ำ ตั้งแต่ปากลำน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ จนถึงเขตบ้านน้ำก่ำได้ มีการทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพและเป็นแหล่งรายได้เสริมของครัวเรือนตลอดทั้งปีซึ่งปริมาณปลาจะมีมากน้อยแตกต่างกันตามฤดูกาลนายสัมพันธ์ เล่าว่า “ส่วนใหญ่ช่วงที่จับปลาได้มากคือในราวเดือนเมษายน-มิถุนายนจนถึงกรกฎาคมเนื่องจากเป็นช่วงที่ปลาชนิดต่างๆอพยพขึ้นมาปลาเกล็ดตัวเล็กจะอพยพขึ้นมาก่อนในเดือนมกราคม-เมษายนมีปลาปาก ปลาเกล็ดใหญ่และปลาหนังจะมาประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน เช่นปลาเผาะ ปลาหาง ปลาเนื้ออ่อน และก่อนบุญเดือนสามจะมีปลาเคียวโก่อพยพมา และจะจับได้ประมาณ 3 - 4 วันก็จะหมด การจับปลาแต่ฤดูจะมีการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ เช่นการสังเกตลักษณะของน้ำ การสังเกตจากอุณหภูมิ น้ำ เนื่องจากแต่ละสถานการณ์จะมีปลาแต่ละชนิดแตกต่างกัน”

ซึ่งจากการสังเกตในการลงพื้นที่ จะเห็นว่าชาวบ้านจะเริ่มนำลอบขนาดใหญ่ไปจับจองพื้นที่ ตามริมฝั่งหาดแห่เพื่อดักจับปลาที่จะอพยพมาในช่วงเดือนพฤษภาคม – เดือนมิถุนายน ของทุกปีดังแสดงในรูปที่ 4-16

รูปที่ 4-16การวางลอบดักจับปลาริมหาดแห่

4.2.5 โครงสร้างพื้นฐาน

1) การคมนาคม

ตำบลน้ำก่ำ อำเภอราดุ้ง จังหวัดนครพนม ห่างจากอำเภอราดุ้งประมาณ 6 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางอำเภอราดุ้ง – อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหารผ่านแหล่งท่องเที่ยวตามริมตลิ่งแม่น้ำโขง โดยการคมนาคมส่วนใหญ่ใช้ถนนของกรมเร่งรัดพัฒนาชนบท เชื่อมกับทางหลวงแผ่นดิน กับอำเภอราดุ้ง ถนนลูกรังและถนนคอนกรีตเสริมเหล็กภายในหมู่บ้าน สภาพถนนสามารถใช้ปกติทุกฤดูกาล

2) สาธารณูปโภค

ตำบลน้ำก่ำมีระบบไฟฟ้าใช้เกือบทุกครัวเรือน ทั้ง 20 หมู่บ้าน ระบบไฟฟ้าอยู่ในความรับผิดชอบของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สาขา ราดุ้ง อำเภอราดุ้ง จังหวัดนครพนม ซึ่งสามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้เพียงพอต่อความต้องการ

ระบบประปาให้บริการ 2 รูปแบบคือ ประปาส่วนภูมิภาค ที่ใช้แหล่งน้ำดิบจากแม่น้ำโขง และระบบประปาหมู่บ้าน ที่มีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน และสำนักงานเทศบาลตำบลน้ำก่ำ โดยใช้แหล่งน้ำดิบจากผิวดิน และแหล่งน้ำบาดาล นอกจากนี้ยังมีการใช้น้ำจากแม่น้ำ เพื่อการเกษตร โดยการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า แล้วปล่อยเข้าสู่คลองชลประทาน

3) สถานบริการสาธารณะและสถานที่ราชการ

1) เทศบาลตำบล ตั้งอยู่บ้านน้ำก่ำหมู่ 1 ตำบลน้ำก่ำ ห่างจากที่ว่าการอำเภอราดุ้งประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 34,032 ไร่ มีพันธกิจส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปรับปรุงและพัฒนา ระบบโครงสร้างพื้นฐาน พัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทานให้เพียงพอ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาท้องถิ่นทุกด้าน

2) โรงเรียนระดับประถมศึกษา 2 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านน้ำก่ำ (ลำประชาอุปถัมภ์) โรงเรียนบ้านน้ำก่ำ (สิทธิผลบุญกุล) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่งประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาเด็ก

เล็กวัดโพธิ์ศรี หมู่ที่ 1 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดน้ำก่ำได้ หมู่ที่ 3 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านน้ำก่ำเหนือ หมู่ที่ 18

3) ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบลบ้านน้ำก่ำ 3 แห่ง วัด 2 แห่ง คือ วัดโพธิ์ศรีหมู่ 1 วัดมุกะอุดม หมู่ 3 บ้านน้ำก่ำได้ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 3 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล 1 แห่ง และที่ทำการเทศบาลตำบล 1 แห่ง แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 1 แห่ง คือ หาดแห่

4) ระบบการเมืองการปกครอง

ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลน้ำก่ำ องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำก่ำได้จัดตั้งขึ้นตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2539 ต่อมา ได้รับการยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำก่ำ เป็นเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2552

1. โครงสร้างการบริหาร

เทศบาลตำบลน้ำก่ำ เป็นเทศบาลตำบลขนาดเล็กมีโครงสร้างการบริหารประกอบไปด้วย สภาเทศบาลตำบลน้ำก่ำ และคณะผู้บริหารเทศบาลตำบลน้ำก่ำ โดยสภาเทศบาลตำบลน้ำก่ำ แบ่งเขตเลือกตั้งเป็นสองเขต ประกอบด้วย สมาชิกสภาเทศบาลตำบลน้ำก่ำ มาจากการเลือกตั้งเขตละ 6 คน รวม 12 คน ทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ โดยสมาชิกสภาเทศบาล จะทำการเลือกประธานสภา รองประธานสภา และเลขาธิการสภา จำนวน 1 คน

- คณะผู้บริหารเทศบาลตำบลน้ำก่ำ มีระยะการครองตำแหน่ง คราวละ 4 ปี โดย ประกอบด้วย สมาชิกดังนี้

- นายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ จำนวน 1 คน (มาจากการเลือกตั้งโดยตรง)
- รองนายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ จำนวน 2 คน
- เลขาธิการผู้บริหาร จำนวน 1 คน
- ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ จำนวน 1 คน (มาจากการแต่งตั้ง

โดยนายกเทศมนตรีตำบลน้ำก่ำ)

- สภาเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ กำกับดูแลฝ่ายบริหาร มีนายกเทศมนตรีตำบลราดพนม เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงาน เทศบาลตำบลน้ำก่ำ โดยมีพนักงานประจำผู้ช่วยในการบริหาร

เทศบาลตำบลน้ำก่ำ ได้กำหนดภารกิจหลัก และภารกิจรองที่ต้องดำเนินการได้แก่ การพัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย การบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนภารกิจรอง คือ การบริหารจัดการและการสนับสนุน การปฏิบัติภารกิจของส่วนราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การจัดการการศึกษา การส่งเสริมการลงทุน การจัดระบบขนส่ง เป็นต้น

4.3 ประวัติบ้านท่าค้อ เมืองหนองบก แขวงคำม่วน

แขวงคำม่วนตั้งอยู่ภาคกลางของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ 480 กิโลเมตร มีพื้นที่ 16,315 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นที่ราบริมแม่น้ำโขง ตอนกลางของแขวงเป็นที่ดอนเขา แขวงคำม่วนมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในอดีตราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 แขวงนี้เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรฟูนันและเจนาของพระเจ้า สุริยวรมันแห่งเขมรโดยได้เรียกขานเมืองนี้ว่า "ศรีโคตรบูร" ต่อมาปี พ.ศ. 2454-2455 เมื่อประเทศฝรั่งเศสขยายอิทธิพลโดยการยกทัพมายังเมืองศรีโคตรบูรในปี พ.ศ. 1910 เมืองศรีโคตรบูรจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองท่าแขกเพราะชาวต่างชาติเข้ามาเทียบเรือ สมัยสงครามต่อต้านจักรวรรดินิยมชาวเวียดนามจำนวนมากอพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในท่าแขก ประกอบอาชีพค้าขาย จนถึง พ.ศ. 2510-2515 ได้อพยพกลับ หรือเดินทางไปยังประเทศอื่นที่มีโอกาสดีกว่า เป็นเหตุให้เมืองท่าแขกมีสถาปัตยกรรมผสมผสานทั้งแบบฝรั่งเศสและเวียดนาม ปัจจุบันท่าแขกเป็นเมืองหลวงของแขวงคำม่วน ประชากรเป็นชาวลาวกลุ่ม อยู่ห่างจากนครเวียงจันทน์มาทางทิศใต้ 350 กิโลเมตร เป็นเมืองท่าค้าขายและมีด่านชายแดนสากลติดต่อกับจังหวัดนครพนมของไทย แขวงคำม่วนตั้งอยู่ห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ลงมาทางทิศใต้ถึง 350 กิโลเมตร นับเป็นเมืองศูนย์กลางของการเดินทางและเป็นท่าด่านที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง แขวงคำม่วนประกอบด้วยเมือง (อำเภอ) ต่างๆ 9 เมือง โดยเมืองที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดไปมาหาสู่ระหว่างกันกับชุมชนบ้านน้ำก่ำ คือ เมืองหนองบก เมืองเซบั้งไฟ เมืองนากาย

ชุมชนบ้านท่าค้อ เมืองหนองบก ที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของแขวงคำม่วน อยู่ฝั่งซ้ายกับบ้านน้ำก่ำ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศลาวและประเทศไทย และมีแม่น้ำเซบั้งไฟกั้นเขตแดนกับเมืองไชบุรี แขวงสะหวันนะเขตทิศเหนือติดกับเมืองท่าแขก ซึ่งเป็นเทศบาลแขวง ประชาชนส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม อาศัยน้ำฝน มีบางบริเวณเท่านั้นที่มีระบบชลประทาน มีถนนหมายเลข 13 เป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับเทศบาลแขวงและแขวงสะหวันนะเขต มีด่านแลกเปลี่ยนสินค้าที่เซบั้งไฟ เปิดตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ส่วนใหญ่เป็นที่ที่ชาวลาวไปซื้อขายสินค้าจากจุดผ่อนปรนการค้าชายแดน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ประเทศไทย ตั้งอยู่ที่ถนนริมเขื่อนหน้าเทศบาลตำบลธาตุพนม ห่างจากตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดนครพนม ประมาณ 50 กิโลเมตร ตั้งอยู่ตรงกับบ้านด่าน เมืองหนองบก แขวงคำม่วน และบ้านปากเซบั้งไฟ เมืองไชบุรี แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว เปิดทำการตั้งแต่เวลา 07.00 – 15.00 น. ของวันจันทร์ และวันพฤหัสบดี

ส่วนใหญ่ทำการเกษตรข้าวเป็นหลัก บางส่วนปลูกข้าวโพด ยาสูบ พริก พืชผักและแตงกวา เพื่อเป็นรายได้เสริม ลักษณะการทำการเกษตรจะคล้ายๆ กันกับชุมชนบ้านน้ำก่ำ ที่ไทย คือมีการปลูกพืชบนฝั่งและปลูกริมฝั่งโขง สภาพพื้นที่ริมฝั่งโขงมีพื้นที่เพิ่มทุกปีเนื่องจากกระแสน้ำพัดพาเอาดินตะกอนมาทับถมกัน คุณยายแนต แสงสุวรรณ คนลาวอาศัยอยู่บ้านท่าค้อ แขวงคำม่วน

“น้ำขึ้นน้ำลงกะเหมือนเดิมอยู่แต่ไม่แรง ดินก็เหมือนเดิม มีแต่ขยับออกเพิ่มขึ้น ไม่มีการขยับเข้า ดินฝั่งนี้เป็นดินดี ไม่ค่อยได้ใส่ปุ๋ยเท่าไรบางครั้งน้ำก็ไม่ค่อยได้รดน้ำท่วมจะไม่ทำ ต้องรอน้ำตกลงแล้วค่อยทำแต่ว่าน้ำทุกปีมันโป่งตลอด และไม่เหมือนกับหาดแห่งที่ยื่นตลอด เพราะน้ำแรงทำให้ริมฝั่งโดนน้ำโขงกัดเซาะ”

คุณยายแนตยังเล่าว่า “อยู่ลาว ก็ทำนาแซง นาปรัง ทำไร่ ทำสวนปลูกพืชผักสวนครัวทั่วไปเหมือนคนไทย โดยในปีนี้ ทำนา 3 ไร่ ได้ข้าว 100 กระสอบ ซึ่งนาปีจะได้ผลิตน้อยกว่านาปรังเพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเร่ง ส่วนปุ๋ยจะซื้อจากตลาดนัดทางฝั่งไทย (ปุ๋ยยูเรีย ตรากระต่าย ปุ๋ยตราวัวคันไถ) เมื่อทำสวนทำไร่ จะมีแม่ค้ามารับซื้อ (มีแม่ค้าลาวมารับซื้อถึงที่) บางครั้งก็เอาไปขายตลาดไทยลาวพืชที่ชาวลาวนิยมปลูกเพื่อขาย คือ ข้าวโพด และมันเทศ จะเน้นปลูกพืชที่เน่าเปื่อยช้าเก็บไว้ได้นาน ขายง่าย เพราะหมู่บ้านอยู่ไกลจากตัวเมือง ส่วนมากจะเอาไปขายสะพานมิตรเขต เซโน แล้วก็ตลาดหนองบก แขวงคำม่วน ลักษณะการปลูกก็จะนิยมปลูกบนหาด และริมฝั่งแม่น้ำโขง แบ่งส่วนกันเหมือนคนบ้านน้ำคำ แม่รัตน ทำ ถ้าคนไหนอยากปลูกเยอะก็จะขอเช่ากับคนที่ไม่อยากทำเยอะหรือไม่ทำ”

สำหรับภูมิปัญญาในการเพาะปลูกพืชของชาวบ้านทำคือ จะอาศัยการสังเกตจากปีที่มีน้ำมาก น้ำน้อย หากปีไหนน้ำโขงลดลงมากๆ จะทำให้มีพื้นที่เพาะปลูกเยอะ ชาวบ้านก็จะปลูกพืชมาก เนื่องจากไม่ต้องคอยกังวลเรื่องการขาดแคลนน้ำ “ดูน้ำบ่ก ถ้าน้ำบ่กก็ปลูกลงไปเยอะๆ ถ้าน้ำมันขึ้นมาก็ปลูกจากจีน เพราะจีนจะปล่อยน้ำจากเขื่อนเราไต่ย่นข้าวข้าว น้ำก็ท่วมไปแล้ว เพราะเราได้ทำการปลูกก่อนที่น้ำจากจีนจะมา เสียก็ช่วงนั้น เราก็ซื้อใหม่ ชาวสวนเกษตรกรต้องรับมือกับความเสี่ยไม่รู้จะปรับตัวยังง ับความเสี่ยงไปเรื่อย ท่วมก็คือท่วม”

จากการสอบถามชาวบ้านทำคือหลายคนพบว่า ส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวโพด มันเทศ เพราะสามารถเก็บผลผลิตได้นาน เนื่องจากต้องใช้เวลาขนส่งสินค้าไปขายต่างเมือง ข้าวโพดและมันเทศไม่เน่าเสียง่าย หลายคนเล่าว่า

“เทคนิคคือปลูกเยอะ ถ้าเป็นราคาก็จะได้เยอะ ถ้าโลละ 10 บาท เราจะได้เงินแสน สมมุติว่าเราลง ข้าวโพด 7 ไร่ ไร่ละ 600 - 700 บาท ยี่ห้อดาวทองแก้ว ดาวทองหัว มาเอาพันธ์จากเกษตรไปปลูก ก็คือมาซื้อเมล็ดพันธ์จากฝั่งไทยไปปลูกจะวางแผนการปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตขายช่วงงานธาตุ จะเป็นราคาโลละ 10 บาท ราคาจะไม่ตกการที่จะปลูกสาธิตเหลือต้องวางแผนการปลูกไว้ 3 เดือน ถ้าสาธิตขาวจะใช้เวลาปลูกน้อยกว่าสาธิตเหลือง เพราะสีขาวปลูก 2 เดือนครึ่ง ปลูกก่อนงานธาตุและหลังงานธาตุก็ได้”

“ข้าวโพดสาธิตไม่ได้เก็บพันธ์ เพราะนักเกษตรเขาแนะนำไม่ให้เก็บถ้าเก็บมันจะไม่ค่อยดี ต้องได้ซื้อพันธ์มาปลูกใหม่ตลอด สมมุติถ้าเอาพันธ์ หรือแนวเดิมมาปลูกท่อนมันก็จะสวยอยู่แต่จะออกฝักหรือผลผลิตจากต้นน้อยแล้วรสชาติจะไม่หวานเวลาปลูกให้ปลูกถี่ๆ (ถี่ๆคือใกล้) 10 - 20 ซม. ถ้า 20 ซม. ให้ใส่เมล็ดเดียว ถ้าระยะห่าง 70 ซม. ให้ใส่ 2 เมล็ดใส่สองในก็ได้สองฝัก (2 เมตรให้ได้ 3 แปลง)”

“ก็ปลูกหลายอย่างอยู่ ปลูกกระหล่ำ ปลูกแตง แต่จะเน้นข้าวโพดสาธิตกับมันเทศเยอะเป็นพิเศษ คือถ้าเราเก็บข้าวโพด มันเทศแล้วประมาณว่าเดือน 1 บ้านเรา ที่นี้ก็จะเอาไปขายสุบพันธ์เบรมาลงมีเจ้าแก้มกลางทุนมีมาซื้อเอาปุ๋ย เอายา เอาเมล็ด เอาเงิน มาให้เราลงทุน ถ้าเหลือค่าทุนค่าแรง ก็

แปลว่าเป็นเงินเราคนไทยเนียแหละมาลงทุน เขาก็พาะพันธ์ทางฝั่งลาว คนไทยก็ไปหาติดต่อคนปลูก ยาสูบให้หน่อย คนไทยเป็นหัวหน้า แล้วต้องรายงานว่ามีกี่คน ดินแถวนี้เป็นดินดี”

“เก็บเกี่ยวผลิตต้นเดือนหนึ่ง พอเลิกปลูกข้าวโพดแล้วก็เอารถไถมาไถกลบหน้าดินแล้วก็ หว่านเมล็ดยาสูบ ยาสูบกะแล้วแต่คนจะปลูก บางคนก็ปลูกสองพันถึงสามพันเบี๊ย ถ้าเก็บก็จะเก็บ เกียวเดือนสี่ต่อเดือนห้า เขาจะต้นต้นยาสูบไปร้อยตากแดด ส่วนที่เหลือก็ถอนรากถอนโคนที่นี้เรา ต้องมาอัดให้เป็นก้อน เราต้องรอให้คนที่มารับซื้อขึ้นราคาให้เราอย่างเดียว หลังจากปลูกยาสูบเสร็จก็ ปลูกข้าวโพดต่ออีกทีหนึ่ง แต่ครั้งนี้เราจะปลูกเราจะพักช่วงเดือนเก้าจะได้ผลผลิตดีที่สุด (ปลายเดือน กันยายนดีที่สุดเพราะน้ำบก”

บทที่ 5

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่

5.1 ประวัติความเป็นมาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่

“หาดแห่” เกาะกลางลำน้ำโขงตั้งอยู่ระหว่างชายแดนประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บริเวณบ้านน้ำก่ำได้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดุพนม จังหวัดนครพนมและชุมชนปากน้ำเซบั้งไฟ บ้านท่าค้อ แขวงสะหวันเขต หาดแห่เกิดจากการพัดพาของตะกอนทรายและหินกรวด (หินแห่) จากลำน้ำก่ำและแม่น้ำโขงมาทับถมกัน จึงเป็นที่มาของคำว่า “หาดแห่ หรือ หาดแห่” ในอดีตช่วงอาณานิคม ชาวบ้านฝั่งไทยไม่สามารถจับปลาในแม่น้ำโขงได้หากไม่ได้รับอนุญาต จึงกลายเป็นการตัดขาดความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งอย่างเด็ดขาด จนกระทั่งลาวได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2497 ชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงจึงสามารถจับปลาในแม่น้ำโขงได้ โดยใช้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่งโขงที่ปฏิบัติมาแต่โบราณ อาทิเช่น การแบ่งปันทรัพยากรในพื้นที่แม่น้ำโขงร่วมกันที่เรียกว่า “ลวง” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่จับปลา การใช้วิธีการจับปลาแบบการวางตาข่าย ที่เรียกว่า “ไหลมอง” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแม่น้ำโขงชาวบ้านจะมีการจัดลำดับเข้าคิวไหลมองโดยไม่แบ่งแยกว่าจะเป็นคนลาวหรือคนไทย “ลวง” ในแม่น้ำโขงจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชนทั้งสองฝั่งผ่านการเชื่อมโยงด้วยความสัมพันธ์ทางโครงสร้างทางสังคมระหว่างหมู่บ้านที่มีเครือญาติร่วมกันตั้งแต่อดีต นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีร่วมกันมานาน คือการนับถือพระธาตุพนมที่เป็นรากฐานของพระพุทธศาสนาของบ้านเมืองสองฝั่งและการนับถือ “ผีเจ้าโด่งกว้าง” หรือ “ผีลวง” ตัวเดียวกัน ซึ่งถือเป็นผีใหญ่ที่ชาวบ้านโดยเฉพาะพรานปลาแม่น้ำโขงศรัทธาและเชื่อถือ เพื่อใช้ในการควบคุมการใช้ทรัพยากรแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นที่มีมานานโดยไม่ต้องใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาทำให้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ในปี พ.ศ. 2518 มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในลาวเป็นแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ เกิดการแย่งชิงพื้นที่บริเวณลวงและดินดอนกลางแม่น้ำโขงระหว่างรัฐ นายทุนกับชุมชน รวมทั้งรัฐออกข้อกำหนดหรือกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อควบคุมแยกผู้คนทั้งสองฝั่งออกจากกัน ทั้ง ๆ ที่เคยมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและการแบ่งปันในการใช้ทรัพยากรร่วมกันมาแต่เดิม บริเวณลวงซึ่งเป็นพื้นที่ที่จับปลาประสบปัญหาหนัก เนื่องจากรัฐไทยให้สัมปทานหาดหินแห่แก่นายทุน แต่ชาวบ้านเห็นว่ามีความเหมาะสมรอบหาดหินแห่ หรือแม้กระทั่ง ใน ปี พ.ศ. 2540 เกิดการทวงสิทธิ์เหนือพื้นที่หาดแห่ของทางการลาวกับชาวบ้านน้ำก่ำ ซึ่งการที่ชาวบ้านน้ำก่ำสามารถรักษาพื้นที่ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นไว้กับกลุ่มตนได้ เพราะความเข้มแข็งของชุมชนและส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นผลมาจากการใช้อำนาจผี มาใช้สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ และถือคำสัญญาต่อผีเจ้าพ่อโด่งกว้าง โดยทุกปีจะมีการเลี้ยงผีหอเจ้าเหียนสามองค์ ที่หมู่บ้านปากเซบั้งไฟในลาว และผีเจ้าสี่มุมเมือง ผู้ก่ออิฐ ทั้งสี่ด้านที่พระธาตุพนม โดยมีร่างทรงบอกกล่าวคำพยากรณ์และตอบคำถามที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและการทำมาหากิน ซึ่งเป็นการควบคุมการใช้ทรัพยากรไปในตัว เพราะถือเสมือนเป็นเครื่องมือที่ใกล้เคียง ความขัดแย้งของผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแม่พัฒนาการเรื่อยมาไม่ต่ำกว่า 60 ปี ในแต่ละยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงยังพบว่ามีการบริหารจัดการพื้นที่ที่สัมพันธ์กับชุมชนทั้งสองฝั่งภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ดังเห็นได้ในหลายช่วงปีในอดีต เช่น ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในลาวเป็นแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย, (<http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=32&chap=5&page=t32-5-infodetail04.html>) เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2557) หรือกรณีเกิดข้อพิพาทบนพื้นที่บริเวณลวงและดินดอนกลางแม่น้ำโขงระหว่างรัฐ นายทุนกับชุมชน รวมทั้งรัฐออกข้อกำหนดหรือกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อควบคุมแยกผู้คนทั้งสองฝั่งออกจากกัน ทั้ง ๆ ที่เคยมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและการแบ่งปันในการใช้ทรัพยากรร่วมกันมาแต่เดิม บริเวณลวงจึงเป็นพื้นที่จذبปลาประสมปัญหา มาก เนื่องจากรัฐไทยให้สัมปทานหาดหินแท่นแก่นายทุน แต่ผลกระทบเกิดกับชาวบ้านที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติรอบๆ หาดหินแท่น หรือ กรณีข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านฝั่งไทยและฝั่งลาวถึงสิทธิการครอบครองพื้นที่หาดแท่นปี 2540 จากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น ที่เล่าถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งครานั้นว่าจบลงด้วยการเจรจาอย่างสันติ ไม่มีการสู้รบกันระหว่างคนสองฝั่ง คนไทยได้สิทธิการใช้พื้นที่เหนือหาดทั้งหมด ซึ่งหลังกรณีข้อพิพาทไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งสองฝั่งลดน้อยลงเลย ยังคงมีการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีร่วมกัน เช่นการจัดระบบลวงในแม่น้ำโขงแบบในอดีต มีการไปมาหาสู่กันการค้าขายร่วมกัน การผ่อนปรนทางด้านกฎหมายในกรณีที่จำเป็นเช่น การเจ็บป่วย การจ้างแรงงานรายวัน เป็นต้น จะเห็นว่าการบริหารจัดการพื้นที่และการต่อรองของคนทั้งสองฝั่งที่ถือเอาประโยชน์ร่วมกันเป็นเกณฑ์มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นกับยุคสมัย ทำให้ชุมชนทั้งสองฝั่งสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีความรู้สึกของการแบ่งแยกชนชาติ

รูปที่ 5-1แสดงลักษณะทางกายภาพบริเวณปากน้ำกำและหัวหาดแท่น

เห็นได้ชัดเจนนว่า พื้นที่หาดแม่มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการที่โดดเด่น ทั้งด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ การปรับตัวของชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการบริหารจัดการพื้นที่ และใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีร่วมกันอย่างเข้มแข็ง จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ การ

ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์และสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมานานด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแท่นและบริเวณโดยรอบ สามารถแบ่งยุคสมัยและรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแท่นออกเป็น 4 ช่วง ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังนี้

5.1.1 ยุคก่อนปี 2509

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบ้านน้ำก่ำ เล่าว่า หาดนี้เกิดมานานตั้งแต่รุ่นปู่ย่า หาดอยู่ห่างจากฝั่งไทยประมาณ 200 เมตร ห่างจากฝั่งลาว 500 เมตร มีความยาวประมาณ 4-6 กิโลเมตรพื้นที่หัวหาดแท่นเริ่มจากปากลำน้ำก่ำยาวทอดไปตลอดแนวลำน้ำโขงลงไปถึงคุนดาควร คำคุณ อายุ ปี ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านน้ำก่ำมาตั้งแต่เกิดเล่าว่า “แต่สมัยก่อนยังไม่มีเขื่อนกัน น้ำจะไหลลงมาชะเอาหิน เอาทรายมาจากลำน้ำก่ำ ที่มีดินน้ำมาจากหนองหาร สกปรกที่เรียกว่า “น้ำขุ” (น้ำที่ไหลจากลำน้ำก่ำ ที่มีดินน้ำมาจากหนองหาร การไหลของน้ำในแต่ละปีจะมีความแรงไม่เท่ากัน)” ความแรงของน้ำจากลำน้ำก่ำทำให้หัวหาดขาด ส่วนหางที่ยาวเพิ่มขึ้น ต่อมาหลายปีการทับถมของทราย กรวดทำให้พื้นที่หาดใหญ่และสูงขึ้นขณะที่หัวหาดมีการขยับเลื่อนลงไปที่ท้ายน้ำในแต่ละปี จนปัจจุบันส่วนหัวหาดเลื่อนห่างจากปากลำน้ำก่ำลงไปประมาณ 2 กิโลเมตร

“เท่าที่จำความได้ประมาณ 60 กว่าปีที่แล้ว หาดยังน้อย แปะๆ อยู่ตรงปากลำน้ำก่ำ ยังไม่มีคนลงไปทำอะไรมากนัก เพราะกรวดทรายมันน้อย หาดไม่ได้ใหญ่โตแบบทุกวันนี้แต่ก่อนทำนา แสง เลี้ยงเป็ด ไก่ วัว ควาย”(นางคำม่วน สุทธิสาร, สัมภาษณ์ 18 มีนาคม 2557)

รูปที่ 5-2 สัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้านน้ำก่ำ

พ.ศ. 2480 ทำเกษตรบนหาด ปลุกข้าวแดง เลี้ยงเบ็ด ไก่ วัว ควายเพื่อยังชีพในครัวเรือน

พ.ศ. 2505 (ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ที่เน้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน) พอน้ำไหลลงมาจากลำน้ำเก่า จะพัดพาออกกรวดทรายลงมามาก กลายเป็นหาดที่เกิดจากการทับถมกันของหินกรวดและทรายบริเวณปากลำน้ำเก่า ชาวบ้านเริ่มมีการเก็บหินกรวดที่อยู่บนหาด มาใช้ในการก่อสร้างถนนหนทางโดยใช้พัดเรือหางยางปั่นเอาหินที่อัดแน่นได้น้ำเพื่อให้หินพังกระจายขึ้นมา แล้วตักใส่เรือแล้วหาบขึ้นมามากิน บางส่วนก็แบ่งขายให้พ่อค้าคนกลาง แต่ต่อมาได้มีการพัฒนา มาใช้เครื่องทุ่นแรงแบบสลิงดิงเพื่อช่วยทุ่นแรงมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งทำการเกษตรบนหาด เพื่อยังชีพ ในครัวเรือน โดยทำนา ปลุกคันหอม มันแกว ผักสวนครัวและมีทำการประมง

“แต่ก่อน ช่วงประมาณ พ.ศ. 2505 – 2509 พื้นที่เป็นกรวดเล็ก ๆ ชาวบ้านจะนำ กรวดมาขายโดยเอาเรือหางไปปั่นไม่ปั่นไม่ได้เพราะดินอัดตัวแน่น พอปั่นเสร็จ ตักหินใส่เรือ แล้วหาบ ขึ้นฝั่งเพื่อนำมาขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ขายกันเป็นปีๆ ละ 2 บาท ต่อมาขายเป็นคิวดีเป็นคอก สี่เหลี่ยม กะเอาๆ หลังๆ มากี่ใช้สลิงมาทุ่นแรง ดึงหมุนกรวดขึ้นจากฝั่ง ขายปีละ 5-8 บาท” (นาย สุทธิวิชญ์ ,สัมภาษณ์ 8 ตุลาคม 2556)

“แต่ก่อนชาวบ้านมีอาชีพทำนากับประมง พอทำนาเสร็จก็ทำประมงปีไหนปลามีมาก ออกเรือหาปลาที่ได้เป็นลำเรือ ไล่ปลาน้ำจืดแทบทุกชนิด เช่น ปลาปาก ปลาชะอี ปลาหัวัว ปลาเกด ปลาเค็ง ปลาค้าว ปลารด ปลาบึก และมีผักพื้นบ้าน เช่นผักพื้นบ้าน ผักกุ่ม นำมาทำเป็นผักตอง ยอด ไคร์ มากินกับก้อยปลา มะเขือเทศน้ำ แหน่น้ำ เทา เอามาลวกกิน” นายวิวัฒน์ เสนอฤทธิ์,สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2557)

ปี พ.ศ. 2509 การทับถมของตะกอนหินและทรายเพิ่มขึ้นเกิดเป็นสันดอนขนาดใหญ่ ชาวบ้านจึงลงไปทำประโยชน์บนพื้นที่หาดแถมยังได้พื้นที่ในด้านการเกษตรเพื่อใช้บริโภคภายใน ครัวเรือน บางครอบครัวได้ผลผลิตมากก็นำเอาขายไปที่จังหวัดใกล้เคียงเช่นในเมืองนครพนม สกลนคร มุกดาหาร ผลผลิตส่วนใหญ่เป็นพืชที่ปลูกโดยใช้ระยะเวลาสั้นๆ เช่น ข้าวโพด ถั่วลิสง คันหอม กระเทียม แตงกวา ฟันทอง มันแกวแดง มันเผา เป็นต้น เป็นที่รู้กันว่าปีไหนน้ำท่วมดอน บริเวณหาดจะมีทรายทับถมมากกว่ากรวด ชาวบ้านจะนิยมลงไปทำเกษตรเพราะรู้ว่าจะให้ผลผลิตมาก

รูปที่ 5-3 การใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะหาดแห่

5.1.2 ยุคปี 2510 – 2539

ปี 2532 ได้มีการจัดสรรแบ่งพื้นที่บนหาดโดยการจับสลากเพื่อความเป็นธรรมทุกครัวเรือน โดยชาวบ้านจะแจ้งความประสงค์ในการลงทำการเกษตรบนหาดกับผู้ใหญ่บ้านหลังจากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็จะแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านในการดูแลและพิจารณาการจัดสรรพื้นที่เป็นต้อง ๆ ละ 2 วา (แบ่งเป็นล็อก ๆ มีพื้นที่เท่า ๆ กัน) แล้วให้แต่ละครัวเรือนมาจับสลาก ซึ่งจะมีข้อตกลงระหว่างชาวบ้านกับกรรมการว่า จะให้ใช้ประโยชน์ได้กี่ปี เมื่อครบกำหนดเวลา จะมีการจับสลากใหม่หากมีครัวเรือนเพิ่มขึ้นก็จะลดพื้นที่ของแต่ละครัวเรือนลงเพื่อให้ทุกคนได้มีที่ดินทำกิน

การแบ่งพื้นที่หาดจะแบ่งพื้นที่กึ่งกลางหาดตามแนวยาวกว้างประมาณสองเมตรเพื่อใช้เป็นทางเดินแล้ววัดพื้นที่ความกว้างเป็นต้องๆ (ล็อกๆ) ละ 2 วา แล้วจับสลากใครได้ตรงไหนก็ตรงนั้น เพราะสภาพพื้นที่บนหาดไม่เหมือนกัน บางที่กรวดมาก บางที่ราบเรียบ

“การลงไปปลูก โดยการจับสลาก ผู้ใหญ่บ้านจะแบ่งปัน ให้ชาวบ้านคนละวาสองวา จับสลาก ทำป้ายเป็นแถว ใครได้ล็อกไหน ก็ปักป้ายไว้ เสร็จแล้วก็จะมีการไปตรวจ แล้วก็มาทำสัญญา 2 ปี มาจับสลากใหม่ หรือ 5 ปี จับสลากใหม่”(นายอาคม ล้าลอง, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2557)

พ.ศ. 2533 นายอาคม ล้าลองและนายสุรวิชัย(ผู้ใหญ่บ้านและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำก่ำในขณะนั้น) ได้ชักชวนลูกบ้านลงไปกินข้าวที่หาดแห่

ในปี 2534 เกิดแนวคิดที่จะเปิดให้มีการท่องเที่ยวในวันสงกรานต์ที่หาดแห่เป็นครั้งแรก โดยนำเรือข้ามไปหาดแห่ โดยมีประชาชนในพื้นที่ข้ามไปร่วมกิจกรรม ประมาณ 10,000 คน มีมหรสพทั้งคืน และมีผู้ว่าราชการจังหวัดมาเป็นประธานในพิธีเปิด

พ.ศ. 2535 เริ่มมีการขายสิทธิ์ในพื้นที่หาดแห่ เนื่องจากบางคนเริ่มมีอายุมาก ไม่สามารถเดินขึ้นลงหาดได้ บางคนมีที่ทำกินบนฝั่งก็อยากทำการเพาะปลูกใกล้ๆ บ้าน ราคาขายขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ หากพื้นที่กรวดต้องลงไปปรับพื้นที่จะขายในราคาถูกลง ประมาณ 500-1,000 บาท หากพื้นที่ราบไม่ต้องปรับหน้าดินอีกจะมีราคาแพงขึ้นมาประมาณล็อกละ 2,000-5,000 บาท และบางคนให้เช่าพื้นที่คิดรายได้เป็นปีต่อปี

พ.ศ. 2539 มีการให้สัมปทานดูทรายเพื่อการค้า

5.1.3 ยุคปี 2540 – 2551

ปี 2540 เกิดกรณีข้อพิพาทไทยลาวขึ้น โดยประมาณวันที่ 28 เดือนตุลาคม 2540 ซึ่งเป็นช่วงหลังงานเทศกาลออกพรรษา มีนายอาคม ล้าลองเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 มีนายวิวัฒน์ เสนโนฤทธิ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายวิวัฒน์ เล่าว่า ขณะกำลังเข้าร่วมชมการแข่งขันเรือยาว ที่บ้านหลักศิลา ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม ได้มีนายแหว ปัจจุบันอายุ 65 ปี (ซึ่งทราบภายหลังว่า เป็นลาว ปฏิบัติการอพยพมาจากลาวแตก เชื้อสายเดิมอยู่บ้านน้ำก่ำ หมู่ 3) มาเล่าให้ฟังว่า อีกสองวันลาวจะเข้ามายึดหาดแห่ เขาจึงกลับมาบอกนายสุภาพ วัลลี (อดีตกำนันตำบลบ้านน้ำก่ำ) ขณะเดียวกัน นายอาคม ล้าลอง (อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม) ก็ได้ทราบข่าวนี้จากชาวบ้านฝั่งลาวที่วิ่งเรือมาแจ้งข่าว โดยตะโกนจากริมฝั่งว่า อีก 2 วัน มีกองกำลังลาว จะมายึดหาดแห่ โดยวันรุ่งขึ้น กำนันจึงได้นำเรื่องไปปรึกษากับทางการ ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอ ตำรวจตระเวนชายแดนและ หน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง (นปช.)

วันที่ 30 ตุลาคม 2557 (วันที่นายแหวบอกว่าลาวจะเข้ามายึด)

นายอาคม เล่าว่า ตอนเช้ามองไปทางฝั่งโน้นรู้สึกเจ็บบๆ เรือไม่วิ่งเหมือนเคย จึงให้คนไปสืบข่าวได้ความว่า ชาวบ้านฝั่งลาวมีการประชุมกันที่บ้านนาสังข์ ทางการลาวสั่งให้ชาวลาวครัวเรือนละ 1 คนเตรียมสาดเลื้อยหมอนผืนใบให้พร้อม โดยนายอุดม (คนลาว) ได้แล่นเรือ มาแจ้งข่าว พร้อมบอกว่าอย่าให้พี่น้องลาวยึดหาดแห่ได้ เพราะ จะไม่กลับ บอกว่า “อย่าให้พี่น้องลาวเขายึดหาดเขาสิบ่เมื่อใด” (ทราบภายหลังว่าคนลาวมาบอก เพราะถูกบังคับจากทางการลาว ให้มาโดยความไม่เต็มใจ) ทราบภายหลังว่า หลังจากนายอุดมแจ้งข่าวแล้วจะต้องหนีไปอยู่ที่อื่น

เวลาประมาณ 10.00 น. มองเห็นเรือเล็กวิ่งจากปากเซบังไฟมาบ้านท่าค้อโดยมีเรือใหญ่วิ่งนำเพื่อมาประชุมเตรียมการเพื่อจะข้ามมายึดหาดแห่

เวลาประมาณ 11.00 น. กำนันสุภาพ วัลลี พร้อมพวกอีก 3 คนประกอบไปด้วย นายวิวัฒน์ เสนโนฤทธิ นายเสด็จ แสงการ์ด และนายจิ่งหริด (คนขับเรือ) ได้ขึ้นอาสาที่ข้ามไปเจรจาที่ฝั่งลาวก่อน โดยพากันลงเรือเพื่อสอบถามข้อเท็จจริง เกี่ยวกับข่าวที่ได้รับมา เมื่อเรือไปถึงฝั่งลาวบริเวณบ้านท่าค้อ ฝั่งตรงข้ามบ้านน้ำก่ำ ได้พบชาวลาวมารวมกันประมาณ 300 คน ซึ่งประกอบไปด้วยชาวบ้านที่มาจาก 5 บ้าน (บ้านท่าค้อ บ้านบัวไซ บ้านนาสังข์ บ้านโป่ง และบ้านศิริไย่ บ้านสมสนุก) ทั้งหมดพร้อมเรือประมาณ 15 ลำ มีทั้งอุปกรณ์เครื่องมือทำมาหากิน อาหารที่พร้อมเพื่อที่จะข้ามมายึดหาดแห่ ตามคำชักชวนของทางการ

เมื่อขึ้นฝั่งไปถึง เจ้าหน้าที่ทางการลาวได้สอบถามถึงชื่อแต่ละบุคคลและเจตนาที่ข้ามมา กำนันจึงได้ขอเข้าพบหัวหน้าทางการของฝ่ายลาว เพื่อขอทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข่าวที่ได้รับมา ซึ่งทราบภายหลังว่าบุคคลที่ได้เข้าพบเป็นรัฐมนตรีชายแดนลาว การพูดคุยเกิดขึ้นนานประมาณ 30 นาที โดยการเจรจาเกิดขึ้นบริเวณใต้ต้นไม้ร่มเงาใหญ่ โดยทางการลาวให้คำขยายความว่า ต้องการจะเข้าไปทำกินบนพื้นที่หาดแห่เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และจะนำผลิตมาแบ่งขายให้คนไทย

“ผมถามเขาว่ามีการเจรจาดังข้อกฎหมายข้อไหนที่ลาวจะเข้ามายึด ผมเลยถามหาแผนที่ว่า หาดแห่มีอยู่ในแผนที่ฝรั่งเศสหรือไม่ มีการพูดถึงร่องน้ำลึกเป็นเกณฑ์กฎหมายของนายกคึกฤทธิ์

ปราโมทย์ให้เหตุผลว่าหาดแห่งอยู่เขตไทย ร่องน้ำลึกอยู่ลาว”(นายวิวัฒน์ เสนอฤทธิ์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2557)

เมื่อเราจากตกลงกันไม่ได้ ทีมเราจากฝั่งไทยจึงออกเรือกลับ ระหว่างทางได้มีการปรึกษากันว่า ให้กำนัน (สุภาพ วลี) เป็นผู้ไปรายงานกับทางการ ส่วนที่เหลือจะไม่ขึ้นฝั่งแต่จะไปสังเกตการณ์อยู่บนหาดแห่ โดยแบ่งชาวบ้านให้อยู่บนดอนเป็นจุด ๆ ละ ห้า คน มีอาวุธ และให้เจ้าหน้าที่ทางการไทยไปคอยสังเกตการณ์อยู่บนฝั่ง เพื่อลดความขัดแย้ง

จากนั้นไม่นานประมาณบ่ายโมง เรือของลาว ประมาณ 50 ลำ แล่น คุ้ยเข้ามายังหาดแห่ นำโดยนายพิศ เสนอฤทธิ์ (มีศักดิ์เป็นหลานของนายวิวัฒน์) เมื่อทีมของชาวบ้านฝั่งลาวนั่งเรือมาประชิดเกือบถึงริมฝั่งหาดแห่ จากการสังเกตพบว่าในแต่ละลำเรือ ประกอบไปด้วยชาวบ้านฝั่งลาวประมาณ 5-6 คน พร้อมเจ้าหน้าที่ทางการลาว 1 คน โดยมีอาวุธปืนอาท้าวที่ซ่อนไว้ในกระสอบปุ๋ย และอุปกรณ์ในการทำมาหากินเพื่อใช้ปักหลักค้างคืนที่หาดแห่ เช่น หม้อ ไห เค้นท์ ที่นอน เป็นต้น

ผู้ใหญ่อาคม เล่าว่า เห็นเรือของชาวบ้านฝั่งลาวมาเป็นจำนวนมาก นายวิวัฒน์จึงสั่งให้ชาวบ้านฝั่งไทยลงไปบนหาด มีไม้หลาว จอบ เสียม เป็นอาวุธจากนั้นนายวิวัฒน์พร้อมด้วย นายเสด็จ แสงกาด (ปัจจุบันอาศัยอยู่ หมู่ 18) และนายจิ่งหริด วังคัน (ปัจจุบันอาศัยอยู่ หมู่ 3) จึงนำเรือยนต์เครื่องอีซูซุแล่นเข้ามาขวางไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เรือลาวสามารถขึ้นมาบนหาดได้ แล้วตะโกนบอกนายพิศให้หยุดห้ามเข้ามาใกล้ ขณะนั้นนางรัตน สวงษ์ ชาวบ้านน้ำก่ำ (มีสามีเป็นคนลาว) พร้อมพวก (นายรัฐธรรม พิมมะจักร และนายไท เสนอฤทธิ์)ได้ขับเรือพร้อมถังออกซิเจนขนาดใหญ่ลงไปสมทบเพื่อช่วยสกัดกั้นเรือของชาวลาวที่กำลังจะบุกขึ้นหาด (คนลาวเห็นต่างตกใจคิดว่าเป็นระเบิด)

นายพิศ ซึ่งเป็นผู้นำของชาวลาวเห็นดังนั้น จึงดับเครื่องเรือ ทำให้เรือลำอื่นๆที่ตาม ดับเครื่องตาม ชาวบ้านฝั่งไทยที่ยืนอยู่บนหาด พร้อมอุปกรณ์ป้องกันตัว เช่น ไม้หลาว จอบ เสียม เห็นเหตุการณ์จึงได้เกิดการตะโกน ร้องห้าม ช่มชู้ไม่ให้คนลาวขึ้นมาบุกรุกขึ้นมาบนฝั่งโดยเด็ดขาด จากการสอบถามชาวบ้านลาวที่มาอยู่กับเรือ เล่าให้ฟังว่าต่างถูกทางการลาวบังคับให้ครัวเรือนละ 1 คนขึ้นเรือมาเพื่อเข้ามาปักหลักตั้งรกรากทำกินบนหาดแห่ โดยนำให้เตรียมอุปกรณ์ทางการเกษตร และอุปกรณ์สำหรับพักอาศัยให้พร้อม ขณะนั้นสถานการณ์การพูดคุยและเจรจากันค่อนข้างตึงเครียดมากอยู่ประมาณ 30 นาที ฝั่งคนลาวเห็นการเจรจาไม่ได้ผล จึงได้หันหัวกลับไปรวมที่ บ้านท่าค้อ หลังชาวบ้านคนลาวกลับไป คนบ้านน้ำก่ำก็ได้แยกย้ายกันไปแต่อย่างใด ยังมีการจับกลุ่มและรวมตัวปรึกษากันอยู่จึงได้ข้อยุติว่าชาวบ้านผู้ขายจะผลัดกันเฝ้าอยู่เป็นเวรยามบนหาดและบนฝั่ง

“หลังจากนั้น ได้มีข้อยุติของชุมชนร่วมว่าให้มีการเจรจารัฐต่อรัฐให้ถึงที่สุด ถ้ารัฐจะยอมก็ยอมไปแต่ประชาชนไม่ยอม”(นายวิวัฒน์ เสนอฤทธิ์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2557)

ทราบต่อมาภายหลังว่า ได้มีการนัดเจรจาระหว่างผู้นำท้องถิ่นต่อท้องถิ่นของทั้งสองฝั่งนำโดย เจ้าเมืองไชยบุรี รองเจ้าเมืองบัวคำพร้อมเจ้าหน้าที่ 4-5 คน ได้เข้ามาเจรจาทำอำเภอรอดูพนม โดยฝั่งไทยประกอบไปด้วย นายอำเภอ ประธานสภาตำบล กำนันสุภาพและ นายอาคม ลำลอง ซึ่งได้ข้อ

สรุปว่า ใครมีหน้าที่ทำอะไรให้ทำไป การเจรจาเป็นเรื่องระหว่างรัฐต่อรัฐ ส่วนคนลาวที่มาประกอบอาชีพอยู่หาดแห่ 4-5 ครอบครัวที่อยู่เดิมก็ให้ทำต่อไป

ภายหลังจากเหตุการณ์ข้อพิพาทไทย ลาวที่จบลงโดยไม่มีการใช้ความรุนแรง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยลาว ก็ยังปกติ เช่นยังการแข่งเรือประเพณี การแต่งงานข้ามพรมแดนยังคงมีประปราย พ่ออยู่ไทย ลูกอยู่ลาว นายวิวัฒน์ ได้ให้เหตุผลว่า

“ส่วนหนึ่งเกิดจากผู้นำชุมชนเข้มแข็งและคิดว่าที่ลาวยอมเพราะไม่มีกฎหมายใดมาโต้แย้งถึงสิทธิของพื้นที่หาดแห่ ความเป็นเครือญาติของตนกับนายพิศ (ผู้นำชาวลาว) มีส่วนน้อยมากในการเจรจา และที่สำคัญชาวบ้านฝั่งไทยมีเรือลำใหญ่และเครื่องยนต์แรง ที่สามารถพุ่งชนเรือลาวได้ถึงแม้คนลาวจะมีอาวุธ แต่ไม่มีการยิงชาวบ้านไทยเทคนิคในการเจรจาดอนนั้นทำอย่างไรก็ได้ห้ามให้คนลาวขึ้นมาบนหาดโดยเด็ดขาด” (นายวิวัฒน์ เสนอฤทธิ์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2557)

นายวิวัฒน์ เสนอฤทธิ์เล่าว่าหลังเหตุการณ์สงบแล้วได้มีกองกำลังสุรศักดิ์มนตรีเข้ามาสอบถามข้อมูลเพื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและได้แต่งตั้งให้ตนเองเป็นทูตสาธารณะ

ในขณะที่ ความเห็นของภาครัฐจากทางอำเภอได้ให้นโยบายยึดถือว่า กฎหมายระหว่างประเทศตามแผนที่ฝรั่งเศส ที่กล่าวว่า “เกาะใดดอนใดที่ล้อมรอบด้วยน้ำเป็นของลาวหมด” แต่ในความเป็นจริงของชุมชน บอกว่าหาดไม่ใช่เกาะไม่ใช่ดอน ไม่มีอยู่ในแผนที่ เกาะหรือดอนจะคงทนถาวรแต่หาดจะมีอยู่หรือพังไป ตามแต่สภาพการเปลี่ยนแปลงของปริมาณ และระดับน้ำในแม่น้ำโขง จึงเหมือนพันธะสัญญาระหว่างชุมชนสองฝั่งว่า ณ ขณะนั้น ถ้าชุมชนใดมาทำพื้นที่อยู่ให้ทำต่อไปในมุมมองของ นายอาคม ลำสอง กล่าวไว้ว่า

“เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จบลงด้วยความสันติ ส่วนหนึ่งมาจากความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน และความรักหวงแหน ทรัพยากรของบรรพบุรุษที่เป็นแหล่งทำมาหากิน ของชาวบ้านน้ำก่ำมานาน ส่วนหนึ่ง เกิดจากความสัมพันธ์ แบบเครือญาติ และความผูกพันของชุมชนสองฝั่งมาตั้งแต่อดีตสมัยก่อนเกิดเหตุการณ์ลาวแตก มีชาวบ้านบ้านน้ำก่ำข้ามไปทำมาหากินอยู่บ้านปากเซ ทำแต่ฝังบัว มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมานานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษไทยช่วยลาว ลาวเอื้อไทย เช่น คนไทยข้ามไปทำมาหากินฝังบัว การให้ความช่วยเหลือด้านการแพทย์ในกรณีที่คนลาวเจ็บไข้ได้ป่วย คนลาวสามารถข้ามมารักษาที่ฝั่งไทย โดยแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบ ทั้งสองฝ่ายต่างให้ความสำคัญต่อกันและกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกันในบางกรณี ที่สามารถผ่านปรนได้ เช่น มีทำเตียบเรือชั่วคราว ที่ไม่ต้องเก็บตัวเรือ นอกจากนั้นการที่ชุมชนทั้งสองฝั่งมีองค์พระธาตุพนมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สามารถหลอมรวมคนทั้งสองฝั่ง ไม่มีการแบ่งชาติพันธุ์ นับถือผีตัวเดียวกัน มีประเพณีที่ทำร่วมกัน คือ การทอดผ้า (กุสิน ผ้าป่า เดือนเก้า เดือนสิบ) และประเพณีแข่งเรือยาวที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ทอดผ้าอยากไปก็ทำขึ้นเอง หลังจากปี 2518 ลาวเป็นคอมมิวนิสต์เต็มตัว กฎหมายมีความเข้มงวดมากขึ้น ทำให้การไปมาหาสู่ มีความลำบากมากขึ้น การแข่งเรือยาว มีกิจกรรมแข่งเรือยาวทุกปีในช่วงเทศกาลออกพรรษา ชุมชนบ้านปากเซ บ้านบัวไช บ้านท่าค้อ จะมาร่วม แข่งเรือยาว ที่จัดขึ้น ที่บ้านน้ำก่ำ ”

สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนภายหลังการเกิดข้อพิพาท นายอาคมกล่าวว่า

“ภายหลังข้อพิพาทไทยลาว จบลง ความสัมพันธ์ของชาวบ้านไทยลาว ดีขึ้นกว่าเดิม (ในมุมมองของคนไทยต่อคนลาว พบว่า จริง ๆ แล้ว คนลาวไม่มองลงไปลึกถึงการอยากได้ เพียงแต่ถูกบังคับมา และมีความสัมพันธ์ระดับเครือญาติ ชุมชนต่อชุมชน พ่อบ้านต่อพ่อบ้านของทั้งสองฝั่งอยู่ในระดับที่ดีถึงดีมาก เนื่องจากลาวยังต้องพึ่งพาอาศัยไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการแพทย์ การสาธารณสุข ด้านแรงงาน ด้านการค้าขาย เป็นต้น และยังให้ความเห็นว่าภาครัฐมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสองฝั่งลดลง เช่น มองตำรวจเป็นสิ่งไม่ดี มาเรียไรคนลาว”

นอกจากนี้อดีตผู้นำชุมชนยังให้ข้อคิดและความเห็นว่า กิจกรรมหลายอย่างสามารถช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ในระดับชุมชนของทั้งสองฝั่งให้ดียิ่งขึ้น เช่น ส่งเสริมให้มีที่จอดรถ (ลดความเครียดทางกฎหมาย) การนับถือผีเจ้าโต่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น แต่เกิดจากความเชื่อ และศรัทธาของคนทั้งสองฝั่ง กิจกรรมการแข่งขันเรือ นอกจากนี้ ทั้งสองฝ่ายยังมีการช่วยกันสอดส่องดูแลชาวบ้านไม่ให้ทำผิดกฎหมาย เช่น ปัญหายาเสพติด

พ.ศ. 2551 มีการใช้พื้นที่บางส่วนบริเวณหัวหาดแห่งสำหรับจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยการสร้างสะพาน ไม้ไผ่เพื่อข้ามไปยังหาดแห่งช่วยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวโดยในชุมชนจะมีการระดมทุนๆ ละ 2,000 บาทต่อครัวเรือน เพื่อใช้เป็นทุนในการก่อสร้างสะพานไม้ไผ่

5.1.4 ยุคปี 2552- ปัจจุบัน

ปี 2552 การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวบนหาดจะบริหารจัดการโดยคนในชุมชนทั้งหมด ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลน้ำคำทำให้มีทั้งผลดีทั้งผลเสีย ผลดี แม้คนคนในชุมชนจะมีรายได้เองทั้งหมดแต่ผลเสียคือ กิจการร้านอาหารบนหาดขายแพงเกินราคามากการจัดการขยะยังไม่ดีพอความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวยังไม่ดีนักการลงไปหาดแห่ง มีการเก็บค่าใช้จ่ายในการข้ามเรือ 20 บาท แต่ช่วงที่คนมาเที่ยวเยอะๆ เรือข้ามฝั่งจะไม่เพียงพอ

ในอนาคต เทศบาลตำบลน้ำคำมีแผนที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวหาดแห่ง โดยจะลงไปควบคุมการประกอบกิจการร้านค้า ทั้งกำหนดราคา ความสะอาด ห้องน้ำ รวมถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เช่น การติดหุ่นลอยเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความปลอดภัย โดยจะส่งเจ้าหน้าที่เทศกิจลงไปดู การเก็บค่าจอดรถ คันละ 10 บาท จะมีการควบคุมราคาอาหารของร้านค้า การบริหารจัดการพื้นที่จะมีการบริหารระหว่างร่วมกับเทศบาลและชุมชนบ้านน้ำคำ

5.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ง

การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่งมีนานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนของทั้งสองฝั่งในหลายด้าน ได้แก่

5.2.1 ด้านการเกษตร (ลักษณะการใช้พื้นที่ ตารางการเพาะปลูก เมล็ดพันธุ์ กระบวน เพาะปลูก ตลาด ต้นทุนผลผลิต แรงงาน

ในปี พ.ศ. 2509 หาดแห่เริ่มมีขนาดใหญ่ขึ้นเนื่องจากการไหลมาทับถมกันของกรวดทรายจากลำน้ำเก่า ทำให้ชาวบ้านเริ่มลงมือทำการเกษตรเยอะขึ้น ทำให้ต้องมีการจัดสรรพื้นที่ให้กับคนในชุมชน โดยการแบ่งเป็นล็อกเท่ากัน ๆ แล้วใช้วิธีการจับสลากสลับเปลี่ยนหมุนเวียนในทุก ๆ ปี เพื่อไม่ให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบเนื่องจากบางพื้นที่มีลักษณะดินดี บางพื้นที่เป็นป่ารกต้องทำการแผ้วถางพื้นที่ก่อน โดยชาวบ้านจะเริ่มทำเกษตรในช่วงฤดูน้ำลด เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายนของทุกปี ช่วงแรกชาวบ้านจะนิยมปลูกมันเผาะซึ่งถือว่าเป็นพืชประวัติศาสตร์ ปลูกมานานตั้งแต่อดีต รุ่นปู่ย่า ชาวบ้านบ้านน้ำก่านิยมปลูกก่อนชนิดอื่น โดยจะเริ่มปลูกตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนของทุกปี เพื่อจะได้ทันเก็บเกี่ยวผลผลิตให้ทันขายในช่วงงานนมัสการพระธาตุพนม หลังจากนั้นจะปลูกพืชผักชนิดอื่น เช่น หอม ผักกาด คื่นช่าย ผักชีลาว ถั่วลิสง เต้าหู้ยี้ ความชำนาญ และราคาผลผลิตในแต่ละปี แต่ชาวบ้านจะไม่นิยมปลูกพืชมีพิษเคี้ยว (ที่ต้องทำค้างเพื่อให้ต้นพันธุ์เลื้อยขึ้น เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว) เนื่องจากลำบากในการขนย้ายไปหาด

“เริ่มแรกชาวบ้านจะนิยมปลูกมันเผาะบนหาดแบ่งที่กันโดยจับสลาก ผู้ใหญ่บ้านจะแบ่งให้ชาวบ้าน ทั้ง 3 หมู่ คนละวาสองวาทำป้ายเป็นแถว ใครได้ล็อกไหน ก็ปักป้ายไว้ เสร็จแล้วก็จะมีการไปตรวจ แล้วก็มาทำสัญญา 2 ปี 5 ปี มาจับสลากใหม่พื้นที่เพาะปลูกอยู่ท้ายตอนการใช้ประโยชน์ ประมาณ ปลายกันยายน น้ำเริ่มลด น้ำจะขึ้น ปลายเดือนพฤษภาคม ขึ้นถึงกลางเดือนกันยายน เป็นอย่างนี้มาประมาณ 60 ปี” (นางรัตนา สุวงศ์, สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2557)

เป็นที่ทราบกันในหมู่เกษตรกรว่าปีไหนที่น้ำโขงมากจนหาดทับถมกันเป็นสันดอนขนาดใหญ่ซึ่งจะมีทรายทับถมกันมากกว่ากรวด ทำให้ชาวบ้านลงไปทำการเกษตร เช่น ข้าวโพด ถั่วลิสง ต้นหอม กระเทียม แตงกวา ฟันทอง มันแกวแดง มันแกวเผาะ เป็นต้น โดยมีตารางการเพาะปลูกพืชดังปฏิทินการเพาะปลูกรายปีดังแสดงในตารางที่ 5-1 ซึ่งส่วนใหญ่ผลผลิตที่ได้จะถูกพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่เพื่อนำไปขายในจังหวัดใกล้เคียง เช่น สกลนคร มุกดาหาร บึงกาฬ และอำนาจเจริญ เป็นต้น

ตาราง 5-1 ปฏิทินตารางการเพาะปลูก

กิจกรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ปลูกพืชผักสวนครัว												
- ข้าวโพด												
- มันเผาะ	←→										←→	
- ต้นหอม	←→										←→	
- ผักกาดหอม(สลัด)												←→
- ถั่วลิสง							←→					

กิจกรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
- กล้าดอก										←→		
- คื่นฉ่าย									←→			
- กระน้ำ											←→	
- ผักเสี้ยน										←→		
- ผักชีลาว									←→			
- ผักชีฝรั่ง	←→									←→		
- กล้าปี										←→		
- มะเขือเทศ											←→	
- มะเขือลาย	←→											
- พริก										←→		
- มันแกว										←→		
- แตง											←→	
- ถั่ว											←→	

สำหรับเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก ชาวบ้านส่วนใหญ่จะซื้อจากร้านค้า พ่อค้าคนกลางและบางส่วนจะเพาะเมล็ดพันธุ์เก็บไว้เองเพื่อลดต้นทุนในการผลิต โดยเฉพาะมันเพาซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนมาตลอด โดยในรายงานวิจัยนี้จะศึกษาวงจรการเพาะปลูก การตลาดและผลผลิตของการเพาะปลูกมันเพา ดังต่อไปนี้

การเพาะเมล็ดพันธุ์มันเพา

ในช่วงที่มีการเก็บมันเพาเพื่อจำหน่าย จะมีการแบ่งหัวมันเพาบางส่วนไว้เพื่อปลูกเป็นเมล็ดพันธุ์ ช่วยลดต้นทุนในการซื้อเมล็ดพันธุ์ในแต่ละปีได้มากโดยมีขั้นตอนการเพาะเมล็ดมันเพาดังนี้

1. การคัดเลือกหัวมันเพา สำหรับเกษตรกรที่ใช้จะหัวมันเพาเพื่อปลูกเอาเมล็ดพันธุ์ โดยจะการคัดเลือกหัวมันเพาที่มีลักษณะหัวเกลี้ยง กลม มน สวยงาม ไม่มีแมลงมาเจาะ จากนั้นนำหัวมันเพามาใส่กระสอบป่าน พรมน้ำพอชื้นเล็กน้อย ทิ้งไว้ประมาณ 15 วัน จะมีหน่อมันเพางอกออกมาจากหัวที่พร้อมจะนำไปปลูก ดังแสดงในรูปที่ 5-4

รูปที่ 5-4 หัวมันเพาสำหรับเพาะปลูก

2. เตรียมแปลงเพาะปลูก เกษตรกรส่วนใหญ่จะนิยมเพาะเมล็ดพันธุ์มันเพาโคลี่ๆ บ้านมากกว่าบนหาดเพื่อต่อการดูแล บางส่วนที่ไม่มีพื้นที่บนฝั่งก็ไปปลูกบนหาดสาเหตุที่เกษตรกรไม่นิยมไปปลูกบนหาดแต่เนื่องจากมีความเสี่ยงในหลายด้าน เช่น หากปีไหนน้ำมาเร็ว เก็บผลผลิตไม่ทันทำให้น้ำท่วมผลผลิตเสียหาย การเพาะปลูกจะไม่คุ้มทุนและไม่มีเมล็ดพันธุ์สำหรับไว้ใช้ปลูกในฤดูกาลต่อไป และหากต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากพ่อค้าคนกลางจะมีราคาแพงมาก สนนราคาจะอยู่ที่ กิโลกรัมละ 300 บาท นอกจากนั้นการปลูกมันเพาบนหาดเพื่อเอาเมล็ดพันธุ์จะต้องใช้ค้ำ (หลัก) ทำให้เกิดความยุ่งยากในการขนส่งและต้องใช้แรงงานในการขนขึ้นลงจากฝั่ง เพิ่มรายจ่ายและเสียเวลามาก

การเตรียมแปลงเพาะปลูกโดยใช้หัวมันเพาจะเริ่มจากเก็บเศษผักพืชหรือขี้เถ้าจากนั้นเอารถไถมาไถพรวนดิน ยกร่องเพื่อให้แต่ละแปลงห่างกัน 1 เมตร ชาวบ้านบางคนนิยมปลูกมันเพาโดยใช้เมล็ด ก็จะทำการเตรียมถุงสำหรับเพาะกล้า โดยเชื่อว่าถ้าใช้เมล็ดปลูกฝักจะงามดีกว่า ดังแสดงในรูปที่ 5-5

รูปที่ 5-5 แปลงสำหรับเพาะปลูกและถุงเพาะชำกล้า

3. การปลูกมันเทศ ในเกษตรกรบางรายจะเริ่มปลูกตั้งแต่ต้นเดือนเมษายน บางรายเริ่มปลูกต้นเดือนพฤษภาคม ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวตั้งแต่เริ่มปลูกจนกระทั่งถึงเก็บผลจะใช้เวลา 3 เดือน โดยในการปลูกเพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ให้เพียงพอต่อการปลูกในแต่ละฤดูกาล จะปลูก 1 ใน 3 ของพื้นที่ปลูกทั้งหมด ซึ่งนาย สว่าง เล่าว่า “ตนเองมีพื้นที่กว้าง 7 เมตร จากที่รับการจัดสรรบนหาดแห่ จะต้องปลูกมันเทศ ประมาณ 300- 400 ค้าง ขึ้นกับความยาวของพื้นที่ มีการกำหนดระยะเพาะปลูก ระยะห่างระหว่างแปลง 1 เมตร ระยะห่างแต่ละหลุม ประมาณ 80 เซนติเมตรมีการบำรุงรักษาโดยการรดน้ำ พรวนดิน ใส่ปุ๋ยคอกปลูกหัวบีบมันลึงค์ ปลูกหล้ามันบดก” ดังแสดงในรูปที่ 5-6

รูปที่ 5-6 การปลูกมันเทศจากการเพาะชำ

4. การทำค้ำ เกษตรกรจะเริ่มทำค้ำเพื่อให้ต้นมันเทศเลื้อยไปตามหลักที่ปักไว้ นาย สว่าง เล่าว่า “การทำค้ำให้เครือมันเทศเกี่ยวขึ้น บางรายถ้าเพาะชำล้าไว้ก่อน จะเริ่มทำค้ำหลังจากทำแปลงเพาะปลูกเสร็จ ส่วนรายที่นำหัวมันปลูกลงแปลง ประมาณ 2 อาทิตย์ จะเริ่มสักรั้วทำค้ำ ไม้ที่เอามาเอ็ดค้ำส่วนใหญ่จะเป็นไม้ยูคา ถ้าลำเล็ก กะต้องเสริม ไม้ให้ไขว้ไปมา ตอนมันเป็นพวงลีหนักไม้เล็กมันลึงค์ มันลืทาวเครือขึ้นมาค้ำที่สักรั้ว คือ ๆ ถั่ว และแตง” ดังแสดงในรูปที่ 6-6

รูปที่ 5-7 การทำค้างเพื่อปลูกมันเพา

5. การเก็บเกี่ยวผลผลิต หลังจากปลูกมันเพาประมาณ 2 เดือน จะเริ่มออกดอกเป็นฝัก ดอกมีทั้งมีม่วงและสีขาว ขึ้นอยู่กับพันธุ์ที่ปลูกพอ 3 เดือนฝักเริ่มแก่ เกษตรกรจะเริ่มเก็บฝักมันเพา แล้วนำมาตากให้แห้ง เพื่อรอที่จะนำไปปลูกช่วงเดือนพฤศจิกายน นางโพลิน เล่าให้ฟังว่า “เดือนที่สามมันเพาเริ่มออกดอก เป็นฝัก มันลิเป็นเหมือนถั่วแขก ฝักหนึ่งคั้นมันงามกะลิมี่ 10 - 11 เม็ด แล้วแต่มันงามมันชั่วร้าย เม็ดเท่ากับเม็ดหมากสาละ หนึ่งฝักลิมี่ทั้งมันเพาพันธุสีแดงและพันธุสีขาว ฝักแก่จะเก็บมาแกะตากแดดให้แห้งกะเก็บใส่กระสอบปุ๋ยเอาไว้ปลูกตอนเดือนพฤศจิกายน”
 ดังแสดงในรูปที่ 5-8

รูปที่ 5-8 มันเพาเริ่มออกดอก ออกฝัก และเมล็ดพันธุ์

วิธีการปลูกมันเพา

1. การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ จะเลือกที่เมล็ดสมบูรณ์ ไม่ลีบแบน หรือคัดจากการนำไปแช่น้ำโดยเมล็ดที่ลอยจะงอก และหากฝักเล็กก็ได้เมล็ดพันธุ์เม็ดเล็ก
2. เตรียมแปลงเพาะปลูก การปลูกมันเพาบนหาดแห้ง เกษตรกรจะเริ่มเตรียมแปลงตั้งแต่เดือนตุลาคม โดยการไถพรวน พรวนให้ดินร่วนซุย เก็บวัชพืชให้หมดและยกร่องระยะห่างระหว่างแถว 1 เมตร เพื่อปลูกมันเพา รูปที่ 5-9

รูปที่ 5-9 การปลูกมันเพาบนหาดแห้ง

3. การเพาะปลูกมันเพาบนหาดแห่งเกษตรกรจะนิยมใช้เมล็ดพันธุ์ปลูกมากกว่าการใช้หัวมันเพา ระยะห่างระหว่างต้นประมาณ 30 เซนติเมตร หลุมละ 2 – 3 เม็ด และบำรุงรักษาโดยการรดน้ำ พรุนดิน ใส่ปุ๋ย และกำจัดวัชพืช

4. การเก็บหัวมันเพาและการรักษา และการตลาด ก่อนจะเก็บหัวมันเพา1 อาทิตย์ เกษตรกรจะรดน้ำ คัดใบเพื่อให้ง่ายต่อการขุดหัวมัน หากไม่ใช่ช่วงเทศกาลเกษตรกรจะขุดมันเพาเมื่อมีการสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลาง ในช่วงเทศกาลงานนมัสการพระธาตุพนมจะมีการเก็บหัวมันเพาไว้รอพ่อค้าคนกลาง ในการเก็บรักษาหัวมันเพาหลังจากที่มัดเสร็จจะรวบรวมมาขึ้นฝั่งและเก็บไว้ในที่ร่มไม่ให้โดนแดด ไม่ล้างน้ำ ดังแสดงในรูป 5-10

รูปที่ 5-10 การลงแขกขุดมันเพา

5.2.2 ด้านการประมง (ภูมิปัญญาและการถ่ายทอดภูมิปัญญา การจัดสรรพื้นที่ เครื่องมือ อุปกรณ์ ตลาด)

อาชีพประมง เป็นอีกหนึ่งอาชีพหลักของชาวบ้านน้ำก่ำที่มีการทำกันตลอดทั้งปี รองลงมาจากการทำเกษตรที่เป็นวิถีอาชีพในการทำมาหากินเลี้ยงดูคนในครอบครัวและเป็นรายได้เสริม ในฤดูแล้งลำน้ำโขงค่อย ๆ ลดระดับลงจนเห็นเกาะ แก่ง เวิน วัง ตลอดสองฝั่งโขง ชาวบ้านจะมีการเตรียมอุปกรณ์หาปลา การประกอบพิธีเสียเคราะห์ต่อชะตาแม่น้ำโขงและสู่ขวัญพืชผลทางการเกษตรเพื่อแสดงถึงการเริ่มต้นมหกรรมแห่งการหาปลาของชาวประมง โดยมีภูมิปัญญาด้านการประมง ดังนี้

1) ภูมิปัญญาด้านประมง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชนน้ำก่ำ ตั้งแต่ปากลำน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ จนถึงเขตบ้านน้ำก่ำได้ ชาวบ้านน้ำก่ำมีภูมิปัญญาการทำประมงหลายด้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับนิเวศน์แม่น้ำโขง เช่น ลักษณะการไหลของกระแส น้ำ การขึ้นลงของระดับน้ำ อุณหภูมิของน้ำ จำแนกระบบนิเวศน์การประมงของชุมชนริมโขงซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการจับปลา ภูมิปัญญาด้านทำเครื่องมือหาปลาซึ่งพบว่าในช่วงฤดูแล้วชาวประมงจะเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์หาปลาไว้ โดยมีการใช้เครื่องมือหาปลาหลากหลายชนิด ดังรูปที่ 5-11แสดงประเภทเครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาที่จะไปหาปลา ตำแหน่งและระบบนิเวศที่จะไปจับปลา ความชำนาญของชาวประมง เหล่านี้จะนำมาซึ่งความแตกต่างของชนิดของปลาที่จับได้

รูปที่ 5-11 แสดงประเภทเครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน

จากการลงพื้นที่สอบถามจากชาวประมงจากบ้านน้ำก่ำ ลุงหรั่ง ผู้ได้ชื่อในหมู่เพื่อนบ้านว่า พรานปลาแม่น้ำโขงได้ระบุว่าในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีจำนวนปลาทางธรรมชาติมากมายที่พบเห็นในลุ่มน้ำก่ำมีมากกว่า 100 ชนิดโดยแบ่งออกเป็นปลาพื้นถิ่นลุ่มน้ำก่ำประมาณ 80 กว่าชนิด และพบเจอปลาที่อพยพจากแม่น้ำโขง ประมาณ 10-20 ชนิดและนอกนั้นเป็นปลาต่างถิ่นที่เกิดจากการเพาะพันธุ์ปล่อยลงสู่แหล่งธรรมชาติ ในปัจจุบันการหาปลาทำได้ยากขึ้นเพราะปริมาณน้ำในลำน้ำมีมากและลึก ชาวบ้านรุ่นใหม่ๆ ไม่ค่อยมีประสบการณ์ ทักษะและความรู้ในการจับปลาน้ำลึกมากนัก เนื่องจากไม่มีคนถ่ายทอดประกอบกับคนรุ่นใหม่ไม่มีเวลามากคลุกคลีกับอาชีพการทำประมงมากนัก ในการหาปลาบริเวณลุ่มน้ำโขงนั้นพรานปลาจะต้องอาศัยทักษะหลายอย่างเพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการจับปลา เช่น การสังเกตเรื่องของระดับน้ำขึ้นลงหรือข้างแรม(ศีลดับ) ข้างขึ้น(ศีลเพ็ง)และฤดูกาลเป็นหลัก ชาวประมงรุ่นก่อนๆส่วนใหญ่จะมีภูมิปัญญาในจับปลา เช่น มีความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของลำน้ำโขงเป็นอย่างดีแยกและสามารถระบุระบบนิเวศในลำน้ำโขงซึ่งมีความสำคัญต่อวงจรชีวิตของปลาชนิดต่างๆ โดยยกตัวอย่างแหล่งระบบนิเวศน์ที่พอจำได้เช่น วังคันหมาสาม วังหมาเนา คันหินท่าช้าง คันหินส้มโฮง คันหินผิงชินเวินงอม วังหอมน้ำวน เวินหมัน งอมเวิน เป็นต้น ดังแสดงในรูปที่ 5-12

การจับปลาของชาวประมงเกิดขึ้นตลอดทั้งปี โดยปริมาณปลาแต่ละชนิดจะมากหรือน้อยนั้น จะขึ้นอยู่กับฤดูกาลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงทำให้เราได้ทราบว่า ช่วงเวลาหรือฤดูกาลที่

จับปลาได้มากที่สุด คือในระหว่างเดือนเมษายน-พฤษภาคม เนื่องจากเป็นช่วงที่น้ำโขงมีปริมาณเพิ่มขึ้นและมีการไหลของน้ำที่แรงขึ้นเหมาะสำหรับการอพยพของปลาในลำน้ำโขงทำให้เกิดการพัฒนาของชาวประมงที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้มาไปพัฒนาอุปกรณ์การจับที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของแม่น้ำโขงและวงจรชีวิตของปลาต่างๆ ทั้งนี้พบว่าชาวประมงใช้อุปกรณ์จับปลาหลากหลายชนิด ได้แก่

1. ต้มข้าวหรือลาน ชาวประมงมักนำต้มข้าวไปวางไว้ตรงบริเวณที่เป็นหาดที่มีโคลน ในช่วงประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน
2. ลอบยี่น ชาวประมงจะนำลอบยี่นไปวางในแม่น้ำโขงที่บริเวณริมหาดในช่วงประมาณเดือนเมษายน-พฤษภาคม เพื่อดักจับปลาอีเก๋าหรือปลาคัง
3. ต้มสิ่งาหรือลาน เป็นอุปกรณ์ของชาวประมงที่ใช้จับปลาประเภท ปลากดและปลาปากน้อย มักนำไปใช้ในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม
4. ลอบกุ้ง ชาวประมงมักนำมาจับกุ้งในช่วงประมาณเดือนเมษายน-พฤษภาคม
5. ไซกุ้ง ชาวประมงใช้ในการจับกุ้งในลำน้ำโขงประมาณเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม
6. ลอบโป๊ะ เป็นอุปกรณ์ดักปลาหลายชนิดแต่จะเป็นปลาที่ตัวเล็กหรือขนาดกลางเช่น ปลาแขยงหรือปลากด ชาวประมงจะวางลอบโป๊ะในเดือนธันวาคม-มกราคม

การตลาดด้านการประมง จากการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์แม่แผน ซึ่งเป็นแม่ค้าปลาอยู่ที่ หมู่ 18 มีลูกเป็นคนซื้อปลา แม่แผนเล่าว่าตนเองเป็นคนขายปลาในตลาด แต่ก่อนพ่อเป็นคนซื้ออยู่ลาว โดยใช้เรือเล็กออกข้ามไปซื้อปลาอยู่ฝั่งลาวในตอนเช้า ซึ่งจะทำให้การซื้ออยู่ตามริมหาด ตามริมฝั่งที่เขาหา ปลาที่ชาวประมงจับได้ไม่มีตลาด ใครได้ก็มาซื้อเอาในส่วนของราคาก็แล้วแต่จะตกลงกันได้ ส่วนมากปลาจะเป็นประเภทเดียวกันที่จับได้ ทีมนักวิจัยได้ไปเดินตลาดลาวเจอแม่แผนเอาปลาตัวเล็กๆ (ปลาออกห้วย) มาขาย แม่แผนเล่าว่า

“ปลานี้จับได้จากห้วยที่เขาเอาตากัดกันไว้ (ตัวคืออุปกรณ์จับปลา)

(ภาษาไทยเรียกโพงพาง ภาษาลาวเรียกจิบ)”

ซึ่งตรงกันกับที่คุณลุงหรั่ง บอกว่าฤดูกาลนั้นจะมีปลาเล็กเพราะเขากันดางตามบึงตามห้วย ส่วนปลาใหญ่จะหาได้ตามกลางลำแม่น้ำโขงโดยใช้จวนจับปลา ส่วนอุปกรณ์หาปลาของคนไทยกับคนพื้นที่วิจัยอื่นที่เราเคยได้ไปเยี่ยมมา ลุงหรั่งบอกว่าเหมือนกันทุกอย่างหรือแม้แต่ขนาดและเส้นด้าย ถ้าเปรียบเทียบอุปกรณ์หาปลาของคนน้ำก้ำและคนในพื้นที่บ้านน้อยหลวงมอง ลุงหรั่งบอกว่าไม่เหมือนกัน แต่อาจจะต่างตรงกันการผลิต แต่ใช้จับปลาชนิดเดียวกัน เช่น ปอมมอง ทำไม่เหมือนกันบ้านน้ำก้ำขนาดเชือกข้าวปอมมอง(ตาข่ายที่ใช้ยัดมอง)ที่ใช้ของบ้านน้อยหลวงมองมีขนาดใหญ่ 60 ซม.แต่เส้นเชือกข้าวของน้ำก้ำใช้เส้นเล็กขนาด 15 ซม.ที่บ้านน้อยหลวงมองใช้เส้นเชือกขนาดใหญ่เพราะมันจะคงทนกว่า แต่ถ้าว่าคนบ้านน้ำก้ำลุงหรั่งบอกว่าถ้าใช้เชือกเส้นใหญ่ปลามันจะไม่ถูกจากประสบการณ์ (จะไม่เข้าปอมมอง) ส่วนชนิดของปลาที่จับได้ก็เหมือนกัน เช่นปลาเพาะ เป็นต้นทางฝั่งบ้านน้อยหลวงมองหาปลาได้น้อยกว่าคนที่น้ำก้ำ ลุงหรั่งบอกว่าอาจจะเพราะแถวบ้านน้อยหลวงมองมีการใช้ไฟฟ้าช็อตปลาทำให้ปลาแตกตื่น (แต่ไม่ใช่คนบ้านน้อยหลวงมองทำ แต่เป็นคนฝั่งตรงข้ามแถวบ้านน้อยหลวงมองทำ)ทำให้พฤติกรรมปลานั้นเปลี่ยนไป ปลาที่อยู่ในพื้นที่กั้นและปลาบางตัวที่ถูกไฟช็อตแล้ว

รูปที่ 5-12 ระบบนิเวศแม่น้ำโขง บริเวณ บ้านน้ำคำ ตำบลน้ำคำ อำเภอฮอด จังหวัดนครพนม

5.2.3 ด้านการท่องเที่ยว (อาชีพ รายได้ การรวมกลุ่ม)

กิจกรรมการท่องเที่ยวหาดแห่มีจุดเริ่มต้นมาจากในช่วงปี 2534 นายสุรวิชญ์ขันติยา ราษฎร์ (นายกเทศมนตรีตำบลน้ำคำในสมัยนั้น) และนายอาคม ลำลอง อดีตผู้ใหญ่บ้าน พร้อมด้วยลูกบ้านประมาณ 6 คน ได้ชักชวนกันลงเรือหางยาวไปทวนข้าวบนหาด เห็นบรรยากาศและทัศนียภาพที่สวยงามจึงได้มีการปรึกษารื้อกันว่าทำอย่างไรชาวบ้านจะมีรายได้เสริมจากที่ตรงนี้ จึงได้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่หาดแห่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก โดยเริ่มแรกเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้คนต่างถิ่นได้รู้จักหาดแห่ ทางเทศบาลตำบลน้ำคำได้ใช้กลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการจัดให้มีการแสดงต่างๆ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์โดยการจ้างนักร้องที่มีชื่อเสียงมาให้ความเพลิดเพลิน เช่น พรศักดิ์ ส่องแสง ต่ายอรัญ และการเล่นดนตรีครั้งแรก ได้เรียนเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานในพิธีเปิด จากกิจกรรมในครั้งนี้ทำให้หาดแห่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้น สามารถสร้างอาชีพ รายได้ให้กับคนในชุมชนในระดับหนึ่ง

การท่องเที่ยวหาดแห่ ปี 2534 -2552 นักท่องเที่ยวที่จะข้ามไปหาดแห่จะต้องนั่งเรือหางยาวของร้านค้าที่จัดให้บริการ เสมือนว่าเรานั่งเรือของธงสีอะไร จะต้องไปนั่งทานข้าวของร้านนั้น) โดยแต่ละร้านค้าจะมีการจัดจองพื้นที่สำหรับขายสินค้า อาหารเครื่องดื่มบนหาด สร้างกระต๊อบมุงใบคาไว้เพื่อบริการนักท่องเที่ยว โดยแต่ร้านค้ามีสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกคือธงสีต่าง ๆ เช่น ธงสีขาว สีนํ้าเงิน

นายอภิสิทธิ์อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยกล่าวว่า “ในการเลือกธงสีต่าง ๆ ใครชอบสีไหนก็เอาสีนั้นเป็นหลัก แต่จะไม่ให้ซ้ำกัน” ส่วนการสร้างกระด๊อบให้ใหญ่สวยงามมากน้อยขึ้นกับความสามารถในเรื่องทุนของแต่ละบุคคล นายประจักษ์จิตต์กล่าวว่า “ไม่มีเงินหลายกะสร้างได้หลายกระด๊อบ ไม่มีเงินน้อยกะเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ขายแต่ขนมคบเคี้ยวน้ำดื่มเล็ก ๆ น้อยไป”

โดยในช่วงแรกๆ มีร้านค้าที่ลงไปจำหน่ายอาหารเครื่องดื่ม 4-5 ร้าน และมีเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ แต่ปัจจุบัน เริ่มมีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจและมาเที่ยวหาแด่เป็นจำนวนมากขึ้นทำให้มีชาวบ้านลงไปตั้งร้านค้าลงไปลงทุนตั้งชุมชนอาหารเพิ่มมากขึ้นถึงประมาณ 20 ร้าน

หลังจากที่หมดยุคนายสุรวิทย์ ก็มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีใหม่ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวหาแด่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเท่าที่ควร การท่องเที่ยวดูเหมือนจะซบเซาลงเนื่องจากส่วนหนึ่งชาวบ้านขาดขวัญและกำลังใจ ร้านค้าไม่กล้าเสี่ยงในการลงทุนเช่าพื้นที่บนหาด นายประจักษ์จิตต์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 จึงเกิดแนวคิดอยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน จึงได้มีการปรึกษากันภายในชุมชนว่าทำอย่างไรจะพัฒนาการท่องเที่ยวนี้ให้เป็นที่รู้จักได้ โดยในครั้งแรกในปี 2555 ชาวบ้านน้ำก่ำได้มีแนวคิดในการสร้างสะพานไม้ไผ่ เพื่อเป็นทางเดินจากฝั่งข้ามไปยังหาดแหม่ เนื่องจากชุมชนเห็นว่าการใช้เรือหางยาวในการรับคนเพื่อข้ามจากฝั่งไปหาดแหม่ยังมีไม่เพียงพอและไม่ทันกับความต้องการของนักท่องเที่ยวในช่วงที่คนเยอะๆ ในช่วงเทศกาลหยุดยาวนักท่องเที่ยวมีจำนวนมาก อีกทั้งความปลอดภัยน้อย และในแต่ละปีคนมาเที่ยวเพิ่มมากขึ้นทุกปี การก่อสร้างสะพานไม้ไผ่นอกจากชุมชนจะมีรายได้จากการขายตั๋ว ขายอาหารแล้วคนในชุมชนจะมีรายได้จากการจ้างแรงงานกันเองภายในชุมชนอีกด้วย เมื่อเป็นที่ตกลงกันแล้วจากนั้นชาวบ้านจึงได้มีการระดมทุนลงขันภายในชุมชนบ้านน้ำก่ำเพื่อใช้ในการลงทุนก่อสร้างสะพานไม้ไผ่ในรูปแบบของการมีคณะกรรมการกลางมาดูแล โดยการลงขันให้เป็นสมัคใจของแต่ละครัวเรือน ผู้ที่มีสิทธิ์ในการลงขันประกอบด้วย ชาวบ้านหมู่ 1 หมู่ 3 และ หมู่ 18 มูลค่าหุ้นละ 2,000 บาทต่อครัวเรือน มีการตกลงถึงเงื่อนไขในการใช้พื้นที่หาดแหม่ คือหมู่บ้านที่สามารถลงขัน คือ หมู่ 1 หมู่ 3 และหมู่ 18 โดยที่หมู่ 3 เป็นหัวเรือใหญ่ในการดำเนินการสร้าง และดูแลการก่อสร้างทั้งหมดโดยจะจ้างแรงงานจากคนในชุมชนเท่านั้น ส่วนการให้บริการเรือหางยาวที่รับส่งจากนักท่องเที่ยวไปยังหาดแหม่ ให้เป็นสิทธิ์ของชาวบ้าน หมู่ 1 และหมู่ 18 ให้บริการเหมือนเดิม เมื่อเสร็จงานแล้วนำเงินรายได้ทั้งหมดมาหักต้นทุนแล้วนำกำไรมาแบ่งกัน การจ้างงานสำหรับการก่อสร้างสะพานไม้ไผ่ ชาวบ้านที่มีสิทธิ์เข้ามาทำงานได้จะต้องลงขันกับกลุ่ม หากไม่ลงขันจะไม่สามารถมารับจ้างทำงานได้ โดยการกำหนดค่าจ้างจะกำหนดตามค่าจ้างขั้นต่ำที่รัฐบาลกำหนด คือ 300 บาทต่อวัน จากการลงพื้นที่และสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มาทำงาน ชาวบ้านชุมชนบ้านน้ำก่ำหมู่ 3 เล่าว่า

“การลงขันนี้ผลตอบแทนต่อหุ้นไม่ได้มากมายหรอก แต่ที่ลงไปและมาทำนี่ อยากมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน รู้สึกภูมิใจที่เห็นพัฒนาการของชุมชน เห็นคนมาเที่ยวเยอะ ๆ และได้พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ไม่เหงา”

จากการสังเกตในการลงพื้นที่ จะพบคุณตาวัย 80 ที่นั่งเหลาไม้ไผ่อย่างตั้งใจในการร่วมสร้างสะพาน ตูอารมณ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มีสีหน้าเมื่อยล้าโดยในช่วงแรกของการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวบนหาดแห่ การบริหารจัดการทั้งหมดจะทำโดยคนในชุมชนบ้านน้ำก่ำยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องต่างๆ เช่น การกำจัดขยะ ความสะอาด ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ร้านค้าขายอาหารเกินราคามาก เป็นต้น ในปี 2557 เทศบาลจึงได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน โดยเข้ามาดูแลเรื่องการให้ความบันเทิง มีการจ้างนักแสดงมาในวันเปิดงานเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การจัดการขยะ การบริการเสิร์ฟ การประชาสัมพันธ์ในระดับประเทศ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการเรื่องอื่นๆ ยังคงเป็นของชุมชนบ้านน้ำก่ำเช่นเคยนายประจักษ์จิตต์ยังเล่าให้ฟังว่า “ในอนาคต เทศบาลตำบลน้ำก่ำจะลงไปควบคุมการประกอบกิจการร้านค้าบนหาดแห่เพื่อกำหนดราคาสินค้าและอาหารเรื่องความสะอาด ห้องน้ำห้องท่า รวมถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เช่น การติดตั้งลอย เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความปลอดภัย โดยจะส่งเจ้าหน้าที่เทศกิจลงไปดูแล การเก็บค่าจอดรถจะเก็บคันละ 10 จะมีการกำหนดการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกันระหว่างกับเทศบาลและชุมชน ”

กิจกรรมก่อนการสร้างสะพานไม้ไผ่

พอใกล้ช่วงเทศกาลสงกรานต์ ตัวแทนชุมชนบ้านน้ำก่ำจะเข้าหารือร่วมกับเทศบาลตำบลน้ำก่ำเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และเงื่อนไขในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และสิ่งที่เทศบาลตำบลน้ำก่ำที่จะสนับสนุนในการจัดการ จากนั้นตัวแทนชุมชนจะมากำหนดวันประชุมกับสมาชิกในชุมชนเพื่อกำหนดวันระดมทุน การขออนุญาตก่อสร้างสะพานไม้ไผ่จากเจ้าแม่คงคาและวันเวลาที่ขออนุญาตก่อสร้างพร้อม การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคน

กิจกรรมการสร้างสะพานไม้ไผ่

ในปี 2557 หลังจากที่ตัวแทนชุมชนบ้านน้ำก่ำได้เข้าร่วมประชุมกับเทศบาลตำบลน้ำก่ำ ก็ได้นัดประชุมสมาชิกชุมชน ในวันที่ 1 มีนาคม 2557 เพื่อหารือและกำหนดวันลงหุ้น ซึ่งในปีนั้นสมาชิกชุมชน ทั้ง 3 หมู่บ้าน มีการลงหุ้นกันค่อนข้างเยอะ

นายประจักษ์จิตต์เล่าว่า “ปีนี้มีพี่น้องมาลงหุ้นกันเยอะมาก รวมแล้วได้ 362 หุ้น ๆ ละ 2,000 บาท รวมเป็นเงิน 724,000 บาท เพื่อเป็นทุนในการก่อสร้างสะพานไม้ไผ่ ทั้งที่เป็นค่าซื้อวัสดุอุปกรณ์ ค่าจ้างแรงงาน)จากนั้นก็มีการแบ่งหน้าที่ให้กับสมาชิกที่ลงหุ้นและมีความประสงค์ที่จะมารับจ้างในการก่อสร้างสะพาน (ซึ่งผู้ที่มีสิทธิในการรับจ้างในการก่อสร้างสะพานจะต้องเป็นสมาชิกลงหุ้นเท่านั้น)” โดยมีการแบ่งหน้าที่ ดังนี้

1. กลุ่มที่ทำหน้าที่ในการติดต่อและหาแหล่งวัตถุดิบในการใช้สร้างสะพาน คือ ไม้ไผ่ และต้นยูคาลิปตัสโดยจะตระเวนหาซื้อไปตามตำบลที่อยู่ใกล้เคียง
2. กลุ่มที่ทำหน้าที่ในการตัดไม้ไผ่ ซึ่งไม้ไผ่ที่นำมาสร้างสะพานปีนี้ได้มาจากบ้านกลาง อำเภอมือง จังหวัดนครพนม โดยเป็นการซื้อแบบเหมาถ่อ ๆ ละ 2,000 บาท ไม้ไผ่ที่ได้มาจะมีทั้งที่มีปล้องสั้นและปล้องยาว ปล้องสั้นจะผ่าซีก ขนาด 5 – 6 เซนติเมตร เพื่อทำทางเดิน (सानกระแตะ) ส่วนไม้

ปล้องยาวจะนำไปใช้เพื่อทำคาน หลังจากที่ได้ตัดไม้ไผ่มาจากต้นแล้วจะมีการผ่าไม้ไผ่ให้เป็นซีกเล็กๆ
 พลั่วชุมชนใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อผ่อนแรงจากการผ่าไม้ขนาดใหญ่ โดยใช้ปลายพั่วเสียบผ่ากลาง
 ไม้แล้วให้อีกคนใช้ท่อนขนาดใหญ่ดันปลายไม้ไผ่

3. ผู้ชายจะแบ่งหน้าที่เป็น คือกลุ่มที่ลงน้ำโขงเพื่อฝั้งเสา ทำคานสะพาน เลื่อยไม้เป็น
 ท่อน อีกกลุ่มจะทำหน้าที่ในการผ่าไม้ไผ่

4. ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่ในการลบเหลี่ยม และดาไม้ ป้องกันเสี้ยนไม้และเพื่อสานกระ
 ตะได้สะดวก

5. หลังจากลบเหลี่ยมและดาไม้แล้ว สมาชิกผู้หญิง จะช่วยกันสานกระตะที่ขนาด 3
 คูณ 3 เมตร

6. ไม้ยูคาลิปตัสจะนำไปใช้ทำเสา กลางน้ำ ซึ่งในการทำเสาจะใช้แรงงานผู้ชายทั้งหมด
 ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อย ในกิจกรรมการสร้างสะพาน นายกิจจาพจน์ ทิศแดง ผู้ใหญ่บ้าน
 หมู่ 3 กล่าวว่า “ปีนี้การสร้างสะพานค่อนข้างลำบาก และใช้งบประมาณค่อนข้างมากกว่าทุกปี เพราะปี
 นี้ น้ำไม่ลด ใช้เวลานานกว่าทุกปี โดยปีนี้ใช้เวลาในการสร้างสะพานเกือบ 20 วัน ตั้งแต่ การติดต่อ
 ประสานงานเพื่อจัดซื้อวัสดุดิบในการก่อสร้างสะพาน จนสร้างสะพานเสร็จ”

รูปที่ 5-13 ขั้นตอนการก่อสร้างสะพานไม้ไผ่

พิธีกรรมก่อนการเปิดใช้สะพานไม้ไผ่

ก่อนจะมีการเปิดใช้สะพานไม้ไผ่เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินข้ามไปเที่ยวหาดแห่ จะมีพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อขออนุญาตเจ้าแม่คงคา โดยการทำบุญตักบาตร การไหว้ศาลหมู่บ้าน ซึ่งในปีนี้ได้กำหนดพิธีกรรมในการบวงสรวงเจ้าแม่คงคา ในวันที่ 28 มีนาคม 2557 จากการลงพื้นที่เพื่อร่วมกิจกรรมดังกล่าวจะเห็นถึงความมุ่งมั่น ความศรัทธาของคนในชุมชนที่เข้าร่วมพิธีกรรม ซึ่งการเข้าร่วมร่วมเพียงแต่ผู้ใหญ่บ้านแจ้งข่าวผ่านเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน ก็จะมีชาวบ้านมาร่วมพิธีจำนวนมาก โดยในการมาร่วมพิธี ชาวบ้านก็จะพกปิ่นโต มาร่วมถวายภัตตาหารเช้าแก่พระภิกษุสงฆ์ มีทั้งอาหารหวาน อาหารคาว จากท้องถิ่นเช่น แกงเห็ด แกงหน่อไม้ ของหวานต่าง ๆ และที่ได้จากการซื้อมาจากตลาดในชุมชน

เวลา 06.30 น. จะพบว่าบริเวณสะพานไม้ไผ่มีในบรรยากาศยามเช้าที่สวยงามมาก แสงอาทิตย์เริ่มสาดส่อง ผู้คนในชุมชนหาดแห่ออกเดินทางมาพร้อมกระติบข้าว อาหาร น้ำดื่ม และผลไม้ เพื่อนำมาจัดเตรียมภัตตาหารในพิธีการทำบุญเปิดสะพานข้ามหาดแห่ของบ้านน้ำก่ำพิธีกรรมทางศาสนาเริ่มจัดขึ้นในตอนเช้า

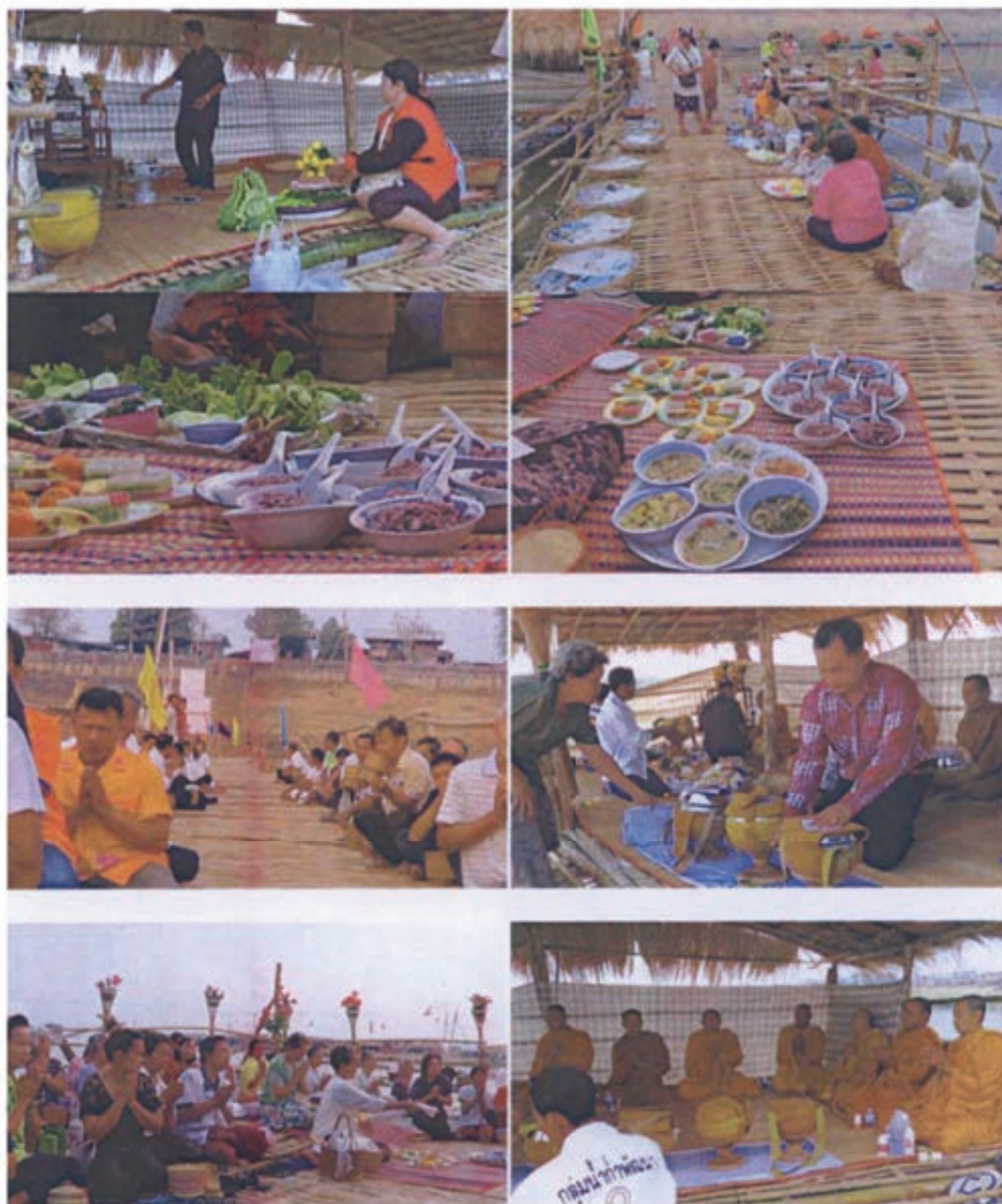
เวลา 07.00 น. พิธีกรรมทางศาสนาพุทธเริ่มจาก การสักการะบูชาคุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ และเพื่อเสริมสร้างบุญกุศลปารมีให้แก่ผู้คนที่มาร่วมงานในครั้งนี้ต่อมาหัวหน้า

ชุมชน (นายชัชวาลย์ ชันติยะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1, นายกิจจาพจน์ ทิศแดง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3, นายติเรก กล้าผัก ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 18) ได้ทำการนิมนต์พระจำนวน 9 รูป โดยทำพิธีบริเวณสะพานข้ามหาดแห่ ซึ่งในพิธีนั้นผู้นำชุมชนได้ทำการจัดเตรียมเครื่องโต๊ะหมู่บูชาและน้ำมันต์ คำหมากกอกยา อาหารคาวหวาน เพื่อไว้ใช้ประกอบพิธี โดยก่อนเริ่มพิธีการผู้นำชุมชน ได้นำพาหวาน ไปไหว้ศาลฝั่งตะวันออก ส่วนนายประจักษ์จิตได้นำอาหารคาวหวานจำนวน 1 พา ซึ่งในพาข้าวประกอบด้วยข้าวขมหวาน อาหารที่ทำจากหมู ไก่และปลา) เครื่องต้ม (น้ำเปล่า) ขันหมากเบง 1 คู่ (ทำจากใบตองกล้วย กัดที่ทำจากไม้ไผ่ ซึ่งประดับด้วยดอกไม้สีขาว) คำหมากกอกยา ประกอบด้วย หมาก พลุ ยา สีสีกัด และธูปจำนวน 9 ดอก เพื่อไปบูชาศาลเจ้าที่ทั้งสองฝั่งศาลจุดที่หนึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงหรือบริเวณหัวสะพานอยู่ทางซ้ายมือเมื่อเดินลงสะพานของบ้านน้ำก่ำกลางและศาลจุดที่สองอยู่บริเวณริมหาดแห่หรือท้ายสะพานอยู่ฝั่งซ้ายมือโดยในพาข้าว จะไม่ใส่ผลไม้ จำพวกมังคุด และน้อยหน่า

“จะบิไลละมุด หมากเคียบ (น้อยหน่า) ในพาข้าว เพราะมีความเชื่อว่า ละมุด คั้นไลลงไปแล้ว จะบ่เจริญ มันสิมุดคือ ชื่อ หมากเคียบคือ กัน กะบิไล ไลแล้วมันสิเสียบสิแทง”(ลุงอุบล พราหมณ์ในพิธี, สัมภาษณ์ วันที่ 28 มีนาคม 2557)

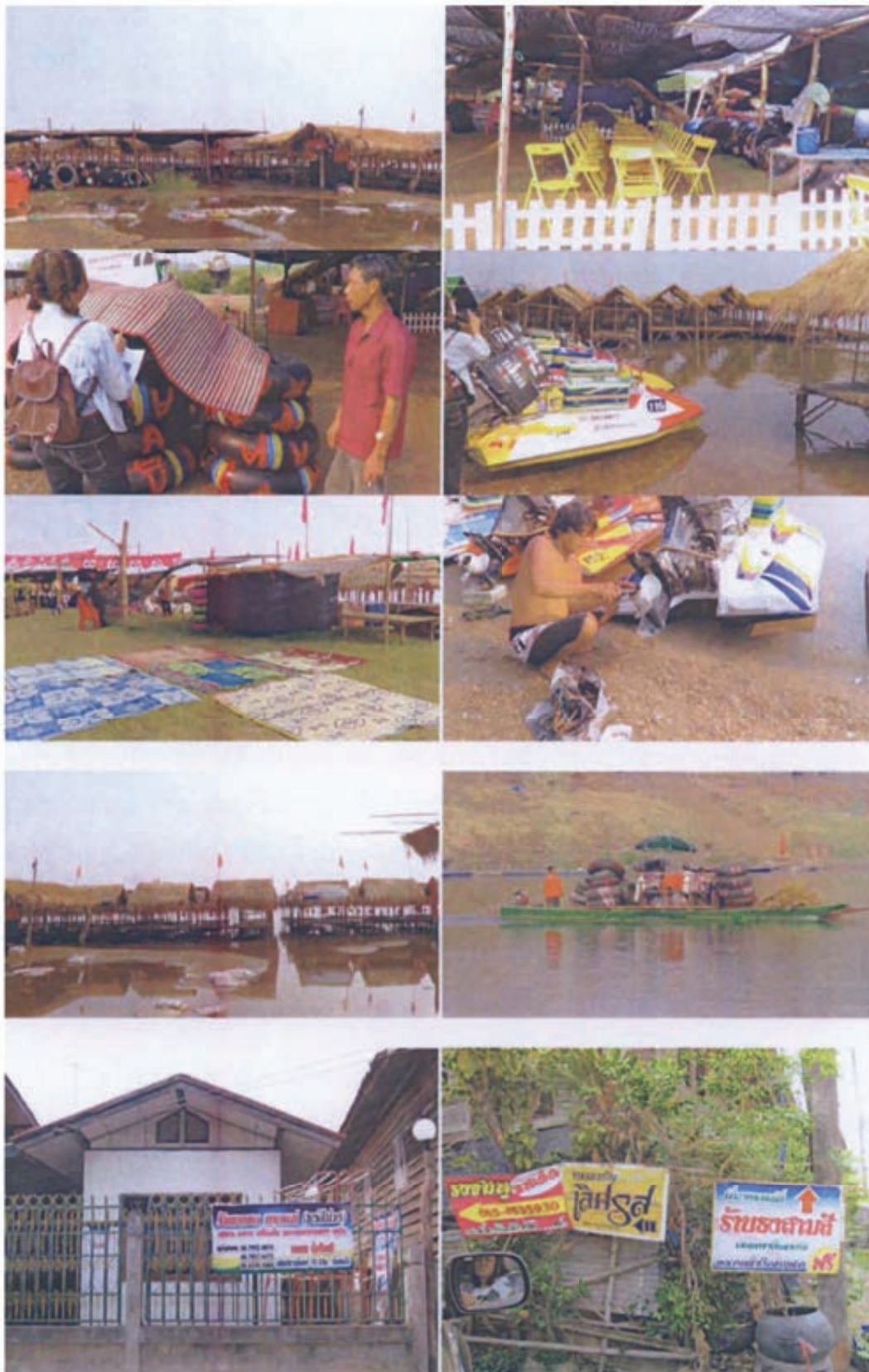
จากนั้นเริ่มทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในพิธีการนี้มีชาวบ้านมาร่วมจำนวน 3 หมู่บ้าน (ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านน้ำก่ำกลาง หมู่ที่ 3 บ้านน้ำก่ำใต้ และหมู่ที่ 18 บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา) คนที่มาร่วมพิธีทำบุญนั้นประกอบด้วยผู้เฒ่า ผู้แก่ คนหนุ่ม คนสาว และเด็กจากนั้นผู้นำชุมชนเรียนเชิญพระสงฆ์จำนวน 9 รูป เพื่อดำเนินพิธีทางพระพุทธศาสนา โดยชาวบ้านได้ทำการสวดมนต์ พร้อมทั้งตักบาตรแล้วทำการหยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ พระแม่คงคา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จากนั้นได้ทำการยกภัตตาหารถวายแก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ฉันภัตตาหาร บรรยายกาศในพิธีผู้คนที่มาร่วมงานต่างมีสีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส สีหน้าอัมบุญมีความสุข ในขั้นตอนสุดท้ายผู้นำชุมชนได้ทำการรดน้ำมันต์กับชาว เพื่อให้คนที่มาร่วมงานได้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ทุกข์กายทุกข์ใจ ปราศจากโรคภัย เป็นการเสร็จพิธี โดยพิธีการดังกล่าวดำเนินเสร็จในเวลา 8.00 น. หลังจากนั้นผู้คนที่มาร่วมพิธีก็รับประทานอาหารร่วมกันและพูดคุยกัน ฯลฯ

รูปที่ 5-14 การทำพิธีบวงสรวงแม่น้ำโขงก่อนการใช้สะพาน

หลังจากเสร็จ พิธี คณะวิจัย และทีมวิจัยชาวบ้าน ก็ได้เดินสำรวจพื้นที่หาดแห่ง และเพื่อพูดคุยในการจัดเตรียมพื้นที่ในการเสวนา ในวันที่ 20 เมษายน 2557 ที่ทีมวิจัยบ้านน้ำก่ำจะเป็นเจ้าภาพในการเสวนาจะพบว่า ในพื้นที่หาดแห่ง จะมีการจัดตั้งร้านค้า ชาวบ้านบางคนเรียก รีสอร์ท บางคนเรียกกระท่อม จะเห็นให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว หลาย ๆ อย่าง เช่น มีการจำหน่ายหมวก เสื้อผ้าสำหรับเล่นน้ำ ห่วงยาง เรือกล้วย กลุ่มคนเหล่านี้จะมีการรับสัมปทานในช่วงที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยว

รูปที่ 5-15 กลุ่มอาชีพที่เกิดขึ้นระหว่างการท่องเที่ยวหาดแห่

การบริหารจัดการช่วงเทศกาลท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวหาดแห่จะคึกคักในช่วงวันหยุด และโดยเฉพาะในช่วงหยุดเทศกาลสงกรานต์ นักท่องเที่ยวจะมากันมาก แทบจะไม่มีที่ที่จะนั่ง ดังนั้น คณะกรรมการจึงต้องมีการจัดแบ่งหน้าที่ให้กับสมาชิกที่ลงหุ้นเพื่อช่วยกันอำนวยความสะดวก และบริการการท่องเที่ยว โดยทุกคนที่มาช่วยในกิจกรรมการจัดงานจะได้รับค่าจ้างเป็นค่าตอบแทนวันละ 300 บาท โดยมีการจัดแบ่งหน้าที่ ทำให้ช่วงเทศกาลท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้กับกลุ่มชุมชนบ้านน้ำก่ำอย่างมาก หลังจากที่บ้านผลหุ้นให้กับสมาชิกที่ลงหุ้น ซึ่งในปีนี้สมาชิกได้รับปันผลหุ้นละ 600 บาท จะทำการเก็บเรือสะพานหลังเทศกาลสงกรานต์ประมาณสองอาทิตย์ และมีพิธีทำบุญเพื่อเชิญของรักษาราชขึ้น โดยกล่าวขอบคุณ และบอกว่าปีหน้าจะมาสร้างใหม่ โดยมีเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย หัวหมู 2 หัว ผลไม้ 9 อย่าง รูปเทียนดอกไม้จากการลงพื้นที่ช่วงหลังเทศกาลสงกรานต์ที่มีการเรือสะพานไม่ได้ไปแล้วยังคงมีนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัด และจากประเทศลาวยังคงให้ความสนใจมาเที่ยวหาดแห่เป็นจำนวนมาก

5.3 การปรับตัวของชุมชนบ้านน้ำก่ำ

หาดแห่และแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิต และเศรษฐกิจชุมชนสองฝั่งโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านน้ำก่ำที่ได้ประโยชน์จากการใช้ประโยชน์พื้นหาดแห่ ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ที่เอื้อต่อการผลิตอาหาร สร้างรายได้ ที่ไม่เป็นเพียงแต่ที่ตัวเงินแต่ยังรวมไปถึงการใช้ทรัพยากรหรือผลิตเพื่อการยังชีพและการบริโภคในครัวเรือน คุณค่าของหาดแห่และแม่น้ำโขงไม่เพียงแต่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ยังเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขงที่นอกจากความเป็นเครือญาติให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น มีการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า การจ้างแรงงาน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และสภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงที่ทำให้เกิดความแปรปรวนที่ไม่อาจคาดเดาได้ของระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขง ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Chang) และการปล่อยน้ำจากเขื่อนที่ประเทศจีนเหล่านี้ล้วนสร้าง

ผลกระทบต่อชุมชนริมโขงที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนสองฝั่งโขงต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงและลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลพบว่าชุมชนบ้านน้ำก่ำตระหนักและรับรู้ได้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยส่วนใหญ่จะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ เช่น

จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้ค่าแรงงานเพิ่มขึ้นเป็น 300 บาทต่อวัน ส่งผลกระทบต่อการจ้างแรงงานเพื่อการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกข้าวในอดีตนิยมใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม “นาวาน” หรือที่ชาวบ้านน้ำก่ำเรียกกันว่า “เอาแรงกัน” คือการชักชวนกันไปลงแขกเกี่ยวข้าว เพื่อให้การเก็บเกี่ยวเสร็จเร็วขึ้น แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมนี้เริ่มเลือนหายไป เนื่องจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น ค่าแรงแพงขึ้นคนทำนาไม่เยอะ บางคนไม่มีที่นา ข้าวของแพงขึ้น เป็นต้น แต่ยังคงเหลือการเอาแรงกันบางกิจกรรม เช่น การตากข้าว การขนข้าว ขึ้นเล้า(ขึ้นฉาง) ช่วงระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมาการใช้เครื่องทุ่นแรงสมัยใหม่ “รถเกี่ยวข้าว รถนวดข้าว” เริ่มเข้ามามีบทบาทในชุมชนบ้านน้ำก่ำ มีนายทุนจากต่างถิ่นเข้ามารับจ้างเกี่ยวข้าว คิดราคา 1 ไร่ต่อ 600-800 บาท หากข้าวล้มจะเก็บเกี่ยวยากขึ้น ราคาจะสูงถึง ไร่ละ 1,000 บาท แต่ชาวบ้านบางคนก็ยังใช้แรงงานคนอยู่ ด้วยเหตุผลว่าถ้าจ้างรถเกี่ยวข้าวก็ต้องมาตากข้าวอีก ข้าวที่ได้เมล็ดลีบ เศษฟางข้าวเยอะ เวลาไปขายจะโดนกดราคา ถ้าเกี่ยวเองจะได้เมล็ดเต็ม ขายได้ราคาดี ส่วนราคาค่าแรงจ้างมัดข้าว คิด 70 บาท ต่อ 100 มัด ค่าแรงสีข้าว 550 บาท ต่อ 600 มัด

ส่วนการปลูกมันเผาะซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนบ้านน้ำก่ำพบว่าลักษณะการปรับตัวของชาวบ้านในการทำการเกษตรบนหาดและริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยส่วนใหญ่จะจัดเตรียมเมล็ดพันธุ์ปีต่อปี มีการเพาะเมล็ดพันธุ์ด้วยตนเองเพื่อลดค่าใช้จ่ายและการซื้อจากพ่อค้าคนกลางการเพาะปลูกของชาวบ้านจะเริ่มปลูกประมาณเดือนตุลาคม เมื่อน้ำลดลง จะเลือกพืชที่ต้องการน้ำน้อยปลูกไว้ที่สูง และพืชที่ต้องการน้ำมากปลูกไว้ที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ก็จะมีปลูกพืชที่สามารถเป็นแนวป้องกันลม เช่น ถั่วลิ้นเต่าไว้ติดกับริมน้ำและหากปีไหนมีโรคแมลงเกิดขึ้นมาก ชาวบ้านจะเลือกปลูกพืชที่มีกลิ่นฉุน เช่น ผักเสี้ยนสลับกับแปลงพืชเพื่อเป็นการไล่แมลงนอกจากนี้ชาวบ้านจะมีการวางแผนในการทำเกษตรโดยการสังเกตจากอากาศหนาวในแต่ละปี หากพบว่ามีอากาศหนาวมากและยาวนาน จะทำให้ฝนตกมาก ปริมาณน้ำฝนจะมาก ทำให้ระดับน้ำลดลงช้า ชาวบ้านจะเตรียมพื้นที่ฝนสำหรับการเพาะปลูกเพื่อให้ สามารถมีอาหารไว้เลี้ยงชีพและจำหน่าย

สำหรับด้านประมงส่วนใหญ่ชาวประมงพูดตรงกันว่า ในอนาคตข้างหน้าพรานปลา สัตว์น้ำในลุ่มน้ำโขงอาจจะลดลง เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ และการไหลของลำน้ำก่ำ อาจส่งผลกระทบให้ปริมาณปลาลดลงจากเดิม เนื่องจากปัจจุบันมีการสร้าง เขื่อน ดูกหิน ดูกทรายมากขึ้น ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงขึ้นลงผิดปกติ ฝนไม่ตกตามฤดูกาลส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของปลาในลำน้ำโขงเพราะเมื่ออดีต ปกติแล้วในช่วงเดือนพฤษภาคม เดือนมิถุนายน หรือเมื่อน้ำขึ้นปลาจะอพยพมาจากทางเหนือของลำน้ำโขงเพื่อไปวางไข่ทางตอนใต้ของแม่น้ำโขงและในช่วงน้ำลงประมาณ

เดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ปลาในแม่น้ำโขงก็จะอพยพกลับ จึงทำให้ชาวประมงมีโอกาสจับปลาได้ปริมาณที่มากกว่าเดิมและยังพบพันธุ์ปลาใหม่ๆ ขึ้นทุกปี แต่ในปัจจุบันพันธุ์ปลาหลายชนิดได้หายไปเพราะสภาวะการขึ้นลงของน้ำในแม่น้ำโขงไม่ตรงตามฤดูกาล และเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในแม่น้ำโขงทำให้ปลาหลายชนิดที่เคยพบเจอก็ไม่เจออีก เช่น ปลาขวาง ปลาแกง ปลา กตเหลือง ปลาโจก ปลาหัวหมาดหูดำ ปลาเทพา (ปลาเริม) “ปลามันฉลาดขึ้น ไวขึ้น เราก็ปรับเปลี่ยนอุปกรณ์หาปลาให้มันดีขึ้น ”

ลุงหรั่ง ชาวประมงบ้านน้ำก่ำ เล่าว่าที่เห็นอย่างชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือระดับน้ำในน้ำโขง จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงฤดูฝน น้ำมีสีขุ่น “แต่ก่อนมี ผมเคยไปคุยกับนายเขาเจ้าเมืองผมก็บอกว่าต่อไปนี้ลูกหลานเราอาจจะหากินไม่ได้ถ้าเรายังซื้อตปลาอยู่ แล้วก็ให้ช่วยๆ กันปราบ เค้าก็ปราบไม่มี แต่ก่อนเขอะเหมือนกันปลาเนี่ยจะหาลำบากขึ้นนะ แต่ก่อนตามกอไข ป่าอ้อ ริมหาด ปลามันจะมาอาศัยอยู่หน้าเนี่ย เช่น ปลา กต ปลากราย ปลาปาก เนี่ยแหละมันจะมาอยู่ ไปตก เบ็ดหนึ่งวันหนึ่งเราได้หลายกิโลนะต่อคน เดียวนี้เค้ามาซื้อตเลยไม่ค่อยมี

บทที่ 6

กลไกเครือข่าย ระบบความสัมพันธ์และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

ความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขงจากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์กระแสโลก เศรษฐกิจและสังคม กลไกที่ใช้ยึดโยงคนทั้งสองฟากฝั่งโขงมีหลายมิติความสัมพันธ์ เช่น ความสัมพันธ์ด้านสังคมและวัฒนธรรมความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ แรงงาน การค้าขาย เป็นต้น

6.1 ระบบ กลไก และเครือข่ายในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

การบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ในปัจจุบันเป็นของคนไทยทั้งหมด การใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นไปตามข้อตกลงที่มีการจัดสรรพื้นที่ของบรรพบุรุษที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีต การครอบครองสามารถผ่องถ่ายสิทธิ์ต่อมาถึงรุ่นลูกหลาน คล้ายเสมือนมรดกที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ มีการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย หรือให้เช่าพื้นที่กันภายในชุมชนถึงแม้ว่าที่ดินจะไม่มีเอกสารสิทธิ์การครอบครองที่ออกโดยรัฐ แต่คนในชุมชนยอมรับและเคารพกฎกติกาในการใช้พื้นที่ที่ตกลงร่วมกันบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้าใจและกฎเกณฑ์ของสังคมที่สร้างร่วมกันเป็นสำคัญในส่วนของจัดการพื้นที่โดยรอบในแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำสากระหว่างประเทศ พบว่า ชุมชนบริเวณนั้นอาศัยระบบการจัดการด้วยความไว้วางใจซึ่งกันและกันเช่นการประมงแบบระบบลงมีรูปแบบการจัดการโดยชุมชน ที่ไม่ต้องอาศัยกฎหมายภาครัฐมาบังคับใช้ แต่เป็นไปตามข้อตกลงที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วระบบลงของชุมชนบ้านน้ำก่ำ ยังมีลักษณะการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ คือ เจ้าของลงจำนวนหนึ่ง สามารถจับจองพื้นที่ในน้ำโขงฝั่งประเทศลาวได้ โดยไม่ละเมิดต่อกฎหมาย ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนชายแดน ที่เส้นแบ่งเขตแดนของรัฐชาติสลายลงได้ โดยไม่เกิดข้อพิพาทระหว่างกันแก่เช่นกับพื้นที่อื่นๆ

การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่มีมานานผ่านระบบและกลไกการบริหารจัดการพื้นที่โดยคนในชุมชนบ้านน้ำก่ำเอง ซึ่งสามารถแบ่งได้ออกเป็น 2 รูปแบบ คือ กลไกที่เป็นทางการมีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรมีการจัดตั้งคณะกรรมการในการจัดสรรการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่โดยคนในชุมชน และกลไกที่ไม่เป็นทางการ ที่เกิดจากการยอมรับนับถือในตัวบุคคล และมีกลไกที่เกิดจากความเชื่อมโยงกับเครือข่ายสองฝั่งโขงโดยสามารถให้รายละเอียดดังนี้

1. กลไกที่ไม่เป็นทางการ คือกลไกหรือกระบวนการยอมรับของคนในชุมชนต่อตัวบุคคลในลักษณะที่เป็นไปตามธรรมชาติ ลักษณะที่เป็นการสืบทอดหรือการยอมรับเพราะมีความศรัทธาและเชื่อถือ เช่น ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำทางศาสนา เจ้าโคตร ครูภูมิปัญญา พระสงฆ์ ผู้อาวุโสในชุมชนจากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล สามารถประมวลเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ผ่านกลไกที่ไม่เป็นทางการได้หลายเหตุการณ์ เช่น

ในอดีตแรกเริ่มการแบ่งสรรพื้นที่บนหาดแห่เพื่อใช้ทำกิน มีคนในชุมชนร่วมกันออกกฎ กติกาในการแบ่งสรรพื้นที่ โดยมีผู้นำชุมชน คือผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นกรรมการตัดสินและวัด

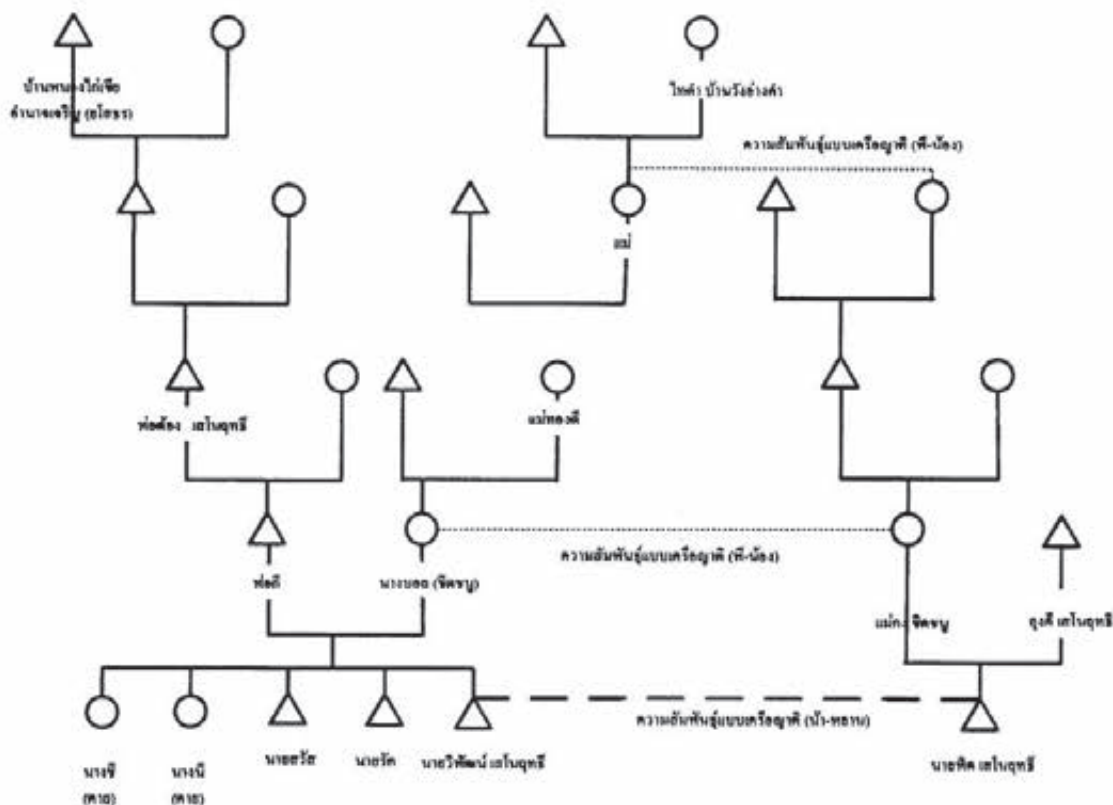
แบ่งพื้นที่คนในชุมชนต่างเชื่อใจซึ่งกันและกัน ไม่คดโกงและเอาเปรียบทำให้ไม่มีปัญหาภายในชุมชน และส่วนหนึ่งเกิดจากการยอมรับนับถือในตัวผู้นำชุมชน

“การแบ่งพื้นที่ต้องทำให้ยุติธรรม และเท่าเทียม การเป็นผู้นำที่ดีต้องไม่เอาเปรียบลูกบ้าน บางครั้งตัวเองไม่ได้ก็ต้องยอมเสียสละ”(สัมภาษณ์นายอาคม ลำลอง อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3)

ในช่วงเกิดข้อพิพาทไทยลาว นาย วิวัฒน์ เสนโนฤทธิ์และพวก เป็นผู้นำกลุ่มในการข้ามไปเจรจาท่องร้องกับคนฝั่งลาว สุดท้ายข้อพิพาทถูกเจรจาจบลงด้วยดี จากเหตุการณ์นี้ทำให้เห็นถึงการยอมรับสภาพผู้นำตามธรรมชาติ (Natural leader) ของกลุ่มนายวิวัฒน์ เสนโนฤทธิ์ เพื่อให้เป็นผู้นำกลุ่มในการไปเจรจาท่องร้องโดยทุกคนมีวัตถุประสงค์ที่ตรงกันคือให้ได้มาซึ่งสิทธิ์ทำกินบนพื้นที่หาดแห้งที่เคยมีมาในสมัยบรรพบุรุษ จะเห็นได้ว่าช่วงเวลานั้นชาวบ้านน้ำคำพร้อมใจกันที่จะเชื่อฟังการตัดสินใจและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำกลุ่มเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

จากการกรณีข้อพิพาทไทยลาวที่เกิดขึ้น การเจรจาที่กดดันและเคร่งเครียดเกิดขึ้นในขณะคนลาวจำนวนหนึ่งนำเรือประมาณ 50 ลำ มาประชิดริมหาดแห้งเพื่อขอขึ้นไปทำกินบนพื้นที่กลางหาดนั้น แกนนำเจรจาฝ่ายลาวขณะนั้นคือ นายพิต เสนโนฤทธิ์ แกนนำฝั่งไทยคือ นายวิวัฒน์ เสนโนฤทธิ์ ซึ่งทั้งสองมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การเจรจาจบลงด้วยดีส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนทั้งสองฝั่งต่างมีเครือญาติอยู่ฝั่งใดฝั่งหนึ่ง บ้างก็มีการนับถือกันเป็นเสี่ยวกันมาแต่ในอดีต แม้แต่แกนนำคู่เจรจาก็ยังเป็นญาติพี่น้องกัน ดังผังเครือญาติที่แสดงความสัมพันธ์ของผู้นำการเจรจาทั้งสองฝ่าย ดังรูปที่ 6.1 โดยนายวิวัฒน์เล่าท้าวความว่า

“จริงแล้วคนฝั่งโน้นก็ได้อยากมาได้อะไรหรอก แต่จำต้องมาเพราะทางการบังคับ โดยปกติก็ไปมาหาสู่กัน ที่ดินว่างทางโน้นมีอีกเยอะแยะ มีอะไรก็ช่วยเหลือกันอยู่แล้ว”

รูปที่ 6.1 แสดงความสัมพันธ์เครือญาติของตระกูลเสนอกุญ

ในด้านการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมของคนบ้านน้ำก่ำ จากการสอบถามคนในชุมชนพบว่า มีการแบ่งชาวบ้านน้ำก่ำออกเป็นคุ้มๆ เพื่อแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการสละเปลี่ยนกันถวายภัตตาหารให้กับพระสงฆ์ให้ครบทุกวัดและทุกวัน โดยเมื่อถึงวันที่คุ้มไหนมีหน้าที่รับผิดชอบ ชาวบ้านในคุ้มนั้นจะเตรียมภัตตาหารเช้าและเพลพร้อมน้ำ และปัจจัยตามกำลังศรัทธา เพื่อไปถวายยังวัดที่ตนเองรับผิดชอบ

ในกรณีที่มีการประโยชน์เพื่อการจัดการท่องเที่ยวบนหาดแห่ ก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่แสดงถึงกลไกในการบริหารจัดการพื้นที่กันเองภายในชุมชน โดยมีผู้นำกลุ่มตามธรรมชาติ คือ นายประจักษ์ จิตร ศรีลาศักดิ์ เป็นผู้นำกลุ่มในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาด มีการแบ่งบทบาทและหน้าที่ให้สมาชิกในชุมชนบ้านน้ำก่ำตามความชำนาญ ให้ทุกคนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น ผู้หญิงจะรับผิดชอบเรื่องเงิน เหยี่ยุติ ผู้ชายจะรับผิดชอบงานที่ใช้แรงงานหนัก ผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กจะมาช่วยทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่ต้องใช้แรงงานมากนัก จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาดแห่ มีการจัดงานใหญ่ขึ้นทุกปี มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อทำให้เป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ส่งผลจากจำนวนคนที่มาเพิ่มขึ้น กิจกรรมหลักที่ทุกคนในชุมชนกล่าวถึงคือ การร่วมกันสร้างสะพานไม้ไผ่เพื่อข้ามไปยังหาดแห่ซึ่งไม่เพียงเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนแต่ยังสามารถสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้สมัครสมานสามัคคีและแน่นแฟ้นขึ้น (ผู้ช่วยประจักษ์จิต)

“การสร้างสะพานไม่ได้ใช้เวลาทำนานประมาณเดือนึง มีการระดมทุนโดยความสมัครใจจากคนในชุมชนให้มาลงหุ้นเพื่อใช้เป็นต้นทุนในการก่อสร้างสะพาน สุดท้ายแล้วปันกำไรกันได้คนละใบจากร้อย แต่สิ่งที่ได้มากกว่านั้นคือ คนในชุมชนมีรายได้จากการจ้างงานสะพาน ใครทำอะไรได้ตรงไหนก็ทำ คนแก่คนเฒ่า เด็กก็ทำได้หมด อยากให้ทุกคนมีส่วนร่วมนอกจากรายได้แล้วเราได้อะไรที่มากกว่านั้น ความสามัคคีในชุมชน”(นายประจักษ์จิต ศรีลาศักดิ์สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2557)

2. กลไกที่เป็นทางการ เป็นกลไกที่เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านน้ำก่ำโดยผ่านทางเทศบาลตำบลน้ำก่ำ มีการจัดตั้งคณะกรรมการ และการประชุมหารือร่วมกันกับผู้นำชุมชนในการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ เช่น การแข่งเรือออกพรรษา การนมัสการพระธาตุพนม งานบุญประเพณีประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ในช่วงระยะ 2 ปีที่ผ่านมา ทางเทศบาลตำบลน้ำก่ำได้มีการเข้ามาร่วมในการสนับสนุนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเช่นการสนับสนุนงบประมาณจ้างมหรสพการดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การจัดเก็บขยะเป็นต้นดังแสดงการมีส่วนร่วมของภาครัฐในการสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านน้ำก่ำในรูปที่ 6.2

รูปที่ 6.2 การมีส่วนร่วมของภาครัฐในการสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านน้ำก่ำ

จะเห็นได้ว่ากลไกที่เป็นทางการมีบทบาทที่สำคัญน้อยกว่ากลไกที่ไม่เป็นทางการเนื่องจากชุมชนบ้านน้ำก่ำให้ความสำคัญและศรัทธาผู้นำชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติซึ่งเป็นลักษณะมานานตั้งแต่อดีตสังเกตได้จากทีมนักวิจัยลงพื้นที่เพื่อไปนัดแนะ สํารวจ เก็บข้อมูลหรือประชุมกับนักวิจัยชาวบ้าน จะพบว่าชาวบ้านจะมีการรายงานหรือบอกกล่าวให้กับผู้ใหญ่บ้านได้ทราบเรื่องตลอดเวลา หรือในกรณีที่ผู้นำชุมชนไม่อยู่ ชาวบ้านจะบอกว่า “เดี๋ยวต้องรอแจ้งผู้ใหญ่ก่อน” ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญและเคารพต่อตัวผู้นำสูง ถึงแม้ว่าผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันจะเพิ่งเข้ามาดำรงตำแหน่งไม่ถึงปี เมื่อพิจารณาโครงสร้างการปกครองของหมู่บ้านน้ำก่ำในอดีตถึงปัจจุบัน พบว่าผู้ที่มาดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในอดีตถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันมาก่อนในหลายระดับตั้งแต่รุ่นทวดของทวดเช่นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นหลานของผู้ใหญ่บ้านคนก่อนผู้ใหญ่บ้านคนก่อนเป็นหลานอดีตกำนัน การเคารพนับถือในตัวผู้นำชุมชนของชาวบ้านส่วนหนึ่งมาจากการเคารพนับถือในรุ่นพ่อส่งต่อมายังรุ่น

ข้อบังคับที่เกิดจากหน่วยงานของภาครัฐเช่น ข้อกำหนดจากกรมเจ้าท่าและหน่วยรักษาความปลอดภัยตามลำแม่น้ำโขง ในการกำหนดเส้นเขตแดนในน้ำโขงเพื่อไม่ให้ชาวบ้านลักลอบข้ามเขตน่านน้ำทำให้เกิดกฎหมายระหว่างประเทศ

ข้อตกลงที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมข้อกำหนดที่ชุมชนตั้งกฎกติกาขึ้นเพื่อเป็นข้อตกลงกันเองภายในชุมชน เช่น มีการประชุมระหว่างชาวบ้านเพื่อกำหนดกติกาให้เฉพาะคนในหมู่บ้าน 1 หมู่ 3 และหมู่ 18 เท่านั้นที่มีสิทธิ์ในการใช้พื้นที่หาดเหนือให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 เป็นแกนนำหลักในดำเนินการ สิทธิการครอบครองพื้นที่หาดเหนือสามารถเปลี่ยนมือ ให้เช่าหรือขายได้เฉพาะคนใน 3 หมู่บ้านนี้เท่านั้น หรือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การค้าขายบนหาดเหนือให้สิทธิ์เฉพาะคนใน 3 หมู่บ้านนี้ โดยการตั้งกติกาจะมีผู้นำชุมชนและผู้ช่วยมาเป็นการรวมกันในการตัดสินใจ หากในกรณีที่ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน จะแบ่งหน้าที่กันตามความชำนาญและความสมัครใจเป็นสำคัญ

6.2 ระบบความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขง

6.2.1 ด้านสังคมวัฒนธรรมและประเพณี(เครือญาติ การแต่งงาน: สายสัมพันธ์ข้ามพรมแดน และ วัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติข้ามพรมแดน)

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนพระธาตุสองฝั่งโขง เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอยู่ระหว่างเทือกเขาอันนัม ด้านทิศตะวันออกและเทือกเขาภูพาน ด้านทิศตะวันตก แหล่งกำเนิดลำน้ำสำคัญหลายสายไหลลงสู่แม่น้ำโขง เช่น ลำน้ำเซบั้งไฟ ลำน้ำก่ำ ลำน้ำสงคราม เป็นต้น ความหลากหลายของระบบนิเวศและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งรกรากสร้างหลักแหล่งกลายเป็นบ้านเมืองหลายแห่ง เช่น เมืองวัง เมืองคำม่วน เมืองหาโขงแกว เมืองท่าแขก บ้านน้ำก่ำ เป็นต้นก่อนหน้าที่กลุ่มชาติพันธุ์ลาวจะอพยพมาตั้งหลักแหล่งบริเวณชุมชนพระธาตุสองฝั่งโขง ปรากฏหลักฐานว่า เมืองศรีโคตรบูรเดิมอยู่ปากน้ำเซบั้งไฟตรงข้ามพระธาตุพนม เนื่องจากกระแสน้ำกัดเซาะพระธาตุเมืองเก่า เรียกว่าเมืองมรุกขนคร ประมาณ พ.ศ. 2294 – 2322 จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง บริเวณบ้านธาตุน้อยศรีบุญเรือง ริมห้วยบังฮวก อำเภอธาตุพนม ในปัจจุบัน ต่อมา ในปี พ.ศ. 2329 เมืองมรุกขนครที่บ้านธาตุน้อยศรีบุญเรือง ประสบปัญหากระแสน้ำเซาะตลิ่งพังจึงได้ย้ายเมืองขึ้นทางเหนือ ตั้งใหม่ที่บ้านหนองจันทร์ ห่างจากตัวเมืองนครพนมปัจจุบัน 3 กิโลเมตร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองมรุกขนครเป็นนครพนม ด้วยพื้นฐานเคยเป็นเมืองสำคัญสมัยล้านช้าง ทำให้เมืองนครพนม มีเมืองบริวารบริเวณลุ่มน้ำสงครามตอนล่างและริมฝั่งแม่น้ำโขงจนถึงชุมชนธาตุพนม เช่น เมืองไชยบุรี เมืองท่าอุเทน เมืองอาจสามารถ เมืองรามราช เมืองเรณูนคร และเมืองธาตุพนม ขอบเขตอำนาจครอบคลุมไปถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบริเวณเมืองคำเกิด คำม่วน จนถึงชายแดนเวียดนาม เมื่อบ้านเมืองขยายตัวเป็นชุมชนสองฝั่งโขง ซึ่งกลายเป็นที่มาของความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของชุมชนสองฝั่งโขงไทยลาวในปัจจุบัน

หัวใจสำคัญของการเชื่อมต่อความสัมพันธ์ชายแดนไทยลาวให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน คือระบบเครือญาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกขึ้นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในด้านอื่นๆ ตามมาแต่ก่อน คนไทยข้ามไปฝั่งลาวเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านน้ำก่ำและบ้านท่าค้อ ปากเซบั้งไฟมีเครือญาติที่เกิดจากการลงหลักปักฐานกันคนละฝั่งในหมู่บ้านซึ่งตระกูลเดียวกัน ในครอบครัวที่พ่อแม่

ไปบุกเบิกที่ดินทำกินอยู่ฝั่งลาว พ่อรุ่นลูกบางคนก็ข้ามไปทำกินต่อ บางคนเลือกที่จะมาตั้งรกรากอยู่ที่ไทย ทำให้มีพี่น้องข้ามพรมแดนตั้งแต่นั้นมา การแต่งงานข้ามพรมแดน จากในอดีตที่นิยมข้ามไปจับจองเป็นเจ้าของที่ดินทำมาหากินอยู่ฝั่งลาว ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์แต่งงานข้ามพรมแดนกับเจ้าของพื้นที่ การข้ามไปมาเพื่อเยี่ยมยามในหมู่เครือญาติและเพื่อนฝูง โดยเฉพาะยามเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งในปัจจุบันนิยมฝากสิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภคไปเยี่ยมแทน รวมถึงการเข้าร่วมงานบุญประเพณีตามวิถีปฏิบัติในชีวิต เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานบุญแจกข้าว และที่จะไม่รื้อที่ที่จะข้ามไปเลยคือไปงานศพเพื่อแสดงถึงการปลอบขวัญและให้กำลังใจกันยามทุกข์ยาก

พลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน

พลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างชุมชนบ้านน้ำคำฝั่งไทย และบ้านท่าค้อ ฝั่งลาว จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน พบว่า ส่วนใหญ่มีความทรงจำเกี่ยวกับสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ว่ามีผลกระทบและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันระหว่างสองชุมชนฝั่งโขง ดังนั้นผู้ศึกษาจึงนำเสนอพลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของชุมชน ไทย ลาว ตามยุคสมัยของสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีพื้นที่สู้รบอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครพนม สงครามครั้งนั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขงด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของชุมชนบ้านน้ำคำอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงสุดเขตชายแดนประเทศไทย ทำให้อยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจรัฐ ซึ่งมีโดยตรงต่อความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนแม่น้ำโขง ระหว่างบ้านน้ำคำฝั่งไทย และ บ้านท่าค้อ ฝั่งลาว โดยพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั้งสองชุมชนที่ต่างเป็นเครือญาติ มีการไปมาหาสู่กันเป็นเวลายาวนาน มีรากเหง้าของบรรพบุรุษ เทือกเขาเหล่ากอญาติพี่น้องอยู่ทั้งสองฝั่ง ในมุมมองของรัฐมองว่าการข้ามไปมาคือการข้ามพรมแดนรัฐชาติ แต่สำหรับคนในชุมชนแล้วมองว่าเป็นการเดินทางข้ามแม่น้ำสายหนึ่งเพื่อไปในวิถีการดำรงชีวิต ดังเช่น

นายสุภาพ วลลี อดีตกำนันตำบลน้ำคำ เล่าว่า “ในสมัยก่อนคนไทยนิยมพายเรือข้ามไปทำการเกษตรฝั่ง โดยการจับจองที่นาฝั่งลาว เนื่องจากมีที่ว่างเยอะไปจับจองได้เลย มีการซื้อวัว ควาย แล้วนำขึ้นเรือข้ามกลับมาฝั่งไทย บางคนไปหาปลาฝั่งลาวเพราะมีปลาเยอะ”

ในกรณีการแต่งงาน อย่างที่ นายอาคม ล้ารอง อดีตผู้ใหญ่บ้านน้ำคำ หมู่ที่ 3 เล่าว่า “คนฝั่งนี้และฝั่งโน้นมีความสัมพันธ์อันดีเครือญาติมาตั้งแต่อดีตบางคนไปมีเมียฝั่งโน้น บางคนมีพ่ออยู่ฝั่งลาว แต่ตัวอยู่ไทย จึงมีการข้ามไปมาระหว่างสองฝั่ง อยู่เป็นประจำปัจจุบัน ชุมชนถือว่าความสัมพันธ์เครือญาติ เมียไทย ผัวลาว พ่อลาว ลูกไทย ถือเป็นเรื่องปกติ การไปมาหาสู่เพื่อทำกิจกรรมเชิงสังคมและวัฒนธรรม เป็นงานเป็นการ เช่น การทำบุญ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ งานทอดกฐิน ทางนั้นก็มีมาทางนี้ทางนี้ก็ไป”

จากคำบอกเล่า เห็นว่า ช่วงก่อนยุค 2500 คนบ้านน้ำคำกับบ้านท่าค้อ ต่างรู้จักมักคุ้นไปมาหาสู่กันเป็นอย่างดี บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น เป็นเครือญาติทางสายเลือด การสืบทอดมรดก ทำกินที่พ่อแม่บุกเบิกไว้ในอดีต การโยกย้ายหาที่ทำกิน การแต่งงาน การเลือกตั้งถิ่นฐาน บ้างเลือกอยู่ในลาว บ้างเลือกอยู่ในไทย นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงทำให้วิถีชีวิต วิถีคิดทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ทำให้ชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีความรู้สึกเป็นเหมือนที่

น้อง การไปมาหาสู่จึงเป็นเรื่องปกติ กฎระเบียบรัฐที่ว่าด้วยพรมแดนจึงมีการบังคับใช้น้อย นอกจากนั้นพื้นที่ยังอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครองของรัฐ เจ้าหน้าที่จึงไม่เข้มงวดกวดขันนัก

ช่วงที่ภายหลังสถานการณ์การเมืองของเปลี่ยนระบบการปกครองระบบคอมมิวนิสต์ ปี 2518

นายอาคม ลำลอง เล่าว่า ก่อนลาวแตก ชาวบ้านน้ำก่ำยังข้ามไปหากินฝิ่นอยู่บ้านปากเซ บ้านท่าเตือ แต่พอลาวแตก (ยกทัพมาปี พ.ศ. 2522) เป็นคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ไทย ลาว ไม่ค่อยราบรื่นนัก กฎหมายมีการบังคับใช้อย่างเคร่งครัด “พอลาวเป็นคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์ ก็ข้ามไปฝิ่นนั้นไม่ได้แล้ว เขาห้ามไม่ให้ไป ทำให้การไปมาหาสู่ กิจกรรมทางสังคม เช่น การทอดผ้าทอดกฐิน ลดลง”

จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งของความสัมพันธ์ระดับประเทศที่เกิดขึ้นส่งกระทบต่อความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขง การไปมาหาสู่ข้ามพรมแดนเป็นเรื่องลำบากและผิดกฎหมาย ชาวบ้านบ้านน้ำก่ำ พูดตรงกันว่า สถานการณ์หลังลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนทั้งสองฝั่งตามพรมแดนมีเจ้าหน้าที่รัฐคอยสอดส่องดูแลเพื่อป้องกันชาวลาวลักลอบข้ามแม่น้ำโขงมาฝั่งไทย แต่ด้วยความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งที่แนบแน่นโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางสายเลือด

“ถึงจะห้ามก็มีการลักลอบข้ามมาอยู่ดี ลูกเขาอยู่นี่ยังงี้ก็ต้องมา” (นาย โล กล้าฝัก, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2557)

ยุคหลัง กรณีข้อพิพาทไทย ลาว 2540

นายอาคม ลำลอง เล่าว่า หลังเกิดเหตุการณ์ข้อพิพาท ไทย ลาว เพื่อสิทธิในการครอบครองพื้นที่หาดแห้ง ถึงแม้ฝั่งลาวจะไม่ได้สิทธิในการใช้พื้นที่หาดแห้งความสัมพันธ์ไทย ลาว กลับดีขึ้นกว่าเดิม ส่วนตัวเห็นว่า เกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความเป็นผู้นำที่ดี และสายสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านทั้งสองฝั่งมาตั้งแต่อดีต ความสัมพันธ์ระดับพ่อแม่บ้านต่อพ่อแม่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้านบ้านน้ำก่ำ กับบ้านท่าค้อ) ที่แนบแน่น มาตั้งแต่อดีต มีความเข้าใจในบทบาทของการปกครองที่ยึดหยุ่น มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น คนลาว เจ็บป่วยข้ามเรือเล็กมาหาหมอเพียงแค่แจ้งให้ผู้ใหญ่ทราบก็สามารถขึ้นฝั่งได้เลย

“ถึงแม้จะเกิดความขัดแย้งของชุมชนสองฝั่ง ภายหลังเหตุการณ์จบลงก็ไม่มีใครพูดถึงหรือเอื้อนเอ่ย เพื่อให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกันอีก ชาวบ้านฝั่งไทยก็ไม่ได้โกรธคนลาว เพราะเห็นว่าลึก ๆ แล้วคนลาวไม่ได้อยากได้หาดแห้งจริง แต่มาเพราะโดนทางการลาวบังคับมา” (นายวิวัฒน์ เสงี่ยมฤทธิ์, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2557)”

6.2.2 ศรัทธาและความเชื่อ

พระธาตุพนมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ชาวลุ่มน้ำโขงทุกคนให้ความศรัทธาและถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ตามตำนานกล่าวมาสร้างมานาน ไม่น้อยกว่า 2300 ปี ในเทศกาลวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี ชาวบ้านทั้งไทย และ ลาว รวมถึงพุทธศาสนิกชน จากทั่วสารทิศ จะพากันมาสมโภชน์ในงานประเพณีนมัสการองค์พระธาตุพนม ถือนาวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เป็นวันแรกของงาน และสิ้นสุดสุดวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ลูกหลานก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านช่วงงานนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งจะไม่ค่อยเหมือนชุมชนอื่นที่ จะกลับมาช่วงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์

“ในทุกปีชาวบ้านจะรวบรวมทรัพย์สินเพื่อเป็นค่าหัว (ค่าภาษี) มาถวายที่วัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติมาตั้งแต่การบูรณะช่วงพระธาตุล้มโดยมีความเชื่อว่าหากทำแล้วจะทำไม่เจ็บไม่ไข้ อยู่เย็นเป็นสุข โดยในการเสียค่าหัวแล้วแต่กำลังศรัทธาของแต่ละครอบครัว”

การรำบูชาพระธาตุพนม

พระธาตุพนมเป็นสถูปเจดีย์ ที่บรรจุสารีริกธาตุ พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า จากตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่า มีการนำพระธาตุหัวอกหรือพระอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว โดยอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในองค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม องค์พระธาตุพนมถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ที่มีร่วมกันของชุมชนสองฝั่งโขง ซึ่งต่างมีความศรัทธา และเชื่อในอนุภาพความศักดิ์สิทธิ์ โดยทุกปีจะมีการรำบูชาพระธาตุพนมที่ปรับปรุงมาจากการฟ่อนรำแหงกองบุญในเทศกาลนมัสการองค์พระธาตุพนม ซึ่งการรำชุดนี้ แสดงครั้งแรกในการสมโภชน์ พระธาตุชุดใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2522 และถือเป็นเอกลักษณ์ในการใช้รำเปิดงานนมัสการพระธาตุพนม ในเดือนสามของจนถึงปัจจุบัน ในการรำจะมีเครื่องสักการะเพื่อเป็นพุทธบูชาในพิธีประกอบด้วยชุดรำองค์พระธาตุพนม 6 ชุด ได้ รำตำนานพระธาตุพนม รำศรีโคตรบูรณ์ รำผู้ไทเรณู รำหางนกยูง รำไผ่ฮ่อ และ รำขันหมากเบง

นอกจากนี้ ในการประกอบอาชีพของชุมชนริมฝั่งโขงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเพื่อให้การประกอบอาชีพราบรื่น โดยเฉพาะการประมงที่เป็นวิถีอาชีพที่ทำกันมานานแต่ดั้งเดิม ชาวประมงต่างมีความเชื่อในการไหว้บวงสรวงแม่น้ำโขงก่อนออกหาปลาตามตำนานเจ้าแม่สองนางที่เล่าสืบต่อกันมา

ตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางเป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายในชุมชนชายฝั่งแม่น้ำโขงและภาคอีสานตอนกลางที่มีศาลหรือหอเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่หลายพื้นที่แม่น้ำโขง เช่น ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอบ้านดุง ตำบลเวียงคุก ชุมชมวัดหายโศก อำเภอเมือง และอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย บ้านน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น

เจ้าแม่สองนางเป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านในอีสานหลายจังหวัดเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตนมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองให้ตนและชุมชนรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงได้โดยเรื่องเล่ามีอยู่ว่า....“พระธิดาหรือลูกหลานของเจ้าเมือง หรือนักรบ ซึ่งเป็นพี่น้องกันหรือฝาแฝดกัน ล่องเรืออพยพมาตามแม่น้ำโขง แล้วเรือล่มเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ต่อมาวิญญาณได้ปรากฏให้ชาวบ้านตามชุมชนต่าง ๆ หรือเป็นผู้ติดตามนักรบไปทางบก” ชุมชนต่าง ๆ ที่นับถือเจ้าแม่สองนางจึง

ต้องบวงสรวงและเซ่นไหว้เป็นประจำทุก ๆ ปี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตนรวมทั้งการร้องขอความอุดมสมบูรณ์และความสันติสุขของชุมชน ในทุกชุมชนยังมีความเชื่อในตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางอย่างแนบแน่นและยังถือปฏิบัติการบวงสรวงเซ่นไหว้ในช่วงเดือน ๖ กันเป็นประจำทุกปี

6.2.3 แรงงานและ เศรษฐกิจ การค้าแรงงานข้ามพรมแดน

สมัยก่อนที่ลาวจะปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมในปี พ.ศ. 2518 คนไทยในชุมชนบ้านน้ำคำหลายครอบครัวได้ข้ามไปฝั่งลาว มีทั้งแบบไปแล้วกลับ และไปตั้งถิ่นหลักปักฐานด้วยเหตุผลของการไปจับจองที่ดินเพื่อทำนา ซึ่งที่ดินฝั่งลาวสมัยก่อนมีมากมายเป็นที่รกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของ เมื่อเกิดสงครามเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาว ชาวบ้านน้ำคำบางคนเลือกที่จะทิ้งที่ทำกินในฝั่งลาวกลับมาบ้านน้ำคำ แต่ก็มีบางส่วนเลือกที่จะอยู่ทำกินต่อไปในที่ดินที่พ่อแม่ได้บุกเบิกไว้แล้ว หลังสงครามผ่านไปคนไทยและลาวในพื้นที่น้ำคำยังมีสายสัมพันธ์เครือญาติที่เกิดจากการแยกตัวออกมาของพี่น้องท้องเดียวกัน

ภาพรวมความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนด้านแรงงานในอดีต ก่อนที่จะเกิดสงครามอินโดจีนในปี พ.ศ. 2489 – 2497 เป็นช่วงที่ลาวยังไม่มีศึกสงครามรุนแรง การแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนบ้านน้ำคำและบ้านท่าคือเป็นการแลกเปลี่ยนเฉพาะในหมู่เครือญาติ และส่วนใหญ่ชาวบ้านน้ำคำเป็นฝ่ายข้ามไปบ้านท่าคือฝั่งลาวมากกว่า ทั้งนี้เพราะหลายครอบครัวที่บ้านน้ำคำมีประสบการณ์ที่พ่อแม่ไปบุกเบิกจับจองที่นาฝั่งลาวบ้านท่าคือ ลูกหลานที่อยู่ฝั่งไทยบ้านน้ำคำเมื่อโตพอจะช่วยเหลือพ่อแม่ได้ก็จะชักชวนกันพายเรือข้ามไปช่วยพ่อแม่ทำนาในฤดูทำนา

ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเอามือเอาแรงหรือการหมุนเวียนช่วยเหลือกันในหมู่คนอาชีพทำนานั้น การข้ามพรมแดนมาเอามือเอารวันที่บ้านน้ำคำน้อยกว่า เนื่องจากการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านของแต่ละฝ่ายก่อน ทั้งนี้ชาวบ้านน้ำคำจำนวนมากที่ได้ข้ามไปประกอบอาชีพทำนาอยู่บ้านท่าคือ ดังนั้นการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนแรงงานจึงเกิดขึ้นในหมู่บ้านท่าคือมากกว่าที่จะข้ามแม่น้ำมาฝั่งไทยบ้านน้ำคำ ส่วนการใช้ระบบการจ้างงานลาวมาช่วยทำนาในฝั่งไทยบ้านน้ำคำมีมากขึ้นหลังจากชาวบ้านในหมู่บ้านออกไปขายแรงงานนอกชุมชน ทั้งกรุงเทพฯ และต่างประเทศ ซึ่งการไปต่างประเทศของคนในชุมชนบ้านน้ำคำในช่วงที่ไปกันเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 2520

นอกจากนั้นในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองลาว ชาวบ้านน้ำคำยังไปขายแรงงาน ทำมาหากินในเมืองเวียงจันทน์ในยุคนั้นด้วย เพราะฝรั่งเศสใช้เวียงจันทน์เป็นศูนย์กลางการปกครองลาว ซึ่งจะมีตัวแทนชาวฝรั่งเศสเข้ามาบริหารจัดการปกครองลาว การก่อสร้างอาคารต่าง ๆ เพื่อรองรับตัวแทนของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส จึงเป็นแหล่งดึงดูดใจแรงงานไทยบ้านน้ำคำ ชาวบ้านน้ำคำที่ไปรับจ้างตอนนั้น ส่วนใหญ่มีญาติพี่น้องอยู่เวียงจันทน์ หลายคนไปรับจ้างก่อสร้าง บ้างเข็นน้ำขาย และต้องออกมาจากประเทศลาวเมื่อมีการแตกแยกภายในก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยม

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าในอดีตคนไทยข้ามไปประเทศลาว เพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งการทำเกษตรและแรงงานรับจ้าง แต่เมื่อประเทศไทยเริ่มต้นประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยก่อนประเทศลาวหลายปี การเร่งรัดพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การเกษตร การบริการ ทำให้ไทยเป็นแหล่งดึงดูดแรงงานทั้งภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน ในชุมชนบ้านน้ำคำได้สะท้อนปรากฏการณ์สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงนี้ นั่นคือแต่ก่อนที่ชายแดนไม่มีกฎเข้มงวดมากนัก มี

แรงงานลาวข้ามมาฝั่งไทยโดยใช้เส้นทางบ้านน้ำก่ำ ส่วนใหญ่มุ่งไปทำงานในกรุงเทพฯ ที่มีลักษณะของการหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย

ปัจจุบันคนบ้านน้ำก่ำแทบไม่มีใครไปรับจ้างฝั่งลาว ด้วยค่าเงินที่แตกต่างกันรวมทั้งกฎระเบียบการเข้าประเทศที่เข้มงวดของลาว ส่วนคนลาวที่ข้ามมาอย่างผิดกฎหมายลดน้อยลงเนื่องจากความเข้มงวดตรวจตราของเจ้าหน้าที่รัฐ ประกอบกับนโยบายระหว่างประเทศที่เอื้อให้การเข้ามาทำงานในประเทศไทยอย่างถูกกฎหมายก็ได้ยุ่งยากดังเช่นแต่ก่อน ทำให้คนลาวที่ต้องการเข้ามาทำงานในไทยใช้เส้นทางในการเข้าประเทศอย่างถูกต้องมากขึ้น

ส่วนลักษณะการใช้แรงงานข้ามพรมแดนปัจจุบันในพื้นที่บ้านน้ำก่ำ แม้คนไทยบ้านน้ำก่ำไม่ได้ข้ามไปรับจ้างด้านาที่ฝั่งลาวเหมือนอย่างก่อนแล้ว แต่คนไทยทั้งบ้านน้ำก่ำและหมู่บ้านใกล้เคียงฝั่งไทยยังต้องการแรงงานชาวลาวในฤดูทำนาปีทั้งนี้กฎระเบียบของรัฐยังเอื้อต่อวิถีชุมชนชายขอบ คือแรงงานลาวที่ต้องการมารับจ้างด้านา เกี้ยวข้าวสามารถข้ามมาได้ เพียงแต่เจ้าของผู้ว่าจ้างฝั่งไทยจะต้องประสานงานตำรวจตระเวนชายแดน หรือ ดชด. ที่ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่บ้านน้ำก่ำ เพื่อแจ้งจำนวนแรงงานลาวที่จะเข้ามาและให้ข้าม ณ จุดที่ ดชด. กำหนด เมื่อถึงเวลากลับก็ให้กลับตรงจุดนั้น คนบ้านน้ำก่ำนิยมจ้างคนลาวมาด้านา เกี้ยวข้าว ปลูกมัน เพราะค่าแรงถูกกว่าประมาณ 250-300 บาท ไม่ต้องเลี้ยงข้าวกลางวัน และได้เนืองานเต็มเม็ดเต็มหน่วยกว่าการจ้างแรงงานคนไทย

“ มีญาติทางฝั่ง (ลาว) ช่วงไหนต้องการแรงงานมาช่วยเกี่ยวข้าว หน้ำมัน ก่นมัน(ปลูกมันขุดมัน) ก็จะโทรนัดแนะให้ญาติฝั่งลาวมาช่วยงาน ประหยัดค่าแรง เขาก็ถือโอกาสได้มาเยี่ยมมาหยาม”

เศรษฐกิจ การค้าขาย

ในอดีตสภาพเศรษฐกิจ สังคมในขณะนั้นที่ชุมชนชายแดนบ้านน้ำก่ำยังห่างไกลความเจริญ ไกลจากหัวเมืองใหญ่ในภูมิภาคต่าง ๆ กระจายสินค้าจากเมืองสู่ชุมชนชายแดนยังไม่สะดวกมากนักการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนบ้านน้ำก่ำฝั่งไทยกับชุมชนบ้านท่าค้อ จึงเป็นไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนเพื่อยังชีพในครัวเรือนมากกว่าเป็นการค้าขายจนกระทั่งผ่านยุคสมัยของการพัฒนาตามแนวนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้ชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยมีความเจริญขึ้นอย่างมาก รูปแบบการค้าจึงค่อยเปลี่ยนมาเป็นการซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภค ที่หลากหลายขึ้น แต่สมัยก่อนยังไม่มีจุดผ่อนปรนชายแดน การไปมาหาสู่ระหว่างคนไทย คนลาวบริเวณนี้ สามารถข้ามไปมาได้ง่ายเพียงแต่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็สามารถทำได้ภายใต้กฎเกณฑ์ของการเป็น “ด่านประเพณี” ซึ่งมีมานานตั้งแต่สมัยที่รัฐไทยและลาวมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ปัจจุบันอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้การติดต่อค้าขายและความสัมพันธ์ชายแดนระหว่างไทยลาว ดีขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งเริ่มมีการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนในอำเภอธาตุพนม ดังรูปที่ 6-4

รูปที่ 6-4จุดผ่อนปรนชายแดนอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

จุดผ่อนปรนชายแดนตั้งอยู่บริเวณตลาดสดริมฝั่งแม่น้ำโขง ในอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดยเปิดให้มีการค้าขาย 2 วันต่อสัปดาห์ คือวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ตั้งแต่เวลา 06.00-12.00น.ชาวบ้านจะเรียกตลาดนี้ว่า “ตลาดลาว” ในวันที่เปิดจุดผ่อนปรน ตลาดลาวจะมีทั้งพ่อค้าแม่ค้าฝั่งไทยและลาวมาขายของและเลือกซื้อสินค้าหลายหลายชนิด สินค้าที่คนลาวนำมาส่วนใหญ่จะเป็นพวกสินค้าที่หาได้จากธรรมชาติ เช่น เนื้อฟาน กบ ปลา ของป่า เนื้อแห้ง ไม้ที่ผ่ามาเพื่อเป็นขนวนในการก่อไฟ และพวกพืชผัก สมุนไพร เช่น มะขามเปียก ขมิ้น เป็นต้น ในตลาดลาวสามารถหาซื้อสินค้าได้แทบทุกอย่าง เช่น อาหารทะเล ปลาน้ำจืดหลายชนิด พืชผัก กระเทียมที่ขนมาจากจีน ผลไม้ สินค้าเพื่อการยังชีพ เป็นต้น ดังแสดงในรูปที่ 6-5

รูปที่ 6-5 สินค้าที่นำมาจำหน่ายที่จุดผ่อนปรน

การเปิดตลาดจุดผ่อนปรนชายแดนนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ การจ้างงานไม่เฉพาะกับชุมชนทั้งสองฝั่งโขงละแวกนั้นเท่านั้น ยังมีพ่อค้าจากพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงนำสินค้าเข้ามาขายเกิดการสร้างงานและอาชีพและการกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชน เช่นเมื่อคนลาวขนส่งสินค้าใส่เรือยาวข้ามมาขายในตอนเช้าจะมีคนรับจ้างแบกสินค้าขึ้นมาบนฝั่ง และเมื่อคนลาวจะกลับก็จะเลือกซื้อสินค้าข้าวของเครื่องใช้ เครื่องอุปโภค บริโภค กลับไปพร้อมด้วย ก็จะมีแรงงานรับจ้างแบกขนส่งสินค้าลงเรือ เกิดอาชีพให้เข้าพื้นที่เก็บสินค้าในกรณีที่คนลาวขายสินค้าไม่หมดและไม่ต้องการขนส่งสินค้ากลับ ชาวบ้านฝั่งไทยจากที่เคยปลูกพืชผักเพื่อขายส่งให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อโดยตรง แต่เมื่อมีตลาดลาว ชาวบ้านคนไทยหลายคนจะนำสินค้าเข้ามาขายเอง บางรายใช้ช่องทางนี้สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ เช่น เอาผลผลิตพืชผักที่เลือกกินเหลือใช้มาขายทำอาหารง่าย ๆ มาขายในตลาด

“ปกติขายอยู่ในตลาดสดธาตุพนม แต่วันไหนที่มีตลาดลาวก็จะมาขายที่นี่ ดีกว่า คนเยอะขายหมดไว” (นางแผน สิริผล แม่ค้าขายปลาในตลาดสดธาตุพนมสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2557)

ในการสำรวจตลาดลาวในตอนเช้าจะพบว่ามีการขายที่เรียกกันว่า “เรืออีซู่” (เครื่องยนต์ที่ใช้ยี่ห้ออีซู่) ของพ่อค้าแม่ค้าคนลาวจอดริมเทียบท่าริมฝั่งแม่น้ำพร้อมสินค้าเต็มลำเรือ รอขนขึ้นมายาวบนฝั่งไทย

แม่น้องโบว์ แม่ค้าคนลาว “มาซื้อผลไม้จากฝั่งไทย ซื้อผลไม้ตามฤดูกาลแทบทุกชนิดครั้งละ 2 ลำเรือ ประมาณ 80,000 -100,000 บาท หน้าหนาวจะค้าส้มจีนและหมากละมุด เป็นหน้าไผ่ หน้ามัน หลังหน้าหนาวเดือนสี่เดือนหน้าจะมาค้าเงาะ ทุเรียน มัก (ชอบ) ซื้อแอปเปิ้ลจากพนม (ธาตุพนม) มากกว่าที่จะซื้อจากจีนเพราะว่ามันล็กลอบขนได้ ขนกลับกะมีทั้งเสียภาษีและล็กลอบ ถ้าขึ้นทางด้านก็เสียภาษี”

6.3 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การถอดบทเรียนจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ การประชุมกลุ่ม และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน บ้านน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ทีมผู้วิจัยได้สังเคราะห์บทเรียนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ และนำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ ตลอดจนวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่และให้ข้อเสนอแนะจากการวิจัยได้ ดังนี้

6.3.1 เวทีปฏิบัติการและการสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

โครงการวิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ ทั้งด้านการเกษตร ประมงและการท่องเที่ยว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม นักวิจัยจึงได้จัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำก่ำ โดยมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กันเองภายในชุมชน ส่วนใหญ่ชาวบ้าน

จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมการท่องเที่ยวมากกว่าการเกษตรและการประมงเนื่องจากชาวบ้านมีภูมิปัญญาและความรู้ในการจัดการด้านการเกษตรและการประมงมาตั้งแต่อดีต โดยเป็นอาชีพที่สามารถบริหารจัดการกันเองได้ในครอบครัว ขึ้นอยู่ความถนัดและปัจจัยการผลิตขณะที่กิจกรรมการท่องเที่ยวต้องอาศัยการจัดการร่วมกันของคนในชุมชนคณะผู้วิจัย จึงได้จัดเวทีปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวหาดแห่ โดยเป็นการเสวนาหารือร่วมกับคนในชุมชนเพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวหาดแห่ให้เป็นที่รู้จักชาวบ้านได้มีการยกมือเสนอแนวคิดที่หลากหลายโดยเริ่มจากสถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรค แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขจากเวทีปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวหาดแห่ของชุมชนได้นำข้อเสนอแนะจากเวทีไปปฏิบัติการจริงในการจัดการท่องเที่ยวหาดแห่ในปี 2558 เช่น ชุมชนได้ออกมาตรการเพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทของนักท่องเที่ยวที่เมาแอลกอฮอล์ โดยการทำให้ทัศนวิสัยการมองเห็นและกำหนดอัตราค่าปรับในกรณีที่เกิดการทะเลาะวิวาท ทำให้ปีนี้มีจำนวนการทะเลาะวิวาทเพียงรายเดียว ขณะที่จัดการขยะและการดูแลรักษาความปลอดภัยของการเล่นน้ำของนักท่องเที่ยวได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลตำบลน้ำก่ำและจังหวัดนครพนมเข้ามามีส่วนร่วมในสนับสนุน ทำให้การท่องเที่ยวในปีนี้ประสบความสำเร็จ มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวหาดแห่มากกว่าทุกปี นอกจากนั้นคณะนักวิจัยยังได้มีการไปศึกษาดูงานในต่างพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างชุมชน นักวิจัยชาวบ้านสามารถนำความรู้และประสบการณ์จริงมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ตนเองได้

การบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ชุมชนบ้านน้ำก่ำมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่มานาน ทั้งเป็นการบริหารจัดการระดับพื้นที่ภายในชุมชนจัดการกันเอง เช่น ในอดีตที่มีการแบ่งพื้นที่บนหาดพื้นที่ใช้เป็นที่ทำกิน การใช้สิทธิ์แลกเปลี่ยน ซื้อหรือขายพื้นที่ซึ่งไม่ได้มีเอกสารสิทธิ์จากทางรัฐ ทั้งหมดเป็นไปตามกติกาและข้อตกลงกันเองภายในชุมชน การบริหารจัดการพื้นที่ระหว่างชุมชนในกรณีเหตุการณ์ข้อพิพาทไทยลาวที่แสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการปกป้องสิทธิ์เหนือพื้นที่สาธารณะในการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินเหนือหาดแห่โดยไม่มี ความรุนแรงอาจเป็นเพราะการบริหารจัดการพื้นที่และการต่อรองของคนทั้งสองฝั่งที่ถือเอาประโยชน์ร่วมกันเป็นเกณฑ์ มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นกับยุคสมัย ทำให้ชุมชนทั้งสองฝั่งสามารถอยู่ร่วมกันได้ โดยไม่มีความรู้สึกต่างชาติต่างภาษาแต่อย่างใด หรือในกรณีของการบริหารจัดการระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐภายนอก ดังเช่นกรณีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แต่เดิมเป็นการบริหารจัดการกันภายในชุมชนเอง แต่เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวในหาดแห่ให้เป็นที่รู้จัก ชุมชนจึงได้ให้ความร่วมมือกับเทศบาลตำบลน้ำก่ำที่เข้ามาดูแลเสริมในส่วนที่ชุมชนยังไม่สามารถจัดการได้ เช่น การจัดการขยะ การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวในปีปัจจุบันจึงมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวหาดแห่มากเป็นประวัติการณ์ จากที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนแสดงถึงว่าชุมชนบ้านน้ำก่ำมีความเข้มแข็งจากภายในตัวชุมชนเองมาตั้งแต่เริ่มต้น ส่งผลให้ในพื้นที่มีการพัฒนาอย่างมาก

6.3.2 ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อความสำเร็จ: พื้นที่ โอกาส และผู้คน

หลักการบริหารจัดการที่สามารถพัฒนาให้ชุมชนบ้านน้ำก่ำพึ่งตนเองได้นั้น มีจุดเริ่มต้นจากการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาที่มีรากฐานจากการมีส่วนร่วมคิดของคนในชุมชน โดยเริ่มจากการใช้ความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาของคนในชุมชน พัฒนาจากจุดเล็ก ๆ จนทำให้การบริหารจัดการพื้นที่ประสบความสำเร็จ โดยแบ่งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ผู้นำชุมชน มีลักษณะทั่วไปที่พึงมี เช่น มีความสามารถ ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ สุจริต และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งเป็นหลักในการบริหารจัดการภายในชุมชนให้ประสบความสำเร็จ ผู้นำทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติมีความมุ่งมั่นและเอาใจใส่งาน มีความคิดในเชิงบวก และที่สำคัญคือให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของลูกบ้านที่หลากหลายระดับ มีการแบ่งงานกันทำตามความสามารถ โดยให้ผู้นำทุกส่วนมีส่วนร่วมเป็นประธานหรือที่ปรึกษา นอกจากนั้น ยังมีการบริหารจัดการแบบผสมผสาน ภายใต้หลักการให้ความยุติธรรมทั่วถึง มีการให้ความรู้และแจ้งข้อมูลข่าวสาร โดยการประชาสัมพันธ์เสียงตามสายในตอนเย็นเลิกงาน ทำให้ได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากลูกบ้านอย่างเต็มที่แม้ว่าการจัดงานจะได้รับความร่วมมือจากผู้นำฝ่ายปกครองในบางกิจกรรมแต่ชุมชนบ้านน้ำก่ำยังมีผู้นำตามธรรมชาติที่ไม่มีตำแหน่งทางการเมือง และผู้นำกลุ่มอาชีพบางกลุ่ม ที่มีความรู้ความเข้าใจพร้อมที่จะเป็นแกนนำหลักในชุมชน ทำให้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ ดังตัวอย่างเช่นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหาดแห่

2. ประชาชน ชุมชนบ้านน้ำก่ำมีประชาชนอาศัยอยู่ 537 ครัวเรือน ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติเกือบทั้งหมด ชุมชนมีความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ประเพณีของหมู่บ้าน การทำบุญฮิตสิบสองคองสิบสี่ ส่วนใหญ่มีรายได้ทั้งปีทั้งจากการเกษตรและทำการประมงควบคู่กัน คนที่ไม่มีที่ดินทำกินก็จะไปรับจ้างรายวัน คนแก่ที่อยู่บ้านก็จะรับจ้างล้างและมัดพืชผลทางการเกษตรเพื่อรอขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นโดยมีความเชื่อว่ามีหลักบ้านที่ดี (เจ้าที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษา)

3. ศักยภาพชุมชน บ้านน้ำก่ำมีทุนทางธรรมชาติที่โดดเด่น คือหาดแห่เกาะกลางแม่น้ำโขง และแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านหมู่บ้านตลอดทั้งปี สามารถใช้เป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพทั้งด้านเกษตรกรรม การประมง และยังสามารถจัดการท่องเที่ยวในบางฤดูกาล สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนตลอดทั้งปีในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานาน นอกจากนั้นยังมีองค์พระธาตุพนม ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนทั้งสองฝั่งให้เกิดความรัก ความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

6.3.3 ปัญหาอุปสรรคด้านการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

1. ชาวบ้านบางส่วนยังขาดความรู้ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ เช่น มีการปลูกพืชที่ขายได้ราคาต่ำ ปลูกพืชชนิดเดียวกันทั้งหมู่บ้าน ผลผลิตออกสู่ตลาดพร้อมกัน

2. ไม่มีเครือข่ายกับวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ทำให้ต้องขายผลผลิตทางการเกษตรแยกกันจึงไม่สามารถต่อรองกับพ่อค้าคนกลางทำให้ถูกกดราคาผลผลิต

3. การสืบสานวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในการการประกอบอาชีพแก่บุตรหลานมีน้อย เช่น จำนวนครัวเรือนที่ทำการเกษตรบนหาดแห่ลดลงทุกปี เนื่องจากคนกลุ่มเดิมมีอายุมากขึ้น เป็นอุปสรรคในการเข้าไปทำการเพาะปลูกบนหาดแห่บุตรหลานส่วนใหญ่ก็ไปทำงานต่างถิ่น

4. การทำประมง กลุ่มคนทำประมงมีจำนวนลดลง ที่ยังทำประมงอยู่ส่วนใหญ่มีอายุมาก การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำอุปกรณ์หาปลา วิธีการจับปลา มีให้เห็นแค่ไม่กี่ครัวเรือน

5. ความไม่แน่นอนของระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขงที่เกิดจากสภาพการเปลี่ยนแปลง ภูมิอากาศและการปล่อยน้ำจากเขื่อนที่จีนทำให้บางปีน้ำท่วมพื้นที่เพาะปลูกเสียหายโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถป้องกันอะไรได้เลย

6. การพัดพาของตะกอนในแม่น้ำโขงและความแรงของกระแสน้ำที่แปรเปลี่ยน ทำให้หาดแห้งมีโอกาที่จะถูกน้ำท่วมหรือถูกน้ำพัดพาหายไป ส่งผลให้ชาวบ้านขาดพื้นที่เพาะปลูกที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ส่งผลกระทบถึงรายได้ที่จะลดลงอย่างชัดเจนทั้งจากการเกษตร การประมง และการท่องเที่ยว

7. การบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาดแห้ง เช่น กิจกรรมวันสงกรานต์ ชุมชนบ้านน้ำก่ำมีรายได้จากการเก็บตัวข้ามสะพานไม้ไผ่ไปยังหาดแห้งและค่าเช่าพื้นที่เพื่อทำร้านอาหารซึ่งเป็นรายได้เพียงเล็กน้อยคนในชุมชนไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร รายได้ส่วนใหญ่อยู่ที่กลุ่มคนภายนอก ชุมชนที่มาลงทุนให้เช่าเครื่องเล่นกีฬาทางน้ำ ทั้ง ๆ ที่พื้นที่หาดแห้งสามารถพัฒนาในด้านการท่องเที่ยวได้อีกมาก

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุป และอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดนหาดแห่งเกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง เป็นงานวิจัยที่วางอยู่บนหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 5 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนสองฝั่งโขงรอบพื้นที่หาดแห่ง ในการดำรงชีวิตภายใต้มิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน2)ศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ง3)เพื่อศึกษากลไก เครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการพื้นที่หาดแห่ง (ความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจ (การค้าชายแดน) ประเพณี วัฒนธรรม (ศรัทธาและความเชื่อ)4)ถอดบทเรียนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ง 5) เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดน จากการเก็บข้อมูล การจัดเวทีชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

7.1.1 วิถีชีวิตชุมชนสองฝั่งโขง ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

หมู่บ้านน้ำก่ำ มีผู้มาตั้งรกรากครั้งแรกเป็นชาวลาวอพยพมาจากเมืองวังอ่างคำ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมาจากกลุ่มชนนครเวียงจันทน์ กลุ่มเมืองภูพานหาย ซึ่งอพยพมาอยู่ตามแนวตลิ่งชายฝั่งแม่น้ำโขง และอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากบ้านไก่อ๊ะ (ไก่อ๊ะแก้ว) สำหรับกลุ่มคนไทยจะอพยพมาจากอำเภอมุกดาหาร แรกเริ่มอพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่ปากลำน้ำก่ำ เพื่อการประกอบอาชีพการเกษตรและประมง เพราะเป็นที่ราบลุ่มและมีปลาชุกชุมในฤดูน้ำหลากจึงตั้งชื่อบ้านตามลำน้ำว่า “บ้านน้ำก่ำ” (ยาใจ เปรมบุตร ,สัมภาษณ์ 24 มีนาคม 2557)พื้นที่หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำโขง ลำน้ำก่ำไหลผ่านทางตอนบนของตำบลเพื่อลงสู่แม่น้ำโขง พื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 60 ติดกับแม่น้ำโขง ส่วนมากประชากรทำการเกษตร เช่น ทำนาปี ปลูก มันเผา พืชผัก ยาสูบ และหาปลาเป็นอาชีพเสริม เพราะเป็นพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงและลำน้ำก่ำสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากกระแสน้ำจะพัดพาตะกอนจากลำน้ำก่ำและแม่น้ำโขงมาทับถมกันทำให้เกิดสันดอนกลางน้ำโขงที่เรียกว่า “หาดแห่ง” เกาะกลางแม่น้ำโขงที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่หลากหลายเช่น การเกษตร การประมง และการท่องเที่ยวบนหาดแห่งซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ของชุมชนบ้านน้ำก่ำฤดูกาลของน้ำขึ้นหรือลงในแม่น้ำโขงส่งผลต่อชุมชนทำให้มีวิถีการผลิต การดำรงชีพที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ในช่วงน้ำลงสามารถทำการเพาะปลูกพืชผักบนที่ดินริมฝั่งโขง ส่วนหนึ่งนิยมทำการเพาะปลูกบนพื้นที่หาดแห่ง เนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ได้ผลผลิตมาก แต่ผลผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ยังได้มาจากทำการเกษตรกรรมบนฝั่ง สิทธิในที่ดินเพาะปลูกริมฝั่งยึดหลักตามจารีตประเพณีและเป็นมรดกตกทอด ถ้าครอบครัวใดไม่ต้องการใช้พื้นที่ก็สามารถให้ครอบครัวอื่นเช่าพื้นที่หรือบางกรณีอาจจะขายสิทธิพื้นที่ ส่วนการหาปลาสามารถทำได้ตลอดทั้งปีดังนั้นชุมชนบ้านน้ำก่ำจึงมีรายได้เลี้ยงชีพตลอดทั้งปี

ในบริบทประวัติศาสตร์ชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขงมีความแน่นแฟ้นมาตั้งแต่ในอดีต ชาวบ้านสองฝั่งข้ามไปมาหาสู่กัน มีความสัมพันธ์ทั้งทางเครือญาติ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม บ้างมีการข้ามไปอยู่เพื่อสร้างครอบครัวมีลูกหลาน ส่วนหนึ่งทำงานที่ลาว ส่วนหนึ่งข้ามมาทำงานที่ไทย แม้ช่วงเวลาหนึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาวทำให้กฎหมายมีความเข้มงวด การไปมาหาสู่กันมีความลำบากมากขึ้น และกรณีข้อพิพาทไทย ลาว ในปี 2540 แต่ไม่อาจทำลายสายสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝั่งให้แยกจากกันได้ ส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์อันดีเครือญาติที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ (ดังแสดงในผังเครือญาติ รูปที่ 3-4) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ (โสภี อุณหะยา. 2553) ที่กล่าวว่า พื้นที่ชายแดนไทย ลาว เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ร่วมกันของชุมชนสองฝั่งโขง ที่รากเหง้าบรรพบุรุษร่วมกัน เป็นกลุ่มคนที่การติดต่อสัมพันธ์กัน มาตั้งแต่ในอดีตนำมาอยู่การดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม ที่ไม่มีเส้นเขตแดนมาขวางกั้นเสมือนไม่มีแม่น้ำกั้นกลาง นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของศิริพร ทองคนารักษ์ (2551) ที่พบว่า คนในชายแดนชุมชนไทย ลาว ยังคงดำรงความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติที่สะท้อนอยู่ในวิถีชีวิต เป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานมาจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมทางชาติพันธุ์ และการก่อตั้งชุมชนสองฝั่งโขงก่อนการเกิดรัฐชาติ

ชุมชนบ้านน้ำก่ำ และบ้านท่าค้อมีองค์พระธาตุพนม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งสองฝั่งมาช้านาน ต่างมีการสืบทอดวัฒนธรรมที่ดั่งเดิมในอดีตไว้ เช่น การทำบุญตักบาตรตอนเช้า การบายศรีสู่ขวัญ ทำบุญประเพณี ทำบุญท้องถิ่นตลอดทั้งปี ที่เรียกว่า “ฮิตสิบสองคองสิบสี่” จะเห็นได้ว่าชุมชนสองฝั่งโขงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม ชาวบ้านทั้งสองฝั่งมีปฏิสัมพันธ์กันผ่านกิจกรรม และประเพณีต่าง ๆ เช่น การบูชาองค์พระธาตุพนม การแข่งเรือในเทศกาลออกพรรษา กิจกรรมทางสังคม เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ และงานบุญต่าง ๆ เป็นต้น พื้นที่ชุมชนชายแดนไทย ลาว จึงมีวิถีการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกันบนบรรทัดฐานของความเชื่อ ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีพิธีกรรมความเชื่อผีเทวดา เช่น นับถือผีโด่งกว้าง พิธีทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมตามประเพณีฮิตคองดั้งเดิม (โสภี อุณหะยา. 2553) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด รัตนา โตสกุล (2548 : 92) ที่ให้คำอธิบายว่า ความเชื่อเป็นสิ่งเหนื่อธรรมชาติที่สะท้อนออกมาในรูปของจารีต ประเพณี พิธีกรรมเป็นแหล่งที่มาของอำนาจที่สำคัญเองจากเข้าถึงจิตใจ อารามศรัทธาและการยอมรับของผู้คน เป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่ในโครงสร้างสังคมและเป็นการใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการควบคุมและใช้อำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม

7.1.2 เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ผลที่ได้จากการศึกษาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ง

การศึกษาวิจัยต่อประเด็นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่ง ทำให้ทราบถึงกิจกรรมของชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง ที่ดินริมน้ำโขงและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีของชุมชนสองฝั่งโขง โดยสามารถอธิบายออกเป็นมิติความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ดังนี้

1) มิติด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชาวบ้านน้ำก่ำมีวิถีการดำเนินชีวิต แบบผสมผสานมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรการประมง เพื่อหาเลี้ยงชีพในครัวเรือนที่เหลือจึงนำไปจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ซึ่งรายได้ของสมาชิกชุมชนร้อยละ 70 มาจาก

ภาคการเกษตร นอกจากนั้นมียรายได้จากการรับจ้างแรงงานในการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ รับจ้างทั่วไป ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน และการรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ชุมชนบ้านน้ำก่ำมีการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่มานาน เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนตลอดทั้งปี อาชีพหลักคือการทำเกษตร ในฤดูแล้งชุมชนคนในชุมชนจะมีรายได้จากการทำเกษตรบนหาดแห่ โดยพืชเศรษฐกิจหลักที่นิยมเพาะปลูกกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ คือ มันเทศ จากนั้นจะปลูกพืชผักสวนครัวระยะสั้นเพื่อจำหน่าย เช่น หอมแบ่ง ผักชี คื่นช่าย มะเขือ เป็นต้น นอกจากนั้น บางส่วนยังทำสวนริมโขงและสวนบนฝั่งที่นอกเหนือจากการปลูกข้าวทำให้แต่ละครัวเรือนมีรายได้จากการเกษตรที่พอเลี้ยงคนในครอบครัวได้ตลอดทั้งปีและยังเหลือเพื่อจำหน่ายอีกจำนวนหนึ่ง ส่วนอาชีพรองคือ การทำประมงหาปลาในแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติขนาดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงการบริโภคในครัวเรือน และมีเหลือจำหน่ายให้พ่อค้าคนกลาง ปัจจุบันปลาแม่น้ำโขงเป็นที่นิยมมีรสชาติที่อร่อยปลาจึงมีราคาสูง ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพประมงมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ การหาปลาสามารถหาได้ตลอดทั้งปีมากกว่าในช่วงฤดูแล้งชุมชนบ้านน้ำก่ำมีรายได้จากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาดซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนทุกระดับ ขึ้นอยู่กับความสามารถและความชำนาญของแต่ละคน เช่น ผู้ขายรับจ้างใช้แรงงานที่มีทักษะ ผู้หญิงทำงานด้านการเงิน การประสานงาน คนแก่รับจ้างทำงานในส่วนที่ไม่ต้องใช้แรงงานมากนักส่วนเด็กจะใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการรับจ้างทำงานที่ง่ายๆ เช่น รับจ้างโบกธง เสริฟอาหาร ล้างจาน เป็นต้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวบนหาดนอกจากจะเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนแล้ว ยังสามารถสร้างความสามัคคี กระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นขึ้นอีกด้วย นอกจากรายได้จากการทำเกษตร การทำประมง และรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยว คนในชุมชนยังมีรายได้จากการเป็นพ่อค้าคนกลางเพื่อรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร เพื่อจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มาจากต่างถิ่นนอกจากนั้นคนในชุมชนยังหันมาเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตทางประมงกลางลำน้ำโขงจากชาวประมงทั้งคนไทยและคนลาว ซึ่งเป็นมิติความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขง

ถึงแม้ว่าสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินบนหาดแห่ จะเป็นของคนไทยทั้งหมด แต่ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งสองฝั่งบนพื้นที่หาดแห่มีความซับซ้อนของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ทั้งในด้านการค้า การท่องเที่ยว การจ้างแรงงานนอกระบบ การลักลอบข้ามแดน เหล่านี้เกิดความเกี่ยวโยงกันเป็นลูกโซ่ภายใต้การช่วยเหลือเกื้อกูลภายใต้ผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน บนเครือข่ายความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์

2) มิติทางสังคมและวัฒนธรรม จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ตั้งแต่ในอดีตประมาณ 50 ปีมาแล้ว แรกเริ่มการจัดสรรพื้นที่หาดแห่ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะถูกจัดแบ่งเป็นล็อกๆ ตามจำนวนครัวเรือนแล้วจับฉลาก โดยผู้นำชุมชนและผู้ช่วยเป็นกรรมการ ซึ่งเป็นการยินยอมพร้อมใจของลูกบ้าน มีการจับสลากหมุนเวียนกันเปลี่ยนพื้นที่ทุกปีเพื่อความเสมอภาค ภายใต้กติกาสังคมที่เป็นธรรม คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน จึงไม่เคยเกิดขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนเรื่องการแบ่งพื้นที่ทำกินบนหาดเลย ปัจจุบันบางครัวเรือนมีการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย และให้เช่าพื้นที่บนหาดแห่ตามกรรมสิทธิ์ที่ตนเองได้รับมาตั้งแต่ในอดีต มีการยอมรับในข้อควรร่วมกันแม้ว่าจะไม่ได้กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษรส่วนในการทำประมงกลางลำน้ำโขง จะมีการเข้าคิวตามลำดับทั้งคนไทยและลาวแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อนตนเองต่อชุมชน และ

คนอื่นในชุมชน ช่วงเวลาในการรอคิว ยังเป็นช่วงเวลาที่ชาวประมงได้พูดคุยแลกเปลี่ยนถึงวิถีชีวิตของกันและกัน

7.2 แนวโน้มการปรับตัวของชุมชนบ้านน้ำก่ำต่อการเปลี่ยนแปลง

หาดแห้งและแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิต และเศรษฐกิจชุมชนสองฝั่งโขงโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านน้ำก่ำที่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห้ง ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ที่เอื้อต่อการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้จากการนำไปจำหน่าย คุณค่าของหาดแห้งและแม่น้ำโขงไม่เพียงแต่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ยังเป็นแหล่งเชื่อมความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขงที่นอกจากความเป็นเครือญาติให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น มีการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า การจ้างแรงงาน เป็นต้น ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบ้านน้ำก่ำอย่างชัดเจน เห็นได้จากปฏิสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่มีต่อกัน และคนในชุมชนกับบุคคลภายนอก และจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Chang) และการปล่อยน้ำจากเขื่อนที่ประเทศจีนส่งผลกระทบต่อระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขงอย่างคาดเดาไม่ได้ เหล่านี้ล้วนสร้างผลกระทบต่อชุมชนริมโขงที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะหาดแห้งเป็นหลัก

ผลการวิจัย จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชนบ้านน้ำก่ำในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห้ง ใน 3 กิจกรรมหลักสามารถสรุปได้ดังนี้

กิจกรรมด้านการเกษตร พบว่า ชุมชนมีประสบการณ์ และภูมิปัญญาในการเพาะปลูกพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง สามารถวางแผนการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด แต่พบว่าชุมชนยังไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขึ้นลงของระดับน้ำในแม่น้ำโขงที่ขึ้นลงอย่างกะทันหันได้ โดยส่วนใหญ่ยอมรับสภาพความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

กิจกรรมด้านการประมง พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่มีการปรับตัวที่หันต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ในแม่น้ำโขงรอบๆ บริเวณหาดแห้ง เช่น วิธีการหาปลา การปรับเปลี่ยนอุปกรณ์ในการหาปลาในสอดคล้องฤดูกาล และชนิดของปลา นอกจากนี้จำนวนของปลาที่ลดลง และชนิดของปลาบางสายพันธุ์ที่หายไป ทำให้ชาวประมงบางส่วนหันมาเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อปลาแทน ส่งผลให้จำนวนคนหาปลาน้อยลง ปลา มีราคาแพงขึ้น

กิจกรรมด้านการท่องเที่ยว พบว่า ชุมชนมีความตื่นตัวในการที่จะพัฒนาพื้นที่หาดแห้งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก มีกิจกรรมการท่องเที่ยว และจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี การปรับตัวอย่างเห็นได้ชัดของชุมชนที่มีต่อการท่องเที่ยว การวางแผนกิจกรรมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน และเสนอความคิดเห็น โดยนำผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมาแล้วนำมาปรับปรุงและวางแผนในการจัดการการท่องเที่ยวในปีต่อมา เช่น มีการกำหนดบทลงโทษเพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทของนักท่องเที่ยว มีการกำหนดราคาขายสินค้า และอาหาร และการร่วมมือกับเทศบาลตำบลน้ำก่ำในการดูแลรักษาความสะอาดพื้นที่ การรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวจากหน่วยรักษาความปลอดภัยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวหาดแห้งปีต่อปี อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังไม่มี

แผนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อรองรับกับจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาด้านการจัดการขยะจากนักท่องเที่ยว

7.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หาดแห่

ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่มีความสำเร็จ คือ ผู้นำและคณะกรรมการต้องมีความเสียสละ ทั้งเวลาและผลประโยชน์ส่วนตน มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยการบริหารจัดการต้องยึดหลักคุณธรรม มีความรับผิดชอบร่วมกัน ความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ เห็นอกเห็นใจ และมีความไว้วางใจกับการมีสัจจะต่อกัน มีการปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหา ขณะที่ลูกบ้านชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความสามัคคีเชื่อมั่นในกระบวนการทำงานของกลุ่มไม่ซ้ำเติมกันและกันเมื่อเกิดความผิดพลาด มีการร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน

7.4 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากงานวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่รอยต่อตะเข็บชายแดนหาดแห่เกาะหนึ่งเดียวของไทยในแม่น้ำโขง สามารถสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน 2 ด้านหลักๆ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากชุมชนบ้านน้ำก่ำ

การเน้นการวิจัยที่ตอบปัญหาของชาวบ้านข้างต้น เป็นจุดแข็งที่เกิดจากการกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่เน้นชุมชนเป็นผู้ร่วมในการทำการวิจัย แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละทิ้งวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนั้นทีมวิจัยชาวบ้านน้ำก่ำที่ร่วมงานวิจัยตลอดกระบวนการได้สะท้อนความเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวพวกเขา ดังนี้

1. แต่ก่อนเข้าใจว่างานวิจัยต้องเป็นงานของคนที่จบปริญญา มีความรู้ในระดับสูง ๆ งานวิจัยเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อได้เข้ามาทำวิจัยแบบท้องถิ่น ทำให้ทีมวิจัยชาวบ้านได้รู้ว่าการทำการวิจัยทำอย่างไร

2. ชุมชนได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน องค์ความรู้ในการบริหารจัดการ การพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของส่วนรวมให้มีความมีความยั่งยืน

3. กระบวนการวิจัยทำให้คนในชุมชนได้มีการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมากขึ้น เกิดคำถามในชุมชนว่าต้องทำอะไรจึงจะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้นนักวิจัยชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวหาดแห่ให้มีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้น โดยมีการพูดคุยกันในหมู่นักวิจัยชาวบ้านถึงความเป็นไปได้ของการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรอบหาดแห่การบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหาดแห่ผ่านเยาวชนในหมู่บ้านในรูปแบบของมัลติมีเดีย

4. การวิจัยแบบชุดโครงการทำให้แต่ละชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น ๆ เป็นการเปิดโลกทัศน์ สามารถนำข้อมูลที่รับมาประยุกต์ใช้กับชุมชนและเกิดเครือข่ายระหว่างชุมชน

2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากนักวิจัย

จากการดำเนินโครงการวิจัย นักวิจัยได้เรียนรู้กระบวนการทำงาน รวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่จากเดิมนักวิจัยมีความมั่นใจ และเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ทีมวิจัยได้วางแผนไว้ จะ

สามารถนำไปเพื่อการศึกษาวิจัยในพื้นที่ได้ทุกขั้นตอนที่ได้วางแผน แต่เมื่อทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อดำเนินกิจกรรมการวิจัยตามที่ได้วางแผนไว้ กลับพบว่า กิจกรรมบางกิจกรรมไม่สามารถดำเนินได้เอง และทีมวิจัยแทบจะไม่รู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของในชุมชนที่แท้จริง ต้องอาศัยความร่วมมือจากทีมวิจัยชาวและชาวบ้านในพื้นที่มาร่วมกันวางแผนกำหนดทิศทางในการทำงานที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ความต้องการของชุมชน และวัฒนธรรมชุมชน

นอกจากนี้ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการวิจัย คือ การได้เรียนรู้และเห็นความบริบทของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เห็นถึง วิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี อีกทั้งยังสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่วิจัย และพื้นที่วิจัยอื่นๆ มาประยุกต์และถ่ายทอดในกิจกรรมการเรียนสอน

7.5 บทเรียนที่ได้รับจากงานวิจัย

1. การจัดการด้านเวลาในการดำเนินงานวิจัย เนื่องจากทีมวิจัยมีงานประจำปีที่รับผิดชอบ ในทั้งด้านการสอน การบริหารวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทำให้การจัดสรรเวลาในการทำวิจัยไม่เต็มที่ ส่งผลให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงาน และการดำเนินงานไม่เป็นไปตามแผนโครงการที่วางไว้ในบางกิจกรรม

2. การดำเนินโครงการวิจัยต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะพื้นที่ที่ให้ความเคารพในตัวผู้นำ ทำให้ทราบถึง การประสานงานในกิจกรรมกรรมต่าง ๆ ทราบลำดับขั้นตอนในการทำงาน ได้เรียนรู้ถึงบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในการเข้าไปดำเนินการวิจัย ในบางครั้งชาวบ้าน มองว่าสิ่งที่ทีมวิจัยดำเนินการ เป็นงานของอาจารย์ ทำไปเพื่อขึ้นเงินเดือน หรือมองว่า การดำเนินโครงการวิจัย จะเป็นเหมือนการเก็บข้อมูลของนักศึกษาเพื่อทำให้งบการศึกษาเท่านั้น

3. การลงพื้นที่เพื่อดำเนินการวิจัยช่วงแรก ชาวบ้านมองนักวิจัยเป็นคนแปลกหน้า จะมาเอาข้อมูลกับอะไรกับชาวบ้าน ได้ข้อมูลแล้วจะเอาไปทำอะไรและชาวบ้านที่คนลาวที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านกำ เกิดความระแวงในการเข้าหา และ จะคอยโทรแจ้งเพื่อนบ้านระมัดระวังตัวตอนที่นักวิจัยลงพื้นที่

4. การดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่บ้านน้ำก่ำช่วงแรก ต้องใช้กระบวนการผู้นำนำหน้า หมายถึง ไม่ว่านักวิจัยจะลงพื้นที่ จะเชิญทีมวิจัยชาวบ้านเข้าร่วมประชุม หรือการเยี่ยมชมนั้น หากการประสานงานผ่านผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) การดำเนินโครงการก็จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่น และได้รับความร่วมมือ

5. กระบวนการมีส่วนร่วม โดยการเชิญคนในชุมชนทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ อดีตผู้นำ ผู้นำ และสมาชิกในชุมชน มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงประสบการณ์ การดำเนินชีวิต ประวัติส่วนตัว เวทีเหล่านี้ได้เปิดให้ชาวบ้านและนักวิจัยเข้าใจกันมากขึ้น ชาวบ้านทราบถึงสิ่งที่นักวิจัยจะดำเนินการ นักวิจัยได้เรียนรู้ถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ในการลงพื้นที่ การจัดเวที รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูล

6. ตอนท้ายของการดำเนินโครงการวิจัย จะเริ่มเห็นพลังของทีมวิจัยชาวบ้าน และตัวเด่นในการที่จะดำเนินการต่อหากนักวิจัยถอยออกมาโดยไม่ได้ยึดติดกับผู้นำชุมชนเหมือนตอนที่เริ่มโครงการครั้งแรก

7. ระยะทางของบ้านน้ำก่ำมีระยะที่ค่อนข้างไกลทำให้เป็นอุปสรรค ไม่สามารถลงพื้นที่ได้
ต่อเนื่อง

7.6 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลาทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ภัยธรรมชาติ และความไม่แน่นอนในนโยบายการบริหารประเทศ การจะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมา ชุมชนบ้านน้ำก่ำต้องมีความพร้อมในด้านทุน ทั้งทุน มนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหาได้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของคนบ้านน้ำก่ำ แต่จากการบอกเล่าถึงการเปลี่ยนแปลง การขยับเลื่อนของหาด ทำให้มองเห็นว่าในอนาคต “หาดแห่” ที่ ชุมชนบ้านน้ำก่ำใช้ประโยชน์ในปัจจุบันจะยังคงอยู่ถึงชั่วลูกชั่วหลานหรือไม่ ดังนั้น ชุมชนต้องตระหนัก และวางแผนในทรัพยากรส่วนรวมทั้งร่วมกันในการวางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์ในการใช้พื้นที่ทั้ง บนหาดแห่และบนฝั่ง เพื่อความมั่นคงในอาชีพ เศรษฐกิจ และจัดขีดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต การจัดการความสัมพันธ์ในพื้นที่หาดแห่สามารถเป็นบทเรียนในการจัดการความสัมพันธ์ให้กับพื้นที่อื่น ได้

2. ข้อเสนอแนะเชิงบทบาทต่อภาครัฐ

ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีบทบาท เป็นผู้คอยสนับสนุน โดยให้กระบวนการจัดการปัญหา การพัฒนาชุมชน ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก และหากกระบวนการพัฒนาภายในชุมชนเกิดปัญหา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นว่าจะส่งผล กระทบในวงกว้าง จึงเป็นหน้าที่และบทบาทที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการแก้ไขและพัฒนา ต่อไป นอกจากรัฐควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมการประเพณี หรือพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ระดับประเทศให้มากขึ้น ผ่านการประสานความร่วมมือในระดับชุมชน ให้ชุมชนสองฝั่งได้มีกิจกรรม ร่วมกันบนพื้นฐานความเชื่อ และศาสนา มีการส่งเสริมให้เยาวชนได้ศึกษาเรื่องเล่า ความเชื่อ ประเพณีและวรรณกรรมท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสองฝั่งให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ดังนั้น การจัดการความสัมพันธ์สำหรับพื้นที่ชายแดนรอยต่อระหว่างประเทศควรมีการจัดการ ทั้งการความสัมพันธ์ทั้งในระดับชุมชนและการจัดการความสัมพันธ์โดยภาครัฐ โดยในระดับชุมชน ต้องเริ่มจาก ชุมชนต้องมีความสามัคคี รักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกัน รวมทั้ง นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตน ส่วนการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน จะเห็นว่า ชุมชนบ้านน้ำก่ำ กับชุมชนบ้านท่าค้อ จะมีความสัมพันธ์อันที่เครือญาติที่แน่นแฟ้น ชุมชนบ้านน้ำก่ำ จะให้ความช่วยเหลือทุกด้าน ไม่ว่าจะในช่วงตกทุกข์ได้ยาก ทั้งในการประกอบอาชีพ (การจ้างแรงงาน) การเข้ามารักษาพยาบาล การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน เป็นความสัมพันธ์พ้อบ้านต่อ พ้อบ้านที่มีความเข้มแข็งมาก จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า หากชุมชนชายแดน มีการถือความสัมพันธ์ อันที่พี่น้อง ไม่ยึดถือเฉพาะเส้นแบ่งเขตแดน ในการอยู่ร่วมกัน

บรรณานุกรม

- กนกพร รัตนสุธีระกุล.ด้านประเพณี : ระบบกลไกและเครือข่ายความสัมพันธ์ของท้องถิ่นในการจัดการแรงงานข้ามชาติ. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, กรมชลประทาน. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ : กรมชลประทาน, 2552
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.แนวคิดเกี่ยวกับเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ. เข้าถึงได้จาก : <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=32&chap=5&page=t32-5-infodetail02.html>, 6 พฤษภาคม 2557
- จินตวิทย์ เกษมสุข . เอกสารประกอบการเรียนรู้ด้วยตนเองการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2554.
- จินตวิทย์ เกษมสุข. การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- จันทร์ภา ธนะวัฒน์นาวงค์ และคณะ. “โครงการ กระบวนการและรูปแบบการจัดการพื้นที่ริมโขงเพื่อความมั่นคงทางอาหารของบ้านปากปลา ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- จุฬารัตน์ ชมพันธุ์.การวิเคราะห์หลัก “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน “The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement” ในบริบทประเทศไทย. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2549.
- ถวิล บุรีกุล . พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ : เอ.พี. กราฟิก ดีไซน์และการพิมพ์, 2552.
- ถวิลดีบุรี กุลและคณะ. คู่มือการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัด. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2551.
- นายนิพนธ์ มูลเมืองแสน. ลุ่มน้ำก่ำ โครงการพัฒนาฯ งานวิจัยไต้หวัน
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. โครงการ “อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงกับกระบวนการสร้างความหมายในบริบทของสังคมสมัยใหม่ : กรณีศึกษาเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์” , สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนทุนวิจัย. 2553.
- มิเชล ฟูแลน. ความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เข้าถึงได้จาก : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson1_3.html, 5 พฤษภาคม 2557.
- มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติมูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิตเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำโขงจังหวัดอุบลราชธานี. ชุมชนริมน้ำโขงณอุบลราชธานี.รายงานการศึกษาโดยชุมชนว่าด้วยศักยภาพในการปรับตัวจากโครงการขนาดใหญ่และสภาวะโลกร้อน ,มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ,2555.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. รัฐ จากมุมมองของชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- รัตนา โตสกุล. มโนทัศน์เรื่องอำนาจ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2548.

- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. โลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2555.
- วันชัย วัฒนศัพท์. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน : การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม.
ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริกัณฑ์ ออฟเซ็ท, 2551
- ศิริพร ทองคนารักษ์. พลวัตชุมชนชายแดนไทย – ลาว ในกระแสโลกาภิวัตน์. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ,
2551.
- สรวิชญ์ ทิพรรัตน์เดช. การพัฒนาการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้นำในการ
บริหารจัดการชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แฝก-แม้งัด อำเภอสันทราย
จังหวัดเชียงใหม่. วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชุมชน :
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ , 2555.
- โสภี อุ่นทะยา. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยเรื่อง. การให้ความหมายและกลไกการ
สร้างความสัมพันธ์บนพื้นที่ชายแดน – ลาว : จังหวัดมุกดาหาร – แขวงสะหวันเขต”,
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), 2553.
- สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน และการประเมินผล
กระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. สำนักงาน
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549.
- สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรมชลประทาน
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพมหานคร, 2552.
- โสภี อุ่นทะยา โครงการ . วิจัยเรื่อง “การให้ความหมายและกลไกการสร้างความสัมพันธ์บนพื้นที่
ชายแดนไทย - ลาว : จังหวัดมุกดาหาร – แขวงสะหวันเขต”. สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย, 2553
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์การศึกษานโยบาย
สาธารณสุข, 2547.
- ณัฐนรี ศรีทอง. การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์, 2552.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เข้าร่วมดำเนินการวิจัย

1. นางสาวทิพาภรณ์ หอมดี
2. นางกชกร เดชะคำภู
3. นายชัชวาล ชันติยะ
4. นายกิจจาพจน์ ทิศแดง
5. นายติเรก กะหล่ำฝัก
6. นายอภิสิทธิ์ แสนจันทะ
7. นางวัลลภา สุทธิสาร
8. นายศักดิ์ อินทนนท์
9. นางอ้อยทิพย์ ศรีลาศักดิ์
10. นายวัลลภ สุทธิสาร
11. นายประจิตร ศรีลาศักดิ์
12. นายคุณทรัพย์ ตุมศรี
13. นายโอสถ ตุมศรี
14. นายศรศักดิ์ คำดี
15. นายภัทรคม ถ้ำลอง

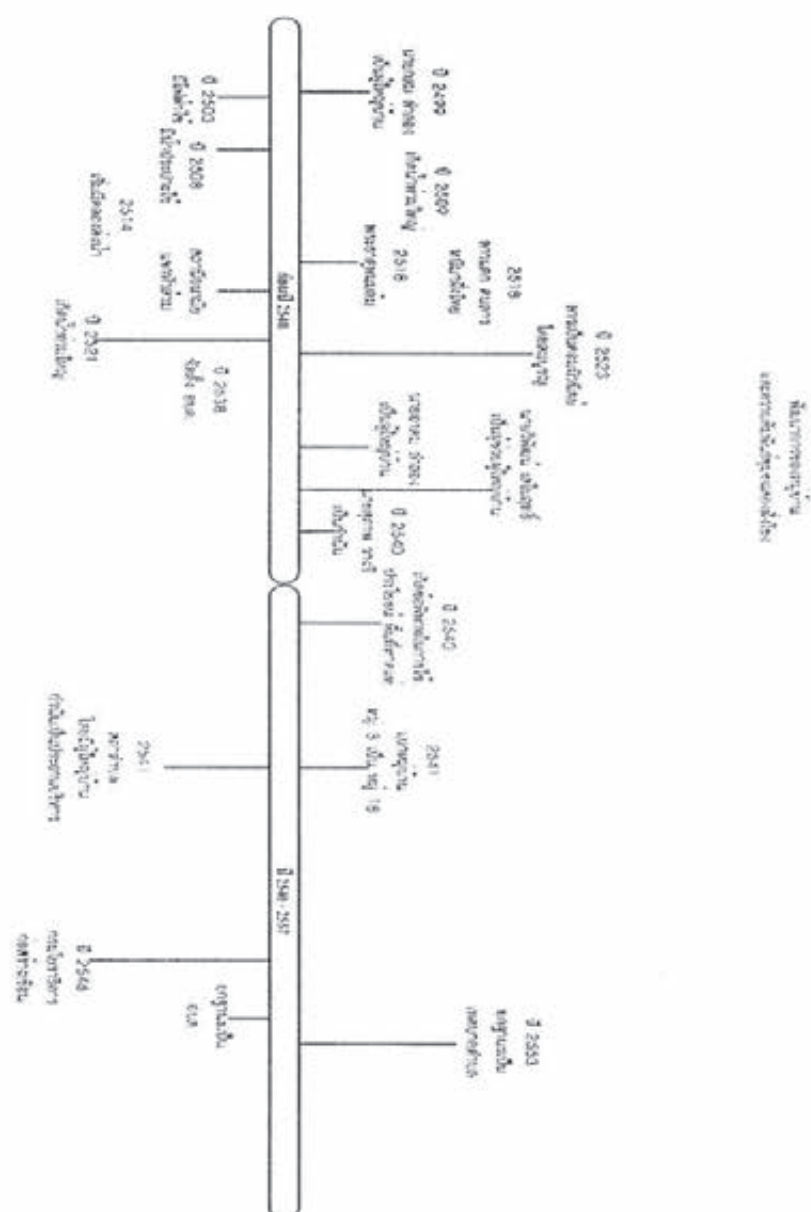
ภาคผนวก ข
เครื่องมือการวิจัย

การจัดทำผังชุมชน

การทำTimeline พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านน้ำก่ำ

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และการจัดเวทีชุมชน

โครงการวิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆบนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและบนพื้นฐานความสมัครใจและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวจึงเริ่มต้นตั้งแต่การชี้แจงและประสานงานกับผู้นำชุมชนค้นหาโจทย์วิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมที่ 1 จัดประชุมชาวบ้าน เพื่อแจ้งการดำเนินโครงการในพื้นที่บ้านน้ำก่ำ และประสานงานผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นการวิจัยในพื้นที่
2. เพื่อเสาะหานักวิจัยชาวบ้านที่สนใจดำเนินโครงการ

วันเวลา/สถานที่ (1 พฤษภาคม 2556)

ที่ทำการหมู่บ้านหมู่ 3 บ้านน้ำก่ำได้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรามัญ จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วม

ทีมวิจัยและชาวบ้านน้ำก่ำ จำนวน 10 คน

กระบวนการ/วิธีการดำเนินงาน

1. ประสานพื้นที่โดยการเดินทางไปพบผู้ใหญ่บ้าน
2. นัดหมายชาวบ้าน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในหมู่บ้าน และเดินทางไปพบผู้นำตามธรรมชาติ ปราชญ์ชาวบ้านมีอายุมากแล้วไม่สะดวกที่จะเดินทางออกนอกบ้าน
3. ชี้แจงถึงประเด็นโจทย์ที่ตั้งไว้ และรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านเพื่อนำไปเขียนข้อเสนอโครงการ

ผลการดำเนินงาน

ได้โจทย์วิจัยที่เป็นประเด็นเด่นของชุมชนและได้รับการตอบรับจากชาวบ้านในระดับดี ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มคนจำนวนน้อย

สัมภาษณ์ผู้นำตามธรรมชาติ (นายคู คำควร)

กิจกรรมที่ 2 การประสานหน่วยงานปกครองท้องถิ่นในพื้นที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย ชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ

วันเวลา/สถานที่ (10 มิถุนายน 2556)

เทศบาลตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วม

ทีมวิจัยและชาวบ้านน้ำคำ จำนวน 8 คน

กระบวนการ/วิธีการดำเนินงาน

ประสานนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลน้ำคำ เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน

โครงการวิจัย

ผลการดำเนินงาน

สามารถสร้างความร่วมมือกับนายกเทศมนตรีตำบลน้ำคำ ให้มาร่วมให้ข้อมูลและ
ข้อเสนอแนะโครงการวิจัย

กิจกรรมที่ 3 จัดเวทีเพื่อจัดทำผังชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้ง 3 หมู่บ้าน

วันเวลา/สถานที่

12 มกราคม 2557

ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 บ้านน้ำคำใต้ ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัยและชาวบ้านน้ำก่ำ จำนวน 50 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานคณะทำงานและกลุ่มเป้าหมาย โดยส่งจดหมายเชิญเพื่อนัดหมายอย่างเป็นทางการ
2. จัดดำเนินการเวทีชาวบ้านชี้แจงถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของการจัดทำผังชุมชน

ผลการดำเนินงาน

ได้ข้อมูลพื้นฐานภาพใหญ่ของชุมชนบ้านน้ำก่ำและประเด็นการเก็บข้อมูล

กิจกรรมที่ 4 จัดเวทีเพื่อระดมความเห็นต่อประเด็นประวัติศาสตร์ชุมชน ผ่านเครื่องมือ Time line วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนบ้านน้ำก่ำในแต่ละยุคสมัย

วันเวลา/สถานที่

16 กุมภาพันธ์ 2557

ณ วัด หมู่ 18 บ้านน้ำก่ำใหม่พัฒนา ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดูพนม จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัยและชาวบ้านน้ำก่ำ จำนวน 30 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. ประสานงานคณะทำงานและกลุ่มเป้าหมาย โดยส่งจดหมายเชิญเพื่อนัดหมายอย่างเป็นทางการ
2. จัดดำเนินการเวทีชาวบ้านชี้แจงถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของการจัดทำประวัติศาสตร์ชุมชน

ผลการดำเนินงาน

จากการทำ timeline ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา ช่วงชีวิตของกลุ่มคน พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของชุมชนในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ของ ชุมชนสองฝั่งโขงที่เชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เป็นต้น

กิจกรรมที่ 5 สัมภาษณ์กลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นในการเก็บข้อมูลประเด็นสำคัญของชุมชน วัตถุประสงค์

1. เพื่อกำหนดรายละเอียดในประเด็นการบริหารจัดการพื้นที่ของชุมชน ประกอบด้วย การเกษตร การท่องเที่ยว การประมง
2. เพื่อร่วมกันกำหนดแนวคำถามในการเก็บข้อมูล

วันเวลา/สถานที่

14 มีนาคม 2557 หาดแห่ หมู่ 3 บ้านน้ำก่ำได้ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัยและชาวบ้านน้ำก่ำ จำนวน 15 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

1. สัมภาษณ์อาชีพหลักในชุมชนบ้านน้ำก่ำ มีผู้ร่วมประชุมดังนี้ (2 กันยายน 2556)

รูปที่ 4 สัมภาษณ์อาชีพหลักในชุมชนบ้านน้ำก่ำ

ผลการดำเนินงาน

กิจกรรมที่ 6 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักวิจัยได้พบปะ พูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากสถานที่จริง

วันเวลา/สถานที่

วันอาทิตย์ที่ 20 เมษายน 2557 เวลา 9.00-15.30 น.

ณ หาดแห่บ้านน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอรอดูนม จังหวัดนครพนม

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัยทั้ง 4 ทีมและชาวบ้านน้ำก่ำ จำนวน 70 คน

กระบวนการ/วิธีการประสานงาน

จัดเวทีเสวนานักวิจัยชาวบ้านที่ หาดแห่ บ้านน้ำก่ำ เพื่อให้ นักวิจัยชาวบ้านได้เล่าถึง

1. ประวัติความเป็นมาของบ้านน้ำก่ำ (แม่ยาใจ)
2. ประวัติความเป็นมาหาดแห่ (ก้านันสุภาพ ผญ. วิวัฒน์ ผญ.อาคม)
3. การบริหารจัดการพื้นที่/การใช้ประโยชน์พื้นที่หาดแห่ (ผช.พรสวรรค์ นางรัตนา, พ่อหรั่ง)
4. ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (ผญ.หมู 3, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านประจักษ์จิตร ศรีลา คักดี)

5. รับประทานอาหารเที่ยงร่วมกันที่หาดแห่ แล้วลงศึกษาสภาพพื้นที่จริงด้วยการ
ล่องเรือจากนั้นจะสรุปกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยแต่ละพื้นที่